

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANMASINDA İLKE SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

Özgür TEMİZ

Ankara-2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI	
1.1.Genel Olarak	5
2. Basın Özgürlüğü'nün Tarihsel Gelişimi	10
3. İfade Özgürlüğünün Bir Görünümü Olarak Basın Özgürlüğü.....	15
4. Basın Özgürlüğünden Kaynaklanan Hak ve Özgürlükler	17
4.1. Kişiler ve Sivil Toplum Örgütleri Üzerinde Doğan Hak ve Özgürlükler	19
4.1.1. Kişilerin Çeşitli Kanaatlere ve Düşüncelere Ulaşma Hakkı	20
4.1.2 Özgür Basından Bilgilenme Hakkı.....	22
4.1.3. Sanat Eserlerine Ulaşma Hakkı.....	23
4.2. Basın Organı, Yazar veya Haberci Üzerinde Doğan Hak ve Özgürlükler ..	24
4.2.1. Basın Organının Sansüre Tabi Tutulmama Hakkı ve Özgürlüğü	26
4.2.2. Bilgi Edinme ve Yayma Hak ve Özgürlüğü.....	32
4.2.3. Eleştiri ve Yorumlama Hak ve Özgürlüğü	33
4.2.4. Eser Yaratma Hak ve Özgürlüğü	34

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN ANAYASAL VE YASAL DÜZENLEMELER

1. Anayasal Düzenlemeler	35
1.1 1876 Kanun-u Esasi	35
1.2 1908 Anayasası	38
1.3 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	39
1.4 1924 Anayasası	41
1.5 1961 Anayasası	43
1.6. 1982 Anayasası	49
1.6.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi.....	49
1.6.2. 1982 Anayasası	52
2. Yasa Ve Yasa Kıymetinde Düzenlemeler İle Tüzük, Yönetmelik Kararname Ve Talimatnameler Ve Etkileri.....	59
2.1 1858 Tarihli Ceza Kanunu	59
2.2 Matbuat Nizamnamesi.....	60
2.3. 1867 Âli Kararname.....	61
2.4. 1876 Sansür Kararnamesi.....	62
2.5. 1877 Sıkıyönetim Kararnamesi.....	63
2.6. 1888 Matbaalar Kanunu ve 1895 Matbaalar Nizamnamesi	65
2.7. 24 Temmuz 1908 İttihat ve Terakki Hükümeti açıklaması.....	65
2.8. 1909 Matbuat Kanunu.....	66
2.9. 1918 İstanbul Hükümeti Sansür Kararnamesi	69

2.10. 6 Mayıs 1920 Ankara İcra Vekilleri Heyeti 2 Sayılı Kararnamesi.....	69
2.11. 1925 Tavriri Sükun Kanunu	70
2.12. 1931 Matbuat Kanunu	71
2.13. 5680 sayılı Basın Kanunu ve İlgili Diğer Kanunlar	74
2.14. 5187 sayılı Basın Kanunu	79

III. BÖLÜM

AIHS SİSTEMİNDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ'NÜN KAPSAMI VE BASINA İLİŞKİN İLKELER

1.Sözleşme İle Teminat Altına Alınan İfade Hürriyetine Liberal Yaklaşım	89
2. Sözleşmede İfade Özgürlüğünden Doğan Özgürlükler	90
2.1.Kanaat sahibi olma özgürlüğü	90
2.2.Haber, Fikir Almak veya Vermek Özgürlüğü.....	92
2.3. Bilgi ve Kanaatleri Açıklama Özgürlüğü.....	95
3. AIHS Sisteminde Basın Özgürlüğü'nün Korunmasına İlişkin İçtihadî İlkeler	96
3.1.Basın Siyasi Hayatın Bekçisidir	96
3.2.Değer Yargıları Kanıtlanamaz	100
3.3.Basın Rahatsız Edici, Şok Edici Fikir ve Düşünceleri Açıklayabilir.....	101
3.4.Kişiler Basın Aracılığıyla Siyasi Konularda Bilgilenme Hakkına Sahiptir	104
3.5. Basın Verilen Haberin Kaynağını Açıklamak Zorunda Değildir.....	107
3.6. Basında Yer Alan Haberler Geciktirilemez.....	109

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	111
ÖZET.....	116
ABSTRACT.....	118
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
AİHM.	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.
AİHS.	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
a.y.	: Aynı yerde.
Ay.	: Anayasa
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
İÜHFD	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
Para.	: Paragraf.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
Yay.	: Yayınları.

GİRİŞ

İletişim çağı olarak adlandırılan çağımızda, iletişim tekniklerinin ulaştığı nokta göz önüne alındığında basın etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Ancak yine de yazılı ve ertesi güne birikim olarak kalabilen kitle iletişimi yazılı basınla mümkündür. Siyasi ve toplumsal etkinliği görece azalmış olan basının, süreli yayımlar ve basılan kitapların bir toplamı olarak düşünüldüğünde fikirlerin ve haberlerin birikimini sağlayan en büyük iletişim odağıdır.

Basın üzerine getirilmek istenen sınırlamalar ile ilgili belli bir tarihsel ardalanın varlığından ve bu ardalanın uluslararası geçerliliğinden söz edilemese de; öncelikli olarak, hükümetlerin basın karşısında kendilerine dokunacak yazıların engellenmesi ile ilgili girişimler, basına çeşitli özgürlüklerin tanınması, propaganda adı verilebilecek resmi tezlerin savunulması için basının görevlendirilmesi, basının elde ettiği kazanımlar ve sözleşmeler sistemi tarafından korunması; bu korumalara rağmen basının maruz kaldığı baskılar basın özgürlüğü mücadelesinde öne çıkan başlılardır. Türkiye’de matbaanın ve sivil gazetecilik girişimlerinin çok büyük bir gecikmeyle ortaya çıkması nedeniyle, söz konusu mücadelenin tümü birden yüzelli yıllık kısa bir tarihe sahiptir. Bu kısa tarih içerisinde yaşanan baskı ve sınırlamalar aksine büyük bir oranı kapsamaktadır. Cumhuriyet öncesinde, kanuna dayalı sansür uygulaması çok kısa bir süre kesintiye uğramıştır. Cumhuriyet’ten sonra ise, basının propaganda aracı olarak kullanılmasına çalışılmıştır. İlk demokratik seçimlerden sonra, basını özgürleştireceği vaadi ile iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti dahi basını büyük baskı altına almış, teminatlarını azaltmaya ve kanunsuz yargılama ve cezalandırmaya varan uygulamaların merkezinde yer almıştır. Yaklaşık her on yılda

bir tekrarlanan askeri müdahaleler ile basın özgürlüğünün ilk elde sınırlanabileceği ve bilgi kaynaklarının hakimiyetini ele geçirme anlamına gelen, kimin, neyi, hangi yayından, ne zaman ve ne kadar öğreneceğinin tüm sınırlarının çizildiği dönemler olmuştur. Bu müdahaleler sonucu veya öncesinde ilan edilmiş sıkıyönetim bölgelerinde ise, sıkıyönetim komutanının her şeye yeten gücünün basının tüm teminatlarını ve kişi hürriyetlerini neden göstermeksizin ortadan kaldırma kudreti karşısında basın özgürlüğü ikinci bir emre kadar askıdadır. Özgürlüğün askıda olduğu durum açıkça belirtilmese bile, deneyime sahip olan basın, biat ettiğini bildirir yahut müdahaleleri haklı gösterecek haberler yayınlar. Bunun sonucunda müdahalenin gazabından kurtulmaya çalışır.

Olağanüstü dönemlerden sonra, Anayasal teminatların kaynağını uluslararası sözleşmelerden aldığı ve kanuni düzenlemelerin bu teminatlara uygun olarak yapıldığı günümüz sistemi ortaya çıkmıştır. Günümüz sisteminde, devletin veya hükümetin kutsal hakları değil, insan haklarına dayalı bir basın hürriyeti rejimine geçiş vardır. Basın hürriyetinin temelini insan haklarından almaya başlaması ile birlikte, sınırlandırmalar şekil değiştirerek, tüm toplumun güvenliğini, sağlığını olumsuz etkileyecek yayınlar veya toplumu temsilen devlete ve onun organlarına hakaret ile işlemesine engel olma ve kişisel haklara tecavüz başlıca sınırlama nedenleri olarak belirlemiştir. Ancak bu sınırlamaların uygulanmasında sadece gerekçenin değişmiş olduğu, koruma sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemediği, muğlak ve çok geniş ve genişletilebilecek kavramlarla yapılan uygulamada sınırlandırma kararından sonra sayılan gerekçelerden hangisinin kullanılacağı belirlendiği izlenimi yaratan pratiklerle karşılaşılmaktadır. Bu nedenle yargılamalarda ve basına ilişkin yapılacak düzenlemelerde Anayasa ve Basın

Kanunu'nda hükümlerinin tekrar edildiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Yargılaması'ndan ortaya çıkan ilkelerin Türkiye'de ki uygulamalarda da yer bulması gerekmektedir. Bazen egemenlik tartışmaları, bazen milli çıkarlar tartışmaları nedeniyle insan hakları uygulaması göz ardı edilebilmekte, bunun karşılığında hukuki güvenlik ortadan kalkmaktadır. Hukuki güvenliğin sağlanması için, basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin yargılamalarda, insan hakları sorununun öncelikli olarak halli gerekmektedir. Aksi takdirde, sınırlamanın ve verilen cezanın hedefinde basın özgürlüğünün bulunduğu gerçeği kaybolmakta ve ceza kanunu ile ceza içeren diğer kanunların uygulanmasındaki dengesizlik gözden kaçırılmaktadır.

Bu çalışmada basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında kullanılan resmi ve resmi olmayan sınırlama ilkelerinin, yasal düzenlemeler ile uygulamalar çerçevesinde incelendikten sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında yer alan basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin ilkeler ile karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır; Birinci bölümde basın özgürlüğünün tarihsel gelişimi ve kavramsal incelemesi yanında basın özgürlüğün haklar içerisindeki yeri ve basın özgürlüğünü oluşturan haklar incelenmiştir. Basın özgürlüğünden yararlanan hak öznelerinin yayıncı, eser sahibi ve dağıtımcı yanında okurlar, eseri potansiyel olarak talep edebilecek kişilere de genişletilip genişletilemeyeceğine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de basın özgürlüğüne etki eden Anayasal ve yasal metinler ile bu düzenlemelerin yapılması süreci ve uygulamadaki etkileri üzerinde durulmuş; Üçüncü bölümde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararlardan basın özgürlüğüne ilişkin içtihatların belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının

seçiminde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin basın özgürlüğünü ifade özgürlüğü içinde incelemesinden dolayı tezin konu sınırı olan yazılı basın dışındaki örneklere de yer verilmiştir. Bu örnekler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin basın özgürlüğüne ilişkin verdiği kararlarda da kullandığı temel içtihadi ilkeleri içerdiğinden çok kıymetli kaynaklardır.

I. BÖLÜM

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI

1.1.Genel Olarak

Basın özgürlüğü hususu, fiziksel gereklilikleri dolayısıyla aydınlanma düşüncesi ve devamında hakim olan özgürlükçü modern düşüncelerle aynı zamanlarda ortaya atılmakla kalmayıp, bu düşünceler tarafından sahiplenilerek evrensel bir toplumsal mücadeleler toplamının diğer özgürlük talepleri ile birlikte ve bazen öncü tarihsel yönü ile dikkati çeker. Avrupa'da meydana gelen ve dünya çapında etkili olan tüm devrimler ile birlikte 1968 devriminin en büyük iletişim aracının da basın olduğu göz önünde bulundurulduğunda basının dünyayı değiştirme ve özgürlük mücadeleleri açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Toplumsal hareketler ile her türlü aydınlanma mücadelesi, bağımsızlık ve kurtuluş mücadeleleri ile sınıf mücadeleleri her hal ve şartta bir yayın organına sahip olmadıkça başarıları sınırlı kalmıştır. Nazizm ve Sovyet komünizmi de basın ve yayın araçlarını ele geçirmek suretiyle bilgilenme (information) tekeline kurduktan sonra, basını propaganda malzemesine çevirmek yoluyla, rejimlerini bir süreliğine de olsa çekici kılmayı başarmışlardır.

O halde basın özgürlüğü meselesi kimin düşüncelerinin, kime ve ne şekilde iletileceği konusunda başlı başına bir özgürlük meselesi olarak ele alınmayı hak etmektedir.

Basın terimi, “kullanılagelen anlamda, kitap, broşür, dergi ve özellikle gazeteleri kapsamaktadır.”¹ Daha geniş ve tüm zamanlarda geçerli bir basın tanımı Fernand TERROU tarafından yapılmıştır; Basın, “toplum içinde düzenli olarak yayımlanan (veya halkın hizmetine verilen) haber veya bilgi öğelerinin (unsurlarının), düşünce veya kanıların biçim ve koşullarının tümüdür”² Ancak, günümüzde sinema, internet, radyo-televizyon ve hatta abartılı bir yaklaşımla yüzyıllar öncesinin tellal ile duyurma yöntemlerini dahi içine alabilecek olan bu tanım çalışmamızın kapsamı açısından elverişli değildir. Bir başka tanıma göre basın, “düşüncelerin basılmış eserlerle yazılı olarak kamu oyuna açıklandığı bir kitle yayım aracıdır.”³

Basın hürriyeti genellikle haber, fikir ve düşünceleri, çoğaltıcı araçlarla, serbestçe açıklayabilmek özgürlüğü olarak tanımlanmıştır. Bu tarife göre Basın hürriyeti, “haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, tefsir [edebilmek] ve eleştirip basabilmek yani çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilmek ve bunları gine serbest olarak yayımlayıp dağıtabilmek haklarını gerektirir.”⁴ Haber, fikir ve düşünceler özgürce toplanabilmeli, yorumlanabilmeli ve eleştirilebildikten başka basılarak çoğaltılarak dağıtılabilmelidir. Bu tanım neticesinde; basın aracının nitelikleri ve toplumsal alanın gerçekliği içerisinde kapladığı yerden kaynaklanan bazı özelliklere değinmek gerekecektir.

---

¹ Ahmet Danışman, **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)**, AÜ Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları Ankara, 1982, s.1.

² Fernand Terrou, **L’information**, Paris, (P.U.F.), 1962, s.14’den aktaran Ahmet Danışman, a.y.

³ Ahmet Kılıçoğlu, **Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukuksal Sorumluluk**, AÜHF yayınları, Ankara, Gözden Geçirilmiş II. Baskı, s.17. Ayrıca kitle yayım aracı ve kitle iletişim aracı tartışması için bkz. a.y.

⁴ Sulhi Dönmezer, **Basın ve Hukuku**, İstanbul 1976, s.41.

“Basın hürriyeti, düşüncenin basın yoluyla açıklanması anlamına gelmekle beraber, basın aracının özelliğinden doğan etkenlerle basın özgürlüğünün içeriği de özellikler taşımaktadır.”⁵ İnsanların kendilerini ifade edebilmelerinin bir biçimi olarak ortaya çıkan basın özgürlüğü, matbaanın icadından bugüne kadar ifadenin en çok dikkat çeken görünümüdür. Yazılı tarihin başlangıcından itibaren çeşitli şair ve düşünürler yazdıkları kitaplar, risaleler ve dahası bu türlere dönüşmemiş sözle aktarılan düşünceleri nedeniyle öldürülmüş, hapsedilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Yunan sitelerinden aydınlanma çağının sonlarına değin düşünceler nedeniyle cezalandırılmama arzusu bir özgürlük mücadelesi alanına zemin oluşturmuştur.

Düşünürlere ve sanatçılara, özgürce fikirlerini açıklama yayma ve ülke içinde özgürce ders verme konusunda güvenceler getiren ve Ostrasizm yoluyla ilk referandumu uygulayan Perikles dahi Yunanların yenildiği Peleponnes savaşı hakkında gerçekleri yazdığı için tarihçi Thukidides’i sürgüne yollamıştır. Özgürlükçü bir yönetici olmasına rağmen gerçeklerin yazılmasından rahatsızlık duyan Perikles, düşünce ve düşünürü zapturapt altına almıştır. Perikles Paradoksu⁶, uygarlık tarihi boyunca sürecek olan düşünce özgürlüğü savaşının temel sorununu oluşturmuş ve verilen savaş, iktidar odaklarının kim olurlarsa olsunlar aşamayacakları özgürlük alanlarının ilan edilmesi ile yeni hedefler belirlemiştir. Virginia Haklar Bildirgesi ve Fransız Yurttaş Hakları Beyannamesi’nde düşünceleri açıklama hürriyeti ile basın

---

⁵ Çetin Özek, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul 1978, s.34.

⁶ Perikles Paradoksu: Daha önce insan hakları, devlet bilimi ve felsefesi literatürüne girmemiş olan bu kavram tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa bu çalışmada yer alması nedeniyle kısa bir açıklamayı gerektirmektedir. İ.Ö. 495-425 yılları arasında yaşayan Demokrat Parti şefi olarak Atina’yi yöneten sanat eserleriyle donatan, sanatçıya ve düşünürlere muhaliflerin baskılarına rağmen sahip çıkan, halkın taptığı tanrılara inanmayan Anaksagoras’ı ders verdirmek üzere Atina’ya davet eden Ostrasizm yoluyla demokratik halk oylamasını getiren özgürlükçü Perikles, Atina’nın Sparta ile yaptığı Peloponnes savaşında Atinalılar’ın yenilgisinin gerçek nedenlerini yazan tarihçi Thukidides’i sürgüne yollamıştır. Bu kavram teorik olarak ne kadar özgürlükçü olursa olsun yasalar tarafından belirlenmemiş olan özgürlük alanlarının özgürlüğü tanıyan ve sağlayan aynı iktidar odağı tarafından herhangi bir nedenle ve herhangi bir şekilde keyfi olarak ortadan kaldırılabilmesini anlatmaktadır.

özgürlüğü kayıtlara geçmiş ve ilan edilmiştir. Dolayısıyla basın özgürlüğünden söz ederken söz ve düşünce özgürlüğünün bir kullanım biçimini kastetmekteyiz.

Basın ve haberleşme hürriyetinin temelinde düşünce hürriyeti yatmaktadır. Bu hürriyet, bireyin düşündüklerini dilediği şekil, zaman ve yerde, uygun gördüğü araçlarla aleniliğe kavuşturmayı ya da uygun gördüğü takdirde bunları ifade etmemeği kapsamaktadır.⁷

İfade hürriyetinin içerisinde yer alan bir dizi özgürlükten biri olan basın özgürlüğü; düşünce ve kanaatlerin serbestçe oluşması ve oluşan düşüncenin basılması ve basılı eserin dağıtılmasına yönelmektedir. Basılı eser ortaya çıkmadan önce var olan bir özgürlükten yararlanarak, basılı eseri elde etme iradesi ile üretilen bir düşüncenin insan zihninde belirlediği andan itibaren basın özgürlüğünden yararlanma veya basın özgürlüğünün kısıtlanması söz konusu olur. Basın özgürlüğü kullanılan tekniklere göre; gazete, dergi, kitap gibi farklılıklar gösterebilir.⁸ Ancak, genel olarak ifade özgürlüğü ile karıştırılmamak üzere basın hürriyeti söz konusu olduğunda basılı bir eserin varlığı veya bir eserin, derginin, gazetenin basılması ve dağıtımını anlaşılmalı gerekmektedir. Televizyon, radyo ve diğer elektronik iletişim ortamları basın hürriyetinden değil, genel olarak ifadeye tanınan hürriyetten yararlanırlar.

İfade hürriyeti ise temelini düşünce özgürlüğünden alır. Çünkü ifadenin konusunu, düşünce, fikir, kanaat, vicdan, inanç ve din deyimleriyle anlatılan

---

⁷ Nermin Abadan, **Basın ve Haberleşme Hürriyeti**, Türkiye’de İnsan Hakları Semineri (9-11 Aralık 1968) içinde. s.89.

⁸ Bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, İstanbul 1993, s. 189.

değerler⁹ oluşturur. Düşünce özgürlüğünde aslolan serbestçe bilgilene hakkından yararlanan kişinin serbestçe oluşturduğu kanaat, fikir ve görüşlerini açıklayabilmesi, anlatabilmesi ve yayabilmesidir.¹⁰ Bu husus bizi ifade özgürlüğünü ayrı bir özgürlük olarak kategorize etmeye zorlar ancak, her iki özgürlük de birbirine bağlı ve iç içe özgürlüklerdir.

İfade şekli, sadece dile getirmekten ibaret olmayıp, savunma, tanıtmaya, yaratma, açıklama, yayma olarak geniş tutulmaktadır. Bu nedenle ifade özgürlüğü belli bir ifade biçimine işaret etmemekte ifadenin, düşünme ve bir başkasına ulaştırılma aşamalarının tümünü de kapsamaktadır. Kaboğlu, dışavurum araçları olarak ifade özgürlüğüne bitişik özgürlükleri şöyle sıralamıştır;

1- Toplumsal iletişim özgürlüğü

a) Basın özgürlüğü

b) Görsel-İşitsel iletişim özgürlüğü (Radyo, TV, video)

2- Kültürel haklar

a) Bilim ve araştırma özgürlüğü

b) Eğitim-öğrenim özgürlüğü

c) Sanatsal yaratma ve yayma özgürlüğü

3- Toplu Özgürlükler

---

⁹ İfadenin konusu meselesi için bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü” **Yeni Türkiye**, Sayı 22, 1988, s.1515.

¹⁰ Aynı yerde.

a) Örgütler (dernek ve diğer sivil toplum örgütleri)

b) Toplantı ve gösteriler¹¹

Kaboğlu'nun şemasında tartışılabilir yönler olmakla birlikte çalışmanın sınırlarını aşmamak amacıyla, temel doğru olan ifade özgürlüğünün dışavurum aracı olarak ifade özgürlüğüne bitişik özgürlüklerden birinin de basın özgürlüğü olduğunu söylemekle yetineceğiz.

2. Basın Özgürlüğü'nün Tarihsel Gelişimi

Basın, her zaman için kamu ve kamusal olanla bir arada değerlendirilmektedir. Kamu denildiğinde 17 nci yüzyıl Fransa'sında akla gelen topluluğun sanat ve edebiyatı izleyenler, tüketenler ve eleştirenlerden oluşması¹² sarayın ya da hükümetin bizzat kamu olma niteliğinden çıkmasını ve kamuyu oluşturan bileşenler içerisinde şehrin –seçkinler, sanatçılar- girdiğini gösterir. İnsanların toplanmalarına ve kamuyu ilgilendiren konularda konuşmalarına fırsat ve veren belki de en önemli işlevi bu olan salonların, kahvehanelerin, birahanelerin de zamanla şehirdeki önemli kamusal alanlardan birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu kamusal alanda farklı fikirler konuşulmakta ve tartışılmakta, gösterilerin arkasından eleştiriler yapılabilmekte daha önemlisi bu topluluğu oluşturanların başlangıçta aristokrat ve burjuvalardan oluşmasına karşın toplumun en alt katmanından insanların artan hızla bu salonları doldurmasıdır. Kısa ifade ile, kamunun kamu

¹¹ Kaboğlu, “Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü”, 1515-1516.

¹² Jürgen Habermas. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yay. 3. Baskı, İstanbul, 2000. s.98. “lecteurs, spectateurs, auditeurs”

olarak tanımlanan kitlenin ve buna ilişkin tartışmaların değişimi ve daha önce yurttaşlık hakları ile birlikte diğer kamusal hakları bulunmayan kişilerin de kamu içerisinde yerini bulması sonucunda, modern zamanların basını kitlelere ulaşabilmiştir.¹³ Yazı yazan özel kişilerin yaptığı gazetecilik, bazı yazıların risaleler şeklinde dağıtılması ve gazete olarak ortaya çıkan baskıların yalnızca muhabir haberlerinden oluşması, gazetecinin haber derleyicisi olarak ve gazete sahibinin ticari kar dışında işlevleri reddetmesi anlamına geliyordu. Ancak, bu süreç her ülkede farklı işlemiştir, bazı ülkelerde gazeteci aynı zamanda yorumcu, gazete sahibi aynı zamanda topluma bir ideolojiyi benimsetmek isteyen en hafif haliyle bir görüşe yakın olanlarca okunmayı isteyen birine dönüşmüşken, bazı ülkelerde henüz haber gazeteciliğine eklenen bir yenilik yoktur. Ancak, basına karşı yapılan baskılar gerek haber gazeteciliği, gerek risaleler yoluyla makalelerin dağıtılması ya da haberi yorumlayan ve kamuoyunu yönlendirme çabası olan gazetecilik için neredeyse aynı enstrümanları kullanmıştır. Haber gazeteciliğinde dahi haberlerin, ülkenin gidişatı hakkında iktidarın istediği dışında yurttaşlara vereceği haberler tehlikeli görülmüştür.¹⁴

Basın özgürlüğü ile ilgili verimli ve günümüzde işlevi olan tartışmalar modern demokratik toplum ve devletin doğuş evresinde başlamıştır.¹⁵ İngiltere’de John Milton’un verdiği devasa basın özgürlüğü çabası öncelikli anılmasını haklı kılıyor. 1644’te boşanma üzerine yazdığı bir kitabı nedeniyle kovuşturmaya uğrayan Milton, “*Areopagitica, For the Liberty of Unlicensed Printing*” adlı kitabını yazdı ve

---

¹³ Kamu ve kamusal alan kavramlarının zaman içindeki dönüşümü hakkında bkz. Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**.

¹⁴ Bir savaşın kötü giden seyri hakkında yapılacak, iktidardakilerin rüşvet ve diğer skandallarını gözler önüne seren haberler 19 ncü yılların sonuna kadar büyük baskı nedenleri olmuştur.

¹⁵ Eser Köker, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007. s.122.

resmi makamların izni olmadan yayınladı.”¹⁶ Milton temelde basın özgürlüğüne ilişkin bugün de geçerli pek çok ilkeyi saymak yanında, insanların iyi ile kötüyü birbirinden ayırabileceği temelinden hareket ediyordu. Zararlı düşünceler mutlaka yayılacaksa bunların yayılması için kitapların gerekli olmadığını vurguluyordu.¹⁷ Kişilerin akıllı varlıklar olduğu ve Tanrının verdiği aklın mutlaka doğruyu bulacağına inanan Milton, bu aklın görmezden gelinmesinin büyük bir haksızlık olduğunu savunmaktadır.¹⁸ Ancak, Milton’un basın özgürlüğü savunması devlet müdahalesini tümüyle dışarıda tutmamaktadır. Bazı papacı softaların kitaplarının ayıklanmasını da istiyordu.¹⁹ İngiltere’de John Locke ile başlayan basının davranışlarının bireyin haklarına uygun olması fikri John Assgil’in *An Essay for the Press* adlı eseri ile geliştirilmiştir.²⁰ “Basın özgürlüğünün doğal haklara dayanan kuramı ilk olarak Matthew Tindal’ın *Reasons Against Restraining the Press* (1704) adlı eserinde açık seçik bir biçimde geliştirilmiştir.”²¹ Tindal’ın yorumu basının kamusal alandaki etkisini sosyoloji ve kamu hukukunun bugünkü tartışmalarına kaynaklık eden en önemli yaklaşımlardan biridir. J.S. Mill, J. Bentham basın özgürlüğünün sağlanmasının faydalarını yüceltmekte idiler. Mill için basın

---

¹⁶ Cevdet Perin, **Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974. s.74.

¹⁷ Parlamento 1649’da Yıldızlı Oda denilen sansürcüler kurulunu lağvetti ve yetkilerini kendisi aldı. 1695’te ise Licensing Act ile sansür mekanizması tamamen ortadan kaldırıldı. Perin, o günden sonra İngiliz ulusunun bir daha “sansür denen o sevimsiz hayaletle karşılaşmadığını” söyler. Perin, **Tarih Boyunca** ... s.75.

¹⁸ Milton, bu hususu Tanrı’nın insana olan güveni ile açıklar.

¹⁹ John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, 3 ncü basım ,İstanbul, 1999. s.35. Keane, devlet sansürünün Tanrı tarafından verilmiş olan akıl adına eleştirilmesini teolojik yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Henry Burton’un *A Vindication of the Churches Commonly Called Independent*, Henry Robinson’un *Liberty of Conscience*, William Walwyn’in *The Compassionate Samaritane* ile yukarıda yer verdiğimiz Milton’un *Areopagitica, For the Liberty of Unlicensed Printing* adlı aynı tarihli eserlerini bu yaklaşımın temel eserleri olarak belirlemiştir. Keane, **Medya ve Demokrasi**, s.34.

²⁰ Keane, **Medya ve Demokrasi**, s.36.

²¹ A.y. Tindal, dinsel gerekçeleri bir yana itiyordu. Milton gibi tanrı vergisi yeteneklere atf yapsa da bunu ilerleterek iddialarını “herkesin dinsel konularda kendi adına karar vermekteki doğal hakkına” dayandırıyordu. Özgür basın, “sadık bir nöbetçi gibi sürprizlere engel olur ve yaklaşan tehlikeler konusunda zamanında uyarıda bulunur”. Matthew Tindal, **Reasons Against Restraining the Press**, London, 1704. aktaran Keane, **Medya ve Demokrasi**, s.37.

özgürlüğü, hakikatin baskıları ve sansürcüyü, kazığı, zinciri yenilgiye uğratacak özel bir gücü olmadığından müttefik olarak hakikatin bir ihtiyacıdır.²²

İngiliz Parlamentosu 18 nci yüzyılın sonunda sansürü ebediyen yasaklamıştır. Ancak, aynı tarihlerde *Rights of Man*'in yazarı Thomas Paine, “fitneci iftira” suçunu işlediği, Fransız ve Amerikan devrimlerini destekleyerek, İngiltere’ye ihanet ettiği gerekçesiyle yargılanmaktaydı. Paine’in savunmasını yapan Galler Prensi’nin Başsavcısı Thomas Erskine, savunmasını isnad edilen suçun İngiliz Anayasası’nın en temel ilkesi olan basın özgürlüğüne aykırı olması sebebiyle geçersiz olduğuna dayandırıyordu.²³ Erskine, yayına ilişkin konularda Parlamento’nun sahip olduğu gücün bireylerin özgürce konuşma ve fikirlerini yayımlama hürriyeti ile sınırlı olduğunu ortaya koyuyordu.²⁴ Paine hakkında verilen mahkumiyet kararının ardından, Erskine, halk tarafından alkışlanmış arabasının atları çözümlenerek yurttaşlar tarafından çekilerek yoğun sevgi gösterisi ve basın özgürlüğü lehine tezahüratlarla evine götürülmüştür.²⁵

Fransa’da Montesquieu, Voltaire, Rousseau ve Diderot gibi düşünürler yeni rejimi getirmek üzere çaba sarfettiler.²⁶ Voltaire, Fransa’da mahkemelerce idam cezası verilen bazı kişiler hakkında yazdığı yazılar sayesinde, adalete sürülen lekelerin temizlenmesi için basını kullanan ilk yazardır. Voltaire’in yazıları sonucunda ölümünden sonra beraat eden Lally-Tollendal ve Calas adlı kişiler tarihe

---

²² Daha geniş açıklamalar için Keane, **a.g.e.**, s.37-42.

²³ Keane, **a.g.e.**, s.28.

²⁴ Aynı yerde.

²⁵ Bu olayda halkın yer yer “Pain’in canı cehenneme, yaşasın Erskin, yaşasın basın özgürlüğü” şeklinde sloganlar atması, basın özgürlüğünün giderek kamusal bir talep olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

²⁶ Cevdet Perin, **Tarih Boyunca** ... s.53. Bu yeni rejim elbette yeni zihniyetin “L’Esprit Noveveau” – yeni ruh- iktidara geçmesi ile olacaktır.

geçmiştir.²⁷ Voltaire'in İngiltere sürgününden sonra yazdığı İngiliz Mektupları adlı eseri İngiltere'de yapılan özgürlük tartışmalarını Fransa'ya taşıdı. Montesquieu, Acem Mektupları adlı eseri ile politik ve sosyal konuları ele almıştır. Rousseau ise cumhuriyetçiliğinin yanında özgürlük tanımı ile de dikkati çekmektedir; özgürlük "insanın her dilediğini yapabilmesi değil, yapmayı arzu etmediğini hiçbir zaman yapmamasıdır". Diderot'un Ansiklopedi'yi yayınlaması ise başlıbaşına bir dönüm noktasıdır. Bu çabaların diğer özgürlükler gibi basın özgürlüğünün de bir zafer ve yeni kaynağı olan Fransız Devrimini getirdiğine değinmek şimdilik yeterli olacaktır.²⁸ Ancak, devrimin ertesinde devrime destek olmayan gazetelerin mallarına el konularak diğer yandaş gazetelere dağıtıldığına da değinmek gerekecektir. Devrim'den sonra oluşan istibdat ortamından çıkış tam anlamıyla sağlanamamıştır. Ancak basın 19 uncu yüzyılın başlarından itibaren toplumsal olayların örgütleyicisi ve yaygınlaşması için en büyük çabayı gösteren devrimci dinamiktir. 1830 ve 1848 devrimlerinde basının rolü oldukça büyüktür.

Fransa'da basın üzerinden yürüyen karalama hareketleri ile birlikte yürüyen Dreyfus olayı devamında Emile Zola'nın yazdığı yazılar ile yine basın üzerinden aydınlatılmıştır.²⁹ Ancak Avrupa'da 20 nci yüzyılda yaşanmış olan şüphesiz en büyük özgürlük ve basın özgürlüğü ihlalleri Nasyonal Sosyalizm döneminin eseridir. Hitler'in programında yer alan ve daha sonra adım adım gerçekleştirilen, basın aygıtının ele geçirilmesi, yandaş basının oluşturulması ve diğerlerinin tasfiyesi

---

²⁷ Perin, **a.g.e.**, s.56.

²⁸ Paragrafla ilgili tüm bilgiler için bkz. Perin, **a.g.e.**, s.54-66.

²⁹ Emile Zola, **Dreyfus Olayı (Adalet İçin Bir Savaşın Öyküsü)**, Çev. Muammer Tuncer, Yalçın Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1984.

basının görüp görebileceği en korkunç kıyımır.³⁰ Bu kıyımı öncelikli olarak Yahudi sermayesi elinde bulunan gazeteler satın alma yahut yıldırma yolu ile ele geçirilmiş, yalnızca Nasyonal Sosyalist Parti propagandasını yapan, Parti'ye bağlı gazetelerin yayımına izin verilmiştir. Kitap basımı konusunda ise Propaganda Bakanlığı'nın ya da yetkilendirdiği kurulların onayı olmadan yayın yapma imkanının ortadan kalktığı görülmektedir. En ağır ihlallerin bu dönemde olduğunu söylemekle birlikte, diğer totaliter iktidarların da en büyük hedefinin basını kendi yanına çektikleri ve diğerlerine yaşama şansı tanımadıkları tartışmasızdır. Almanya'yı özel kılan ise, Hitler'in iktidara geliş biçimi göz önüne alındığında, bunun başarılı bir sistematik yönelimle gerçekleştirilmesidir.

3. İfade Özgürlüğünün Bir Görünümü Olarak Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü, ifade özgürlüğünün dışavurum araçlarından biridir. Bu nedenle konunun temeli olan düşünce ve ifade özgürlüğüne değinmek gerekecektir.³¹

---

³⁰ Adolf Hitler, **Kavgam**, Çev. Ö. Kenan Yalçıntaş, Emre Yayınları, İstanbul, 2005. Hitler, basın ve propaganda eksikliğinden yakınmıştır. Basının nasıl ele geçirildiğine ilişkin bkz. William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu-Doğuş**, Çev. Rasih Güran, Hür Yayın ve Ticaret A.Ş., İstanbul, tarihsiz. Parti Programında yer alan pek çok madde, "Alman ırkını temsil etmek" gibi, özgür basının yok edilmesinde çıkış noktası olarak kullanılmıştır. Gottfreid Feder, **Nazi Partisi Programı**, Çev. Cengiz Koçal, Milli Hareket Yayınları, İstanbul, 1971. Basının siyasi propaganda malzemesi olarak kullanılmasında J. M. Domenach, **Siyasi Propaganda**, Çev. Cevdet Perin, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961. Almanya'da yandaş olmayan basının sindirilmesi ve yandaş basının desteklenmesi konusunda Lionel Richard, **Nazizm ve Kültür**, Çev. Nesrin Güner, Kalem Yay. Ankara, 1985.

³¹ Abadan, "Düşünce hürriyetinin...dini inançları açığa vurmak yada onlara karşı koymağı ilgilendirdiği zaman vicdan hürriyetini, fikir ve kanaatlerin basılmış, teksir edilmiş, söz yada resimle yayınlanmasını ilgilendirdiği andan itibaren geniş anlamı ile basın hürriyetini, düşünceleri sanat araçları ile açıklamağı ilgilendirdiği zaman sanat hürriyetini kapmaktadır." Açıklamasına yer vermiş olsa da Türkiye'de de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemine uyumlu olarak "ifade hürriyeti"ne yer verilmekte ve basın bir ifade aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada basın özgürlüğü sistematik zorunluluk olan ayrıca tanınmış daha spesifik bir hakkın kapsamında bulunması yüzünden ve pedagojik gereklilikler nedeniyle ifade hürriyeti kapsamında tartışılacaktır. Basın özgürlüğünün düşünce özgürlüğünün bir bölümü olmasının genellikle benimsendiği hususunda, Ayrıca bkz. Feridun

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistematüğinde düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne yer verilen 9 uncu maddeden ayrı olarak 10 uncu madde altında ifade özgürlüğüne yer vermesi konunun hassasiyeti nedeniyle ayrı bir madde konulmasını ve bu özgürlüğün tartışmaya yer vermeyecek şekilde güvence altına alınmasını sağlamıştır. Düşünüldüğünde; ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünün düşünce din ve vicdan özgürlüğünün görünümü olduğu bu nedenle korunmasının da düşünce, din ve vicdan özgürlüğü kapsamında gerçekleşebileceğini savunmakta aksayan bir yön bulunmamaktadır. Ancak, bir gerçekleştirme biçimi olan ifadenin koruma altına alınması tarihi ve siyasi gerekliliklerden kaynaklanan ayrı bir hak alanının ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. Bu ortaya çıkış sonucunda ifade hürriyetinin korunması özel bir biçim almış, iktidar ve devlet gücü karşısında bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin demokratik düzenin gereği olarak tanınmış ifade hürriyeti hakkının kullanımı kendine özgü bir şekilde korunmuştur. Bu durumda bağımsız bir özgürlük ilkesi olan ifade özgürlüğü³² diğer özgürlük ilkeleriyle bağlantılı olarak, bir kaynak özgürlük ilkesi halini almıştır. İşte bu kaynaktan beslenen özel özgürlük ilkelerinden biri de basın özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü bir dokunulmama özgürlüğünden öte ifade etme ile başlayan, etken özgürlüklerden biridir. Ancak kamu otoritelerine yüklenen müdahale etmeme yükümü devlet ve diğer kamu otoriteleri karşısında ifade hürriyetinden yararlananın zayıf pozisyonu ile ilişkilidir. Yoksa kamu otoritelerinin müdahale etmemesi ile hakkın ortaya çıkmasını düşünmek olanaksızdır.

Müderrişoğlu, "Anayasal Hak ve özgürlüklerin ve Özellikle Basın Özgürlüğünün kamu düzeni İle Sınırlanması ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Düzeni", **Onar Armağanı** içinde, 1977, İstanbul, s. 486.

³² Bkz. Frederick Schauer, **İfade Özgürlüğü Felsefi Bir İnceleme**, Liberal Düşünce Topluluğu yay. Ankara, 2002, s.6. vd.

4. Basın Özgürlüğünden Kaynaklanan Hak ve Özgürlükler

Basın özgürlüğü hakkı tanındıktan itibaren, özgürlüğün üzerinde belirlediği basın ve basının muhatabı olan bireyler üzerinde yeni hak ve özgürlükler adı verilemese bile basın özgürlüğü ile birlikte ortaya çıkan görünümünden söz etmek mümkündür. Bu görünümün her biri basın özgürlüğünün kategorik olarak teşrihi sonucunda elde edilebilir.

Basın özgürlüğünün sükeleri; aktif sükje lehlerine olarak basın hürriyetinin güvence altına alınmış bulunduğu kişilerdir; bu hakkın pasif sükjesi ise Devlettir.³³ Bu husus genel olarak belirlendikten sonra; kişij kavramının içerisinde, basın faaliyetlerini yürütenler ve potansiyel olarak basın faaliyetlerini talep edenlerin haklarından söz etmek mümkündür. Dönmezer'e göre, Basın hürriyetini oluşturan haklar;³⁴ 1) *Haberleri, fikir ve düşünceleri bilmek, bunlara ulaşmak ve bunları toplamak hakkı* 2) *Haber, fikir, düşünce ve kanaatları yorumlamak ve analiz edebilmek eleştirebilmek hakkı* 3) *Haber, fikir, düşünce ve kanaatları tabedebilmek ve basılmış eserleri, dağıtabilmek hakkı*'ndan ibarettir. Dönmezer, sınırlayıcı bir ayırım yapmamış olmakla birlikte çok çeşitli biçimlerde ayrı ayrı hakların konusu olabilecek hususları bir arada belirtmiştir. Dönmezer sistematüğinde verilen hakların daha çok basın araçları ile düşünce açıklayan ve bunları yayımlamak maksadı ile basanlar ile yayımlayanların ön planda bulundurulması konunun irdelendiğini belirtmek gerekmektedir. Çetin Özek ise basın hürriyetinin içeriğı ve doğurduğu haklar başlığı altında üç hakka yer vermiştir; a) Haber vermek hakkı, b) Eleştiri ve

---

³³ Dönmezer, **a.g.e.** s.94. para.96.

³⁴ Dönmezer **a.g.e.** s.94. vd.

inceleme hakkı, c) Yaratma hakkı.³⁵ Ancak belirtmek gerekmektedir ki; Özek ve Dönmezer'de yer verilen haklara itiraz yersiz olmakla birlikte bu hakların düşüncenin ve korunan bir değer olarak ifadenin ulaştığı veya potansiyel olarak ulaşabileceği kişilerin de basın hürriyeti dolayısı ile ortaya çıkan hakları mevcuttur. Bu hakların tespiti ve bilimsel olarak görünür kılınmasında basın hürriyetini kendiliğinden, başlıbaşına ve statik bir özgürlük olarak sabitlemeksizin; [semiyotikten yararlanarak basın özgürlüğünü yapıbozuma uğratarak;] düşüncenin, haberin, bilginin, sanatsal veya mizahi yaratının potansiyel olarak varması muhtemel kişileri de bir hak süjesi olarak belirlemek, insan hakları kavramının evrenselliği ve korunan menfaat kavramlarının geniş yorumlanması ile örtüşmektedir. Haber alma hakkı biçiminde özetlenebilecek hak öbeği, basın özgürlüğünün nesnesinin potansiyel alımlayıcılarına ulaşabilmesi varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa insan hakları yargılama sisteminin temel metninden çıkan bilgi ve fikir alma özgürlüğünün geniş ve diğer hususlar olan kanaat sahibi olma özgürlüğü ve fikir ve kanaat sahibi olma özgürlüğü ile etkileşimli yorumu sonucunda bireylerin hak süjesi olduğu düşüncesi yeni bir düşüncedir ve çok fazla tartışılmamıştır.³⁶ Ancak pratik anlamda bu talep hakkının kullanımı ile ilgili yerel hukuklarda uygulamaya rastlamak oldukça güçtür. İnsan Haklarının uluslararası korunması alanında faaliyet gösteren mahkemelerde bu hususlardaki başvurular kabul edilebilmektedir.³⁷

---

³⁵ Çetin Özek, **a.g.e.** s.34 vd.

³⁶ Basın özgürlüğünün kısıtlanması neticesinde haber alma hakkı ve bilgiye ulaşma haklarının ihlal edilmesi nedeniyle vatandaşların talep haklarının doğacağı hususunda bkz. Jerome Barron, **Freedom of the Press for Whom The Right of Access to the Mass Media**, Indiana Uni., yayını, 1973. s.1 vd. Bu düşüncenin yeni olması Uluslararası etkinliği olan mahkemelerin kararlarında bu hususa yer verilmesinden sonra tartışılmaya başladığından basın özgürlüğünün en genç tartışma alanlarından biri olması sebebiyledir.

³⁷ **Sunday Times v. Birleşik Krallık**; .App. 6538/74. 1979.

Basın özgürlüğünün teşrihi sonucunda elde edilen hak ve özgürlükleri kendi aralarında kişiler ve sivil toplum örgütleri³⁸ üzerinde doğan hak ve özgürlükler ve doğrudan basın organı, yazar veya haberci üzerinde doğan hak ve özgürlükler olarak ayırabiliriz.

4.1. Kişiler ve Sivil Toplum Örgütleri Üzerinde Doğan Hak ve Özgürlükler³⁹

Basılı eser, yayımlanma amacını bünyesinde barındırır. Bu amaç basılı eserin varması tasarlanan varsayımsal bir kitleyi bilgilendirme, etkileme, değiştirme, eğlendirme, sanatsal yaratının okur ve izler çevreye ulaştırılması vb. amacıyla kamusal alanda yerini bulur. İşte bu yayımlama iradesi ortaya çıktıktan sonra kişilerin ve sivil toplum örgütlerinin, kaynağı da tercih konusu olmak üzere haber ve bilgi alma hürriyeti ortaya çıkmaktadır.⁴⁰ Bu husus AİHS 10 uncu maddesinde de, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak serbestisinin koruma altına alınması ile hukuk sistemi içerisinde de pratik bir anlam kazanmıştır.

5187 sayılı Basın Kanunu'nun Basın Özgürlüğü başlıklı 3 üncü maddesinde yer alan *Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve*

---

³⁸ Bu çalışmada sivil toplum örgütleri en geniş anlamıyla non governmental organization –hükümet dışı örgütler kavramını karşılamak için kullanılmıştır. Ancak, bu kullanım sivil toplum örgütleri kuramları ile değil Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruları anlatmak üzere hükümet dışı her teşekkülü kapsamaktadır. Hükümet dışı her teşekkül deyimini için bkz. Feyyaz Gülcüklü-Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, 3. Bası Ankara, 2002. s.357 para.622/a.

³⁹ Burada yer verilen hakların temelleri bazı çalışmalarda Basın Hürriyetinin Varlığı İçin Gerekli Haklar olarak belirlenmiştir. Bkz. Reyhan Sunay, **İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1999, s.118 vd.

⁴⁰ Ancak bu hakkın ve hürriyetin basılı eserin yayımlanma iradesinden önce de var olduğu bir gerçektir. Burada bu hak ve özgürlüğün maddi alanda gerçekleşmesinden söz edilmektedir.

eser yaratma haklarını içerir hükmünün lafzi incelenmesinde; sayma yöntemi ile özgürlük kategorilerini kanunda sayılanlarla sınırlanmış olduğu düşünülebilir. Ancak kanunda yer verilen hakların geniş yorumu ile doğrudan dilin içerisinden doğduğu da savunulabilecek olan, ‘sayılan hakların izdüşümleri, varma yerindeki yansımaları’ olarak adlandırabileceğimiz, haklardan söz etmek mümkündür. Basın özgürlüğünün somut süjesinin haklarını kullanmış olması ile basın özgürlüğünün tüketilmiş bir özgürlük olmayacağı açıktır. Basın özgürlüğünün somut sükeleri bu özgürlükten yararlanıyor görünseler de, basın özgürlüğünün kullanılmasından yararı olan, bilgilenen-bilgilenme ihtimali olan, okur-izler vb. olarak basılı eserin potansiyel olarak hitab ettiği ve bir gün hitab edebileceği herkes de basın özgürlüğünün sükjesi durumundadır.

4.1.1. Kişilerin Çeşitli Kanaatlere ve Düşüncelere Ulaşma Hakkı

Birey veya hak öznesi durumunda olan sivil toplum örgütlerinin buldukları ülke ve ona ait kamuoyu yanında dünyada bulunan diğer bilgiler, tartışmalar ve bunların çeşitli sunuluş biçimlerinden faydalanma hakkı ile birlikte, istemediği halde kimsenin herhangi bir kanaatine ve düşüncesine maruz bırakılmamayı da içeren çeşitli kanaat ve düşüncelere ulaşma hakkı vardır. Bu hak, kanunlar ve anayasalarda açıkça yer almasa bile insan haklarının geniş yorumu ilkesi gereğince aksinin iddia edilmesi söz konusu değildir. Ancak kategorik olarak çeşitli hak ve hürriyetler içerisinde değerlendirilecek olsa bile basın özgürlüğünün temel işlevlerinden bir

tanisini oluşturmaktadır. Yani basın özgürlüğü yalnızca düşüncelerin ifade edilmesi ve basılı olarak yayımlanmasını değil, aynı zamanda bu *göstergelerin* alımlayıcıya, alımlayıcının amacı ile ilişkili olarak varmasını ifade etmektedir.

Bu sorun temelde, basın özgürlüğünün, herhangi bir basılı eserin basılmak ve yayımlanmak faaliyeti ile son bulup bulmadığı, işlevini yerine getirip getirmediği ile ilişkilidir. Bu soruya verilecek cevabımız şüphesiz ki olumsuzdur; yazılı olarak basılan düşüncenin basın özgürlüğünden yararlanma süreci, haber, bilgi, mizah, sanat, yorum vb. unsurunun basılıp yayımlanmasıyla değil, okuyucu-alımlayıcı tarafından anlamlama⁴¹ süreçleriyle, her birey ve her okuma için ayrı ayrı ama tükenmeksizin tamamlanabilmektedir.

Bireyin çeşitli kanaat ve düşüncelere ulaşma hakkı, en önemli parçalarından birisini basın özgürlüğü içerisinde barındırır. Çünkü bu talebin ne zaman ortaya çıkacağı kesin olarak bilinemez. 1930 yılında bir gazetede yayımlanan makalenin bu tarihten sonraki zamanlarda tekrar tekrar ve başka okuyucular tarafından talep ediliyor olması, bu talebin potansiyel sürekliliği sayesinde basın özgürlüğü, yayım tarihinden sonra olmak üzere zamanla ve tükenmeyle karşı karşıya kalmaz.

Bireyin potansiyel olarak değişik kanaat ve düşünceleri bilme talebi, semiyolojik çözümlemede basın özgürlüğünün *değer*'ini ortaya koymaktadır.

---

⁴¹ Göstergibilime ilişkin terimlerin karşılıkları ve kullanımları ile ilgili olarak inceleyiniz; Roland Barthes, *Göstergibilim İlkeleri*, **Göstergibilimsel Serüven** içinde, Kaf yay. İstanbul, 1999, s. 27 vd.

4.1.2 Özgür Basından Bilgilenme Hakkı

Herkes sansüre uğramamış özgür basından yararlanma hakkına sahiptir. Bu husus basının kamusal nitelikte bir işlev yüklenmesinin yansımasıdır. Bireylerin bilgiye ve kamusal tartışmalara ulaşma hakkının bir yansımasından kaynaklı olarak, yararlandıkları bilgi (information) kaynaklarını seçmek özgürlüğü olduğu kadar, seçebilecekleri bilgi kaynaklarının da bilgilerini özgürce oluşturabilmesi gerekmektedir. Kişilerin, demokratik bir toplumda doğru ve geçerli bilgileri, haberleri, görüşleri edinmeye ve bunlara ulaşmaya hakkı vardır. Bu bilgilerin doğruluğu konusu, mutlak doğruların talep edilmesi ve bu talebin karşılanmasını ifade etmez. Bilgi ve haberin kaynağından kişilere ulaşmaya kadar orijinalliğinde bir bozulmaya uğramaksızın basın organlarında yer alabilmesi ve bu konuda basının hiçbir baskı ile karşılaşmamasını anlatır. Demokratik bir toplumda siyasi tartışma hürriyetinin merkezinde yer alan basının, baskı altında, sansüre uğramış haber ve görüşleri okura sunması okurun demokratik haklarından olan siyaset haklarını dahi incitir.

Özgür bir basından bilgilenmeyen kişinin siyasi görüşlerini oluşturma, oluşmuş siyasi görüşlerini değiştirme veya değiştirmeme, gündemle ilgili geçerli ve çeşitli tartışmaları bilme durumu doğrudan kişinin siyaset haklarını kullanıp kullanamadığı hakkında da önemli bir göstergedir. Siyasi tartışma, toplum yönetiminde veya toplumun genel gidişatına ilişkin her bir bireyin o topluluğun bir parçası olmakla elde ettiği bir haktır. Ancak bunun basının baskı altında tutulması

yoluyla önüne geçmek olasıdır. Kişiler özgür basından bilgilenmedikleri takdirde siyasi tartışma özgürlüğünü kullandıklarını söylemek olanaksızdır.

4.1.3. Sanat Eserlerine Ulaşma Hakkı

Bireylerin kendileri dışında oluşturulmuş basılı sanat eserleri ile bunlar hakkındaki düşüncelere ulaşma hakkını ifade eder. Anayasanın 27 nci maddesinde yer alan Bilim ve Sanat Hürriyeti kapsamında; *Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.* Sanat eserlerine basın yoluyla ulaşma hakkından söz edebilmek için, basın aracılığıyla sanat eserleri verilmesi veya sanat eserlerine ilişkin bilgilerin dolaşıma sokulması, bu hususlar gerçekleşmese bile potansiyel olarak basının bu türde bilgilendirmeye yer verebileceği noktasında hak doğmuş bulunmaktadır. Bilim ve Sanat Hürriyeti oldukça geniş kapsama sahip olmasına rağmen, bu hürriyetin ve hakkın kullanımı basın alanında sınırlı bir kesim kümesi oluşturmaktadır. Mizah hakkı Bilim ve Sanat Hürriyetinin basın alanında oluşturduğu kesim kümelerinden biridir. Mizahı bilgiye ve sanata ulaşmada daha özel bir alan olarak ayırmamızın nedeni basın organlarında yer alan karikatürlerin son yıllarda büyük demokrasi krizlerine sebep olması dolayısıyla özel bir önem kazanmasıdır. Bu krizlerde belki de hiç tartışılmayan ve sadece mizah konusu kişi ve unsurların gösterdiği aşırı tepkilerin haklılık veya haksızlığının tartışıldığı düşünüldüğünde sonuçları dolayısıyla ayrı bir başlık olarak mizahtan söz etmek gerekecektir. Mizah konusu kişi ve unsurların

veyahut bunları sahiplenenlerin mizah konusu edilmeme veya sınırlı bir şekilde mizah konusu edilme arzu ve iddialarına karşı; mizah ürününün vardığı bireylerin, bu ürünlere ulaşma hakkının bulunup bulunmadığı sorusu belirleyicidir.⁴² Daha liberal bir yaklaşımla, bireylerin söz konusu mizahi ürünlere ulaşma hakkı vardır.

4.2. Basın Organı, Yazar veya Haberci Üzerinde Doğan Hak ve Özgürlükler

Genel olarak basın özgürlüğünün incelenmesinde asıl hak süjesi olarak fikir ve düşüncelerini açıklayan, basın organının kendisi, yayımlayan ve yayınlanan eserler, bilgiler, haberler, fotoğrafların öne çıktığı görülür. Burada bunlar, topluca basın özgürlüğünün süjesinin somut ifadeleri olarak göze çarpmaktadır. İşte basın özgürlüğünün bu somut süjeleri üzerinde doğan haklar yasal, anayasal veya sözleşmeler hukuku metinlerinde korumadan yararlanacağı açıkça belirtilmiş olanlardır. Bir başka deyişle, basın özgürlüğünün sağlanmasında aleyhlerine yapılan ihlallerin doğrudan yasaklanmış olduğu kişilerdir. Doğrudan karşılaşılabilecek ihlaller ve basın özgürlüğünün ihlali iddiasının ileri sürülmesi en azından mahkemeler nezdinde bu somut süjeler üzerinden yapılabilmektedir. Basın özgürlüğünün ihlali nedeniyle iç hukuk ve uluslararası hukuk kuralları tarafından

---

⁴² Penguin dergisinin kapağında Tayyipler Alemi olarak adlandırıldıktan sonra insan suretini içeren inek, kurbağa, fil vb. gibi şekiller üzerinde dönemin Başbakanı'nın şahsına hakaret edildiği mahkemeler nezdinde ileri sürülmüş ise de nihai olarak açılan dava sonuçsuz kalmıştır. Mahkemenin değerlendirmesi ve tartışmanın ana konusu AİHM içtihatları ışığında kamuya mal olmuş kişilerin eleştirilebilirlik sınırlarının genişliğine dayandırılmıştır.

talep hakları ile donatılarak güvence altına alınan hak odakları bu grupta yer alır. Basın özgürlüğüne karşı yapılan müdahaleler, çok büyük oranda bu somut hak odaklarına somut baskılar, yasaklar, cezalandırma iradeleri ile görünür. Bu somut müdahaleler neticesinde de mahkemeler nezdinde talep hakları daha çok bu gruba tanınmıştır. Çünkü hakları doğrudan ihlal edilmiştir.

Basın özgürlüğü ve buna ilişkin haklar, düşüncelerini, haber ve diğer bilgiler ile sanat eserlerini, eleştiri metinlerini üretenler, yayımlanan eserler ve yayıncılar üzerinde mi, yoksa bunların ulaşması beklenen okur, potansiyel okur veya bu yayın ile hayatında herhangi bir değişim meydana gelmesi muhtemel kişiler üzerinde mi doğmaktadır? Bu husus; pratik bir faydası bulunmaması, ikinci grubun hakkı olduğu yolunda cevap verilirse, bir tür talep hakkı doğurmayacağı ve somut ihlaller ile doğrudan kayba uğrayan haklarının bulunmadığı düşüncesiyle geçmiş yazında pek tartışılmamış olmakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımları ile ve karar gerekçelerindeki temel mantık ile her iki grubun da talep haklarının ortaya çıkabileceği, daha doğru bir ifadeyle, müdahale edilmemesi gereken haklarının bulunduğu çalışmamızın ana iddialarından birini oluşturmaktadır. Bu açıklamalar ışığında kanunların ve Anayasa'nın koruduğu basın özgürlüğü hakkının doğuracağı talep haklarından *herkesin* yararlanması gerektiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Aşağıda AİHS sisteminde İfade Özgürlüğü'nün Kapsamı konusunda yer verildiği üzere, ifade özgürlüğünün kanatlarından ikisi kanaat sahibi olma ve bilgi ve kanaatlere ulaşma özgürlüğüdür.

4.2.1. Basın Organının Sansüre Tabi Tutulmama Hakkı ve Özgürlüğü

1982 Anayasası'nın 28 inci maddesi *Basın hürdür, sansür edilemez. ...* hükmü ile başlamaktadır. Basın hürriyetinin doğrudan güvence altına alınmış olduğu bu maddenin biçiminde; basına karşı gerçekleştirilebilecek en ağır ihlalin sansür yoluyla meydana gelebileceği ve ülke tarihinde basınla ilgili bu hususun açıkça vurgulanmadığı zamanlarda sansürün kurumlaşmış bir biçimde basın özgürlüğünü ortadan kaldırmış olduğunun kabulü gizlidir.

Osmanlı'da sansür tarihi 1857 tarihli Basmahane Nizamnamesi ile başlar. 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 138, 139 ve 213 maddelerinin getirdiği yasaklar ile sansür kanunlaşmış olur. Takvim-i Vekayi⁴³ ile 1831 yılında gazetecilik faaliyetinin başlamış olmasına rağmen ilk defa devlet yardımı almadan özel girişimciler tarafından çıkarılan ilk gazete olan Tercüman-ı Ahval'in⁴⁴ 1860 yılında yayın hayatına başlamasından yaklaşık iki yıl önce sansür kanuni temellerine kavuşmuştur. Anılan nizamname ile gazete çıkarmanın ruhsata bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ruhsatname talebi uygun görülmeyenlerin gazete çıkarmasının olanaksız olması, başkaca herhangi bir uygulamaya gerek kalmaksızın gazetenin neşrini engellediğinden basın özgürlüğü önündeki en önemli engeldir. 1867'de Ali Kararnamesi ile "İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir süreden beri kullandıkları dil ve tuttıkları yok ülkenin genel yararına aykırı aşırılıklar içerdiği, devlete bile dil uzatanlar, fesat aleti olarak birtakım zararlı fikirleri ve yalan haberleri yazanların hükümetçe tasvip edilmediği ve bu nedenle asayişin ve ülkenin muhtaç olduğu düzenin korunması, bu kurallara aykırı davranan gazetelerin bütün devlete ve millete

---

⁴³ M. Nuri İnuğur., **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, Beşinci Basım, İstanbul, 2002. s.175.

⁴⁴ M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.185.

olan zararların önlenmesi için önlem alınmıştır.” Hükmü ile özetlenebilecek tavrı ortaya konulmuş ve pek çok gazete kapatılmıştır.⁴⁵ Tarihsel gelişim içerisinde ilk sansür komisyonu Encümen-i Teftiş ve Muayene adıyla Abdülhamit II tarafından kurulur. Önce bu komisyonun üye sayısı artırılır ve daha sonra komisyonun yerine Emniyet Müdürlüğü’ne bağlı yeni bir komisyon kurulur. Sansürün ilkelerini belirleyen bir gizli genelge⁴⁶ ile gazetelere konulacak ilan, karikatür, makale ve diğer yazıları kontrol edecek sansür komisyonu istediği değişiklikleri de yapmak yetkisi ile birleştiğinde basına yönelik sansür tüm araçlarıyla birlikte hayata geçirilmiş oluyordu. Osmanlı’dan günümüze kadar yaşanan demokratik deneyim neticesinde basın özgürlüğünün sağlanması yönündeki her türlü engelin kaldırılması temennisini temsilen basının hür olduğu ve sansür edilemeyeceği Anayasal bir ilke haline dönüşmüştür.

Demokratik toplumun en önemli göstergelerinden birisi olan basın özgürlüğü, ortaya çıkan hak kategorileri ile birlikte hükümete de negatif [yapmama] yükümlülükler yükleyen bir haktır. Basın özgürlüğünün hükümetlere yüklediği en önemli yükümlülük Hükümetlerin basın özgürlüğüne müdahale etmemeleridir.

---

⁴⁵ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür**, Paragraf yayınları, Ankara, 2005, s.21.

⁴⁶ 1) Sultanın sağlığının iyiliği, hasatın bolluğu, ticaretin ve sanatın ilerlemesi haberlerine öncelik veriniz.

2) Ahlak açısından maarif nazırının onaylamadığı hiçbir dizi romanı yayınlamayın.

3) Bir sayıda bitmeyecek debi ve ilmi yazılar yayınlamayın. ‘Devamı vardır’ deyimini kullanmayınız.

4) Bir makalede beyaz boşluk ya da birkaç satırlık noktalı yerler bulundurmaktan kaçınınız. Şüphe uyandırır.

5) Şahsiyetten özellikle yöneticilerin yolsuzlukları, suçları ve hatalarından bahsetmekten kaçınınız.

6) Kişilerin ve grupların yönetim aleyhindeki şikayet başvurularını yayınlamayınız.

7) Her türlü tarihi ve coğrafi isimleri kullanmak yasaktır.

8) Yabancı hükümdarlara yöneltilen suikastlardan ve dışarıdaki ayaklanmalardan bahsetmek yasaktır.

9) Bu genelgeden gazetelerde bahsetmek yasaktır.

Bkz. Şahhüseyinoğlu, **a.g.e**, s.23-24. Karş. Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.55-56.

Serbest yayın hakkının sınırlandırılması⁴⁷ olarak özetlenebilecek olan sansür, geçmişte bir emniyet önlemi olarak kullanılmıştır. Kurulan sansür kurullarında, yasalara veya hükümetlerin politikalarına aykırı yayın yapılması dolayısı ile basın yayın materyali aracılığı ile suç işlenmesinin önüne geçildiği ve koruyucu etki doğurduğu söylenebilse de bu, baskıcı uygulamaların bir savunusundan öteye geçememektedir. Bu nedenle 1876 Anayasası'nın 12 nci maddesinde 'basın kanun dairesinde serbesttir' denilerek şekli anlamda basın özgürlüğü tanınmıştır. Ancak bu madde maddi alemde kısa bir süre özgürlüklere kaynaklık etmiştir. 24 Temmuz 1908'de sansür kaldırılmıştır. Ancak 31 Mart vakasından sonra 18 Temmuz 1909'da kesinleşen ve 22 yıl süreyle yürürlükte kalan Matbuat Kanunu düzenlemeleri ise sansür usulünü aratacak kadar baskıcı nitelikte idi.⁴⁸ Cumhuriyet döneminde basın hürriyeti ve basının sansüre tabi tutulamayacağı ilke olarak yerleşmiştir. Ancak demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde sansür kurumu profesyonelce işletilmiştir.

Basın özgürlüğünün Türkiye Anayasalarında ifade ve düşünce hürriyetinden ayrı olarak değerlendirilmesinin tarihsel kaynakları bunlarla sınırlı değildir. Osmanlı döneminde gerçekleşen baskılar ve neyin yazılıp neyin yazılmayacağı konusunda mutlak bir baskı ortamının sürdürülme çabası, Cumhuriyet döneminde de demokrasi zaafı, demokratik yolla elde edilen çoğunluğun verdiği güç ya da darbe dönemleri-ara rejimler karşısında, basın özgürlüğünün demokratik taleplerle elde edilemeyişi devam etmiştir. Demokrat Parti döneminde TBMM'de kurulan tahkikat komisyonları vasıtasıyla basın ayrıntılı bir denetime tabi tutulmuş bu denetim ve

---

⁴⁷ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Beşinci Basım, Ankara, 1996, s.708.

⁴⁸ 'Bendeniz sansür usulünün yeniden kabul olunmasını öne süreceğim. Sansür varken gazete epeyce yazıyordu. Sansür bu kısıtlamalardan daha iyidir.' (Vartkes Efendi) Konu ile ilgili bu ve pek çok örnek için bkz. Topuz, **a.g.e.**, s.84-86.

komisyonların ceza verme yetkilerinin de bulunması ile birleşince oto sansür kavramı işlerlik kazanmıştır. çünkü basın hürriyetinin korunmasından faydalanan yayınların büyük bölümünü dergi ve gazete gibi süreli yayınlar oluşturur. Süreli yayınların varlıkları ise belirli periyotlarla aralıksız yayınlanmasıyla anlam kazanmaktadır (günlük -her gün-, haftalık -her hafta-, aylık -her ay-, üç aylık-her üç ay-, onbeş günlük -her onbeş gün- gibi). Demokrat Parti döneminde verilen kapatma cezaları, yalnızca belli bir sansür kurulundan geçmiş süreli yayınların yayınlanmasına izin vermek şeklinde değil kapatmalardan yıldırma yoluyla oto sansürü dayatması ile muhalif yayınlara sınırları belli olmayan bir kısıt getirilmiştir.⁴⁹ Basının özgür ve demokratik bir toplumun temeli olduğu varsayımını temel alan liberal batı ideolojisinin aksine Türkiye'deki iktidar odakları yeterli gücü elde ettikleri andan itibaren basını kontrol altında tutma çabasına girmişlerdir.

Basın organının sansüre tabi tutulmama hak ve özgürlüğü, anayasal niteliği yanında, Türkiye için yeni sayılabilecek ilkelere dayalı olarak da koruma altındadır. Ancak bu konuda ihlallerin fazlalığı konunun bu kadar korumaya rağmen oldukça kırılgan olduğunu göstermektedir. Anayasal ilkeler dışında basını sansüre karşı veya basın özgürlüğünü toplam olarak koruyan ilkeler daha çok Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında yapılan yargılamalardan ortaya çıkmaktadır. Bu konuya ilerde değinilecek olmakla birlikte; basının siyasi hayatın bekçisi olduğunun⁵⁰ ilke olarak kabulünün neticelerinden biri de açık veya örtülü olarak sansürün siyasi

---

⁴⁹ Bu konu ile ilgili ayrıntılar için bkz. Topuz, **a.g.e.**, 192-224. Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.**, 93-95. Ayrıca bkz. Ayşe Elif Emre, **Demokrat Parti ve Basın Rejimi (1950-1954)** Yayınlanmamış YL tezi, Ankara 2001.

⁵⁰ **Lingens v. Avusturya** 24 Haziran 1986, Bu davada basının, 4. kuvvet olduğu ve buna dayalı tezlerle uyumlu olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi basının siyasi hayatın bekçisi olduğu ilkesini ilk defa kullanmıştır.

tartışma özgürlüğünü önlemesi nedeniyle düşüncelerin vardığı –okurlar- alanların haklarından da yararlanarak basın özgürlüğünü ayrı ve güçlü bir konuma getirmiştir.

Temel olarak sansürün, uygulanmasında kullanılan yöntemler bakımından iki farklı görünümünden söz edilebilir;

4.2.1.1. Açık Sansür (Tam Sansür); Yukarıda örneklendiği haliyle bir sansür kurulunun bulunması ve bu kurul tarafından onay verilmeyen sayfaların süreli yayına veya kitaba dahil edilememesi veya yapılan değişikliklerle yayınlanması mecburiyetini ifade eder. Demokrasiye darbe dönemlerinde de basın yayın sekretaryalarının görevi açıkça sansür olarak belirlenmese bile doğrudan basın üzerinde kontrolü sağlamayı amaçladığından bu dönemlerdeki kuvvetten kaynaklanan haklılık durumlarında da açık sansürden söz etmek yanlış değildir.⁵¹ Ancak bu dönemlerde ortaya çıkan farklılık işin özünü değiştirmemekle birlikte, sansür komisyonlarından daha etkili bir yol olarak doğrudan emir ve uygulaması şeklinde kendini göstermektedir. Şu halde bir sansür komisyonu kurmak sıkıyönetim komutanının yetkisi dahilinde olduğu gibi, doğrudan yayını yasaklama, kapatma, siyah sayfa yayınlama emrini vermesi de açık sansüre örnektir.⁵²

---

⁵¹ Örneğin 12 Eylül 1980’de yapılan askeri müdahalenin devamında Sıkıyönetim Komutanlıkları; 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nun 3/c “Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vesair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; sıkıyönetim komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi biçimle evraki, yayım ve haberleşme araçlarını toplatmak; bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak, müsaderesine karar verilmemekle birlikte, sıkıyönetim komutanlıklarınca sahiplerine iadesinde sakınca görülenlerin imhası için gerekli önlemleri almak; yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak;” maddesindeki tedbirleri almak yetkisini kullanarak, pek çok gazeteyi kapatmaya varan uygulamaları gerçekleştirmiştir.

⁵² Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından İzmir Gazeteciler Cemiyeti’ne ulaşan yasak listesi açık sansürün şeklen tamamlandığını gösteren belgelerden biridir. “ ... İzmir ili basınında yayınına ve yorumuna Sıkıyönetim komutanlığı’nca izin verilmeyecek hususlar: 1) Yönetim aleyhinde yazı,

4.2.1.2. Örtülü Sansür (Eksik Sansür): Açık sansürde olduğu gibi kanunlardan kaynaklanan ve sansür ile doğrudan yetkilendirilmiş kurullar veya kişilerin katkısı olmadan, neticesi itibarı ile sansür etkisinin doğmasıdır. Bunlar daha çok iktidar odaklarının eğilimlerinin basın yayın organlarında, geçmiş deneyimlere dayanılarak referans olarak alınması yaklaşımları ile ekonomik temelli teşvik veya tehdit ile ilişkilendirilebilecek meselelerden kaynaklanan ve bir tür mecburi oto sansüre neden olan egemen yaklaşımlardır. Ayrıca, gazetelerin çıkarılmasına ilişkin izin ve ruhsat sistemleri veya tescilin geciktirilmesi ile sonucu itibarıyla sansür meydana gelir. Gazetecilerin, odakları açıkça adlandırılmasa bile uymak zorunda bırakıldıkları, aksi takdirde cezalandırılacakları, haklarında karalama kampanyası başlatılacağı veya ticari olarak piyasadan silinecekleri korkusuyla uygulatılan sansürdür. Bu özellikleri dolayısı ile otosansüre benzetmekte büyük bir yanlışlık olmasa da sözcük dizimi ve dilsel anlayış içerisinde yine de oto sansürün basın organının kendi iradesinden söz etmek mümkün iken, burada bir dayatma vardır. Ancak dayatma aracı açık değildir ve dayatma aracının ifşasına kadar şeklen oto sansür olarak değerlendirilebilir.⁵³

---

*yorumlar ve yorumlu resimler, 2) Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik menfi yazı, bilgi ve karikatürler, 3) Atatürk ilkelerine ters düşen yazı, bilgi ve karikatürler, 4) Kurulacak hükümetle ilgili yabancı menşeli de olsa yazı ve yorumlar, 5) Milli Güvenlik Konseyi ve Ege Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı bildirimlerine uygun olmayan yazı ve makaleler, 6) Belli bir siyasi partiyi tutucu, ideolojik ve bölücü mahiyetteki haber, yorum ve makaleler, 7) Sıkıyönetim Komutanlığı personeli ismini açıklayarak yazılan yazı ve manşetler, 8) İzinsiz çekilen kritik bölge resimleri, 9) Tarafsız olarak yazılmayan haber, yorum ve makaleler.” Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, Bilgi Yayınları Yay. s.69-70.*

⁵³ Bazı basın organlarına karşı yürütülen sürekli vergi denetimleri ile denetim, sonucunun değil denetim sürecinin kamuoyu oluşturması yoluyla ticari olarak karalanabilmektedir. Denetim maksadı ile el koymalar doğrudan sansür etkisi yaratabilmektedir.

4.2.2. Bilgi Edinme ve Yayma Hak ve Özgürlüğü

Öncelikli olarak belirtmek gerekmektedir ki; basın özgürlüğü kapsamında yer alan bilgi edinme hakkı, kişilerin kamu otoriteleri nezdinde bilgi edinme hakkından ayrı ve daha geniştir.⁵⁴

Basın mensubu veya müellifin yaymak üzere bilgi edinme hak ve özgürlüğü basın özgürlüğünün asli temellerinden birini oluşturmaktadır. Basın mensuplarının tehlikeli durum yaratmadan ve delillerin bozulmasına neden olmadan olay yerlerinde bulunması, görüntü ve ses alması, yetkililer tarafından yapılacak soruşturmaya engel olmaksızın okurlarına iletmek üzere bilgileri edinmesi hakkı vardır. Müellifin okurlarına ulaştırmak için yazacağı makale, köşe yazısı veya kitap için gereksindiği bilgileri edinme hakkı vardır. Bu konuda belirleyici ilke yaymak maksadı ile bilgi edinmektir.

Bilgi edinme ile aynı hak öbeğinde yer alan yayma hakkı, müstakil bir hak olarak değerlendirilebilir. Buradaki yayma hakkını iki şekilde görebiliriz; birincisi, anayasal süreli yayın hakkı ve basın hürriyetinin, fiziki olarak, basılmış eserin yayınlanma ve dağıtılması ile bunların ticari iş olarak yapılabilmesi ikincisi ise

---

⁵⁴ 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 3 üncü maddesine göre bilgi “Kurum ve kuruluşların sahip oldukları kayıtlarda yer alan bu Kanun kapsamındaki her türlü veriyi,” ifade eder. Bu kanun ile tanınmış olan bilgi edinme hakkı daha çok yurttaşların, devletin kamu gücü ile tek taraflı olarak yaptığı işlemlerde haklarını korumak ve diğer yandan idarenin şeffaflığına yönelik olarak dilekçe hakkının özel bir görünümüdür. Dolayısıyla bilgiye ulaşmak söz konusu olduğunda basın özgürlüğü içerisinde yer alan bilgiye ulaşma hakkı daha geniş bir alanı kaplar oysa Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında bilgi edinme başvurusu, kamu kurumları ve kamu kurumu sayılan meslek kuruluşlarına karşı yapılabilen başvurulardır. Ancak, yurttaşlardan herhangi birisinin veya basın mensubunun bilgi edinme başvurusu edildiği bir bilgiyi kamuoyu ile paylaşması basın özgürlüğü kapsamında bir bilgi edinme kapsamında değerlendirilebilir. Basın özgürlüğüne ilişkin bilgi edinmenin, kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte tüm kaynaklardan bilgilenme hakkıdır. Bu nedenle terminolojik olarak Basın Kanunu’nda yer alan bilgi edinme hakkını, yaymak üzere bilgiye ve haber kaynağına ulaşma hakkı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

yukarıda sözü edilen yayınlamak maksadıyla edinilmiş bilginin, haberci veya müellifi tarafından yayınlamasıdır.

4.2.3. Eleştiri ve Yorumlama Hak ve Özgürlüğü

Gerek haber olarak edinilen bilgilerin, gerekse yığılan ve entelektüel değeri olan bilgilerin herhangi bir insan gibi basın mensubu, müellif veya herhangi bir kişinin eleştiri ve yorumlama hak ve özgürlüğü mevcuttur. Ancak, bu eleştiri ve yorumlama hakkı her hakkın kullanılmasında olduğu gibi kanuni sınırlamalara bağlıdır. Bunun bir özgürlük olarak değerlendirilmesinden ise –argumentum a contrario-; kimsenin herhangi bir bilgi veya haber ile ilgili eleştiri ve yorum yapmaya zorlanamayacağı anlamı çıkmaktadır. Yazarların topluma karşı en öncelikli sorumluluklarından biri olan eleştiri, özellikle basın söz konusu olduğunda devlet yönetimi, toplumsal olaylar, hükümetlerin genel ve ekonomik siyaseti ya da kamu gücünü kullananların davranışlarını konu almaktadır. Bu nedenle basın üzerinden yapılan eleştiriler, siyasi partilerin, hükümetlerin ve kamu gücünü kullanan birimlerin tepkisi ile karşılaşmaktan kaçınamazlar. Bu nedenle, eleştirilerinde ve olayları, konuşmaları yorumlamalarında yazarların güvence altında bulunması gerekmektedir. Çünkü tüm kamusal şiddet ve tecziye araçları hemen her zaman eleştirinin odağındakilerin kontrolindedir. Tam bir eleştiri ve yorum özgürlüğünün sağlanması demokratik topluma geçişte en önemli basamaklardan biridir.

4.2.4. Eser Yaratma Hak ve Özgürlüğü

Eser yaratma doğrudan yazar, ressam karikatürist, şair veya heykeltıraşın kendi sanat alanıyla ilgili olarak sanatsal yaratıda bulunma hakkının basın yoluyla ifade edilmesi hak ve özgürlüğüne işaret etmektedir. Anayasanın Bilim ve Sanat Hürriyeti başlıklı 27 nci maddesinde “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.” denilmek suretiyle bu hak basın hürriyeti içerisinde bulunduğu Anayasal ve yasal korumayı basın yoluyla ifade edilmese bile sağlamıştır. En çarpıcı örnek olarak heykeltıraşın mermer malzemedan yaptığı heykel Anayasa’nın 27 nci maddesindeki korumadan yararlanabileceken, bu heykelin resimlerinin bir kitaba basılması, gazetelerde sergi haberlerinin yer alması gibi hususlar doğrudan basın özgürlüğü ve buna ilişkin hak olarak eser yaratma hakkından yararlanmış olacaktır.

Bu bölümde daha çok basın özgürlüğünün bir kamusal hak olarak ortaya çıkışı ile tarihi ve felsefi geçmişi üzerinde durmaya çalıştık. Burada hak kategorilerini tasnif etmeye çalışarak, basın özgürlüğünün kişiler ve basın aygıtını oluşturanlar için ortaya çıkaracağı haklarla ilgili tartışmalara yer verildi. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de Anayasal ve yasal düzenlemeler ile getirilen basın rejiminin ana hatları düzenlemelerin incelenmesi yöntemiyle ortaya konulacaktır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN ANAYASAL VE YASAL DÜZENLEMELER

1. Anayasal Düzenlemeler

1.1 1876 Kanun-u Esasi

Ferman biçiminde düzenlenmiş bir anayasa⁵⁵ örneği olarak tarihte yerini alan 1876 Kanun-u Esasi'sinin demokratik süreçlerden geçmeden hazırlanmış bir anayasa olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Ancak, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkarılması şartlarından biri olarak ileri sürülmüş olması tümüyle sultan iradesine dayalı bir Anayasa olarak adlandırılmasını da engellemektedir. Padişah iradesinin mutlaklığına dayanan ve yine böyle bir irade ile yürürlükten kaldırılan Kanun-u Esasi padişahın kutsal haklarının gölgesinde kalmış, meşrutiyet öngörmesine rağmen meşrutiyetin ana gereklerinin padişahın kutsal hakları içerisinde değerlendirilmesi ile işlevsizleşmiştir. Kanun-u Esasi'nin Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi başlığı adı altında tanınan hak ve özgürlükler arasında düşünce ve ifade

---

⁵⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, YKY, İstanbul, 2004, s.133.

özgürlüğüne ilişkin düzenleme bulunmamakta, din özgürlüklerine ise yer verilmektedir.⁵⁶ Kanun-u Esasi'nin 12 nci maddesi basının 'kanun dairesi'nde serbest olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Tanör, her yana çekilebilir bu tehlikeli hükmün, basın özgürlüğünün özü olan düşünceleri serbestçe açıklayabilmeden bahsetmediği gibi sansürü de yasaklamadığına dikkat çekmiştir.⁵⁷ Gerçekten de; basının kanun içerisinde serbestliğine yer vermekle yetinilmiş olan anayasayı, sansürü açıkça yasaklamamış olması anayasasız bir ortamda kanuna dayalı sansür kurullarının bulunduğu düşünüldüğünde; doğrudan sansür uygulanabileceği şeklinde yorumlamakta sakınca yoktur. Kaldı ki, padişahın kutsal haklarının gerektiğinde sınırlandırılmıyacağı herhangi bir hak ve özgürlük alanı bulunmamaktadır. Basının kanun dairesinde serbestliği anlayışı, istenildiği ölçüde basının herhangi bir kanunla kısıtlanabileceğini göstermektedir. Bu sırada Matbuat Nizamnamesi ile Sansür Kararnamesi de yürürlükteydi⁵⁸. Kanunu Esasi ile sanki basın, özgürlüğü konusunda Anayasa'nın kabulü ile yeni haklar elde edilmiş gibi davranmasın diye, eski uygulamaların devam edeceği örtümlü biçimde söylenmiştir. Ancak çok kısa bir süre de olsa esen özgürlük rüzgarı içerisinde dahi gazeteler kapatılmıştır.⁵⁹ Anayasanın ilanından hemen sonra poliste, zaptiyede ve adliyede basını izlemekle görevli özel organlar kurulmuştur. Padişahın, kendine has, doğrudan ve dolaylı olarak aleyhine yorumlanmaya müsait her türlü haber ve eleştiriden haberdar olmasını sağlamak üzere bir muhbir (jurnalci, hafiye) ağı⁶⁰ kurması dikkat çekicidir. Bu türlü bir yaklaşımın irdelenmesinden, doğrudan doğruya padişaha karşı bir kalkışmanın olabileceği korkusundan öte, saltanatın basın yoluyla tartışılabilir, sultanın bir insan

---

⁵⁶ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.145.

⁵⁷ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.145-146.

⁵⁸ Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.48.

⁵⁹ Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.49.

⁶⁰ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.**, s.22.

olarak kutsallık merkezinden koparılıp normalleştirilerek tartışılabilir kılınmasını engellemenin amaçlandığı ortaya çıkmaktadır. Siyasi ve toplumsal ortam bir halk hareketi ile saltanatın tehdit edilmediğini göstermektedir. Denebilir ki; Anayasanın ilan edilmesi bir taban hareketidir. Ancak unutulmamalıdır ki, sultanın kim olacağı sorusuna verilecek cevap karşılığında Anayasa bir taviz gibi ilerici kesime sunulmuş fakat her halde Anayasa'nın üstüne Padişahın kutsal hakları yerleştirilmiştir. Kaldı ki; anayasal kurumları korumak için teminat ve ihlal durumlarında müeyyideden yoksun⁶¹ olan bu Anayasa, özgürlüklerin kullanılabilirliği açısından değil, özgürlük idealinin canlı kalabilmesi açısından işlevlidir. Bu kadar dar bir özgürlük anlayışına sahip olan 1876 Kanun-u Esasi'si 1878 tarihinde, aleyhe gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşı gerekçe gösterilerek, meclisin belirsiz süre ile feshedilmesiyle birlikte yürürlükten kalkmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi bu Anayasa özgürlüklerin ve tam anlamıyla meşrutiyetin mümkün olabileceğini göstermesi bakımından en önemli anayasacılık faaliyetlerinden biridir. Ayrıca, Anayasa yürürlükten kaldırılmış ve Abdülhamid II'in baskıcı tutumu çok yoğun işlese de bu dönemde batılı anlamda modern eğitim politikasının izlenmiş olması Jöntürklerin yetişmesine ve II. Meşrutiyeti talep edecek dinamik ve eğitilmiş bir toplumsal yapı oluşmasına yol açmıştır.⁶²

---

⁶¹ Kişilere tanınan hak ve hürriyetler bulunmasına rağmen "... ne yazık ki bu hak ve hürriyetleri teminata bağlayan bir mekanizma kurulmamıştı. Böyle bir mekanizma kurulmak şöyle dursun Kanunu-u Esasi'de yer alan 113'cü madde gereğince Padişah, bütün bu hak ve hürriyetleri iptal ve ihlal imkanlarına sahip kılınmıştı. Filhakika bu maddenin son fıkrasında: *Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukesi üzerine sabit olanları memaliki mahrusai şahanedan ihraç ve teb'id etmek münhasıran zatı hazireti padişahinin yedi iktidarındadır*, şeklinde bir hüküm vardı. İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, I. Kitap, Mars Matbaası, Ankara, 1965, s.30.

⁶² Bak. Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, Bas-Haş, İstanbul, 2005. s.10.

1.2 1908 Anayasası

Yürürlükten kaldırılan 1876 (1293 H.) Anayasasının ardından⁶³ Abdülhamit II'nin istibdada varan uygulamaları, özgürlükten yana yapılanmaların ortaya çıkmasını mecbur kılmıştır. Bu yapılanmaların en etkilisi olan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Kanun-u Esasi ve Meşrutiyetin iadesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Erken dönemlerde Tıbbiyelilerin oluşturduğu grup tarafından isyan teşebbüsleri kendisini göstermiş olsa da, sürgüne gönderilmeleri neticesinde muhalefetin artmasına katkıda bulunmaktan öteye gidememişlerdir.⁶⁴ 1908'de Abdülhamid II'nin Kanun-u Esasi'yi yeniden yürürlüğe sokması ve Mebuslar Meclisi'nin toplanması için mazbatayı imzalaması ile II. Meşrutiyet olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Bu dönemde parlamenter rejime geçilmiştir.⁶⁵ Padişahın yetkileri sınırlandırıldığı gibi, parlamento önünde yemin etmesi de öngörülüyordu. Hürriyet ilan edilmiş olması nedeniyle basın özgürlüğünün önündeki engeller ortadan fiilen kalkmış olmasına rağmen, basın özgürlüğü ile ilgili yeni Anayasal düzenleme 1909 değişiklikleri ile getirilmiştir. 1876 Anayasası'nda Kanun dairesinde serbest olan basın; sansüre tabi tutulamayacağı güvencesine kavuşmuştur.⁶⁶ Bu güvencenin 1909 değişiklikleri ile getirilmiş olmasına rağmen, özgürlük hükümlerinin daha önce uygulanmaya başladığını görürüz. Basının, özgürlüğün ilanından beklentisi; beklentiye uygun uygulamaya yol vermiş ancak, meclis anayasal düzenlemeyi

---

⁶³ Parlatentonun dağıtılmasına rağmen Anayasanın yürürlükte olduğuna ve bunun resmi belgelerde yer aldığına dair açıklama için bkz. Orhan Koloğlu, **a.g.e.** s.12. "*Abdülhamit parlamenter sisteme karşıtlığını saklamamış ama anayasayı tamamen dışlamamıştır. 1878'de meclisin dağıtılmasına rağmen, anayasanın yürürlükte olduğu resmi belgelerde-Başlıca salnamelerde- hep kaydedilmiştir. Bu yüzden ki, İkinci Meşrutiyet askerın zorlamasıyla ilan edilmekle birlikte, dinci çevreler bile bunun yeniden uygulanmasına karşı çıkmamışlardır.*"

⁶⁴ İlhan Arsel, **a.g.e.**, s.32.

⁶⁵ Aynı yerde.

⁶⁶ "Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiç bir vechile kableltab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz." http://www.belgenet.com/arsiv/anayasa/1876_02.html (15/07/2007)

özgürlüğün uygulamasını tescil edercesine sonradan düzenlemiştir.⁶⁷ Çok büyük bir taktik savaşın içerisinde gazetecilerin tavrı belirgin olmasa belki de sansür kurumu II. Meşrutiyet'te de devam edebilecekti. Ancak ortaya çıkan fiili durumu ne padişah ne de İttihat ve Terakki reddedememiştir. Buna zamanları ve derhal toparlanmış bir güçleri yoktur. İktidar zaafi olarak adlandırılabilir bir anda özgürlük taleplerine karşı konulmamıştır veya konulamamıştır. Çünkü iktidar Abdülhamid'in elinden alınmış olsa da bu güçlerin kimin elinde toplanacağı belirsizdir. İşte bu belirsizlik içerisinde basını yanında görmek isteyen meşrutiyetçiler, basının sansüre karşı direnişini kabul etmek zorunda kalmıştır. Anayasa'nın değişen hükmü ise siyasi konjonktür içerisinde yıpranmış ve bir diktatorya karşısında anayasa hükmü olarak bulunmaya devam etmiştir.

1.3 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

1921 Anayasa'sı, ilan edildiği dönemin özel koşulları nedeniyle, yalnızca hükümetin teşkilatı ile Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile çalışma esaslarını düzenlenmiştir. Bu nedenle teknik olarak anayasalarda bulunması gereken pek çok husus bu anayasada yer bulamamıştır. Bunlardan birisi de diğer hak ve özgürlüklerle birlikte basın özgürlüğüdür. Ankara hükümetinin 1921 anayasası ile basın özgürlüğünü düzenlememiş olması, basın açısından bir özgürlük döneminden söz

---

⁶⁷ Hıfzı Topuz'un aktardığına göre "24 Temmuz 1908'de İstanbul gazetelerinde çıkan dört satırlık bir resmi bildiri Meşrutiyetin yeniden ilan edildiğini ve 1876 Anayasasına göre seçimlerin yapılacağını bildiriyordu. ... Özgürlük vardı artık İstanbul'da. Gazeteciler kesin bir karar aldılar. Sansür memurlarını o gece gazetelere sokmayacaklar ve sabaha kadar görev başında kalacaklardı. Nitekim öyle yaptılar. Sansür memurları kapılardan geri çevrildi. «Gazeteler hürdür artık. Sansür yasaktır. Gazeteleri sansür etmeye kalkmak ağır bir suçtur.» dendi kendilerine. Ve 25 Temmuz 1908 sabahı gazeteler yıllardan beri ilk defa sansürsüz çıktı." Hıfzı Topuz, **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yay. İstanbul, s.59.

etmeyi sağlamamaktadır. Çünkü anayasada yer bulamayan basın özgürlüğü kararnamelere konu olmuş ve başka kanunlar ile birlikte sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Çünkü, yukarıda yer verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, hemen hemen bütün basın İstanbul'da kurulmuş ve faaliyetini burada devam ettirmekteydi. Ancak Anadolu şehirlerine gazetelerin dağıtımının yapılması yanında birkaç yerel gazetenin varlığı da bilinmektedir. Ankara Hükümeti'nin bu yıllarda basın özgürlüğü ile ilişkisi Mütareke basını olarak adlandırılan İstanbul basınına ait gazetelerin Anadolu şehirlerinde dağıtılmasını yasaklamış idi. Yani bir özgürlük alanı tanınması yoluna gidilmeden önce devam eden savaşla birlikte İstanbul hükümeti ile var olan rekabetin olumsuz sonuçlarına konu olmuştur. Bunun dışında Ankara hükümeti kendisini en iyi şekilde basınla duyurabileceğinden, kendisine ait yayın organlarını desteklemiştir. Devletin şekli, geleceği ve yürürlüğe giren kanunların ilanı da bu gazetelerde yayınlanıyordu. Yani basın bu dönemde öncelikli olarak savaşın bir aygıtı idi. Ancak, cumhuriyetin ilanından sonra da Anayasa'ya özgürlük hükümleri girmemiştir. Aslen "1919'da başlayan sıkıyönetim, Cumhuriyetin ilan edildiği 29 ekim 1923 tarihine kadar sürmüştür. İstanbul basını işgal ordusunun emri altına girmiştir."⁶⁸

---

⁶⁸ Reşat Yazıcı, **Anayasalarımızda Basın Hukuku**, Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1986, s.19.

1.4 1924 Anayasası

Cumhuriyet döneminin tüm kurumları ile birlikte bir anayasanın varlığından söz ettirebilecek olan ilk anayasası olan 1924 Anayasası; diğer özgürlüklerle birlikte basın özgürlüğünü de düzenlemiştir. Anayasanın 77 nci maddesinde düzenlenen basın hürriyeti “Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden teftiş, muayeneye tabi değildir.” ifadesiyle II. Meşrutiyet döneminin anayasal düzenlemesini aynen kabul etmiştir. Ancak, basın özgürlüğünün kırılabilirliği daha çok güvenceyi gerektirmektedir. Yalnız düşüncelerin ifade edilmesi veya özgürce yazının oluşturulması değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik gereklilikleri de içinde barındırmaktadır. 1924 Anayasası’nda, matbaalara el konulamayacağı, dağıtımın engellenmeyeceğine ilişkin güvenceler bulunmadığı gibi; 86 ncı maddede Örfi idare (sıkıyönetim) ilan edilmesi durumunda “İdarei örfiye, şahsi ve ikametgâh masuniyetlerinin, matbuat, müraselât, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten tazyit veya taliki demektir,” tanımsal hükmü ile başka bir gerekçeye ihtiyaç olunmaksızın, basın hürriyeti, haberleşme hürriyeti, dernek ve ortaklık hürriyetlerinin geçici olarak sınırlanması veya durdurulması anayasal çerçeveye sokulmuştur. Bu madde basın özgürlüğünün bilgilenmenin hayati önem taşıdığı dönemlerde ortadan kaldırılabileceğini göstermektedir. Yasal olarak ilan edilen sıkıyönetimler ve sıkıyönetim devreleri dışında kalan dönemlerin sıkıyönetim ile sonuçlanacağı beklentisi bile özgür bir basının oluşmasını engellemiştir. Kaldı ki sıkıyönetim ilan edildiğinde, basın doğrudan denetim altına alınıyordu. Basın özgürlüğüne ilişkin en önemli güvence olan kanunla sınırlanabilme, “yasama organında mutlak çoğunluğa

sahip bir iktidarın basın hürriyetinin özünü yok edebileceği”⁶⁹ en azından böyle bir ihtimali ortadan kaldırmadığı nedenleriyle yeterli bir güvence değildir. Ayrıca, çıkarılacak kanunun anayasayı ihlal edip etmeyeceğinin tartışmasının da yapılamadığı anlaşılmaktadır.⁷⁰ Ancak, belirli ölçülerde kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyebilecek kurumların bulunduğu varsayılsa bile, anayasanın vermiş olduğu güvencelerin sınırlı olması nedeniyle yine de kanunla her türlü sınırlamanın yapılabileceği; basın özgürlüğüne ilişkin hüküm ile birlikte örfi idarenin düzenlendiği maddeden kaynaklanarak, çok zayıf olan koruma maddesinin etkisinin ortadan kaldırılabileceği ortadadır. Henüz yerleşmemiş olan üniter cumhuriyet fikrine karşı isyan ve diğer kalkışmalar ile örfi idareye gerek kalmaksızın anayasal yetkiler veren kanunlar çıkarılarak doğrudan hükümetin tüm anayasal korumaların üzerine çıkarılması, anayasayı anayasalıktan alıkoymasa da Takrir-i Sükun Kanunu gibi kanunları anayasal kıymete yükseltir.⁷¹ Takrir-i Sükun Kanunu ile Anayasa’nın tanıdığı basın hürriyeti, doğrudan Cumhurbaşkanı ve hükümet tarafından kısıtlanabilir bir duruma gelmiştir. Diğer kamu özgürlüklerinin de bu yolla sınırlandırılmış olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Ancak, basın hürriyeti anayasada yazılı olmasına rağmen siyasi ve toplumsal gündeme göre değişen bir gelişim izlemiştir. Kuruluş yıllarında basından yeni rejimin yerleşmesi için çaba sarfetmesi

---

⁶⁹ Reşat Yazıcı, **a.g.e.**, s.16.

⁷⁰ **A.g.e.** s.16.

⁷¹ 1924 Anayasası’nın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak düzenlenmiş olması, değiştirilme usulü ve değiştirilemeyecek maddelerinin bulunması dışında, haklar ve özgürlükler açısından kanunlar karşısında bir koruma sağlamadığı için anayasa yerine teşkilat kanunu deyimini daha yerinde olacaktır. Çünkü, haklar ve özgürlüklerin kısıtlanması veya geçici olarak kaldırılması kanuna bırakılmış olsa da, kanunlar ile anayasanın askıya alınabildiği görülmüştür. Nizamnamelerin kanuna mugayeretine ilişkin sorunların Meclis’te hallolunacağı söylenmiş olmasına rağmen, kanunların Teşkilat-ı Esasiye’ye mugayereti düzenlenmemiştir. Bu nedenle Teşkilat-ı Esasiye’nin kanunlar karşısında anayasal gücü her türlü konuda hükümetin yetkilendirildiği kanunlar çıkarılıncaya kadardır.

talep edilmiş⁷² aksi takdirde verilen anayasal özgürlüğün sınırı çıkarılan olağanüstü kanunlar veya uygulamalar ile çizilmiştir. Elazığ İstiklal Mahkemesi kurulduğunda, Şeyh Sait ayaklanmasının davası sırasında bazı kişilerin “bazı gazetelerin kışkırtmaları etkisinde katıldıklarını”⁷³ ifade etmesi üzerine pek çok gazeteci tutuklanmış ve bazı gazeteler kapatılmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi’nde de gazeteciler yargılanmış ve bazı gazetelerin kapatılmasına varan sınırlamalar meydana gelmiştir.

1924 Anayasası döneminde verilen Anayasal teminat yetersizdir. Çıkarılan kanunların Anayasa’da verilen teminatları dahi ihlal edici sonuç doğurması ve güncel siyasi ve toplumsal durumun, geçerli fikir akımlarının basın özgürlüğünü baskı altında tutması, bu dönemin temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile yürürlükten kaldırılan 1924 Anayasası’nın ardından 1961 Anayasası’nın kabul edilmesine kadar Milli Birlik Komitesi millet adına bütün yetkileri bünyesinde toplamıştır. Bu dönem içerisinde Anayasal güvencelerden söz etmek mümkün değildir. 1961 Anayasası’nın kabulü ile birlikte basın üzerinde geçmişte uygulanan kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. 1924 Anayasası’nda getirilen ve basının Anayasal teminatının yalnızca kanunlara

---

⁷² “Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyet’in çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi ... Basın’dan bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zarurettir. ... Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok, çok önemlidir ...” Atatürk’ün 1924’te gazetecilere verdiği bir yemekte basının rolü üzerine söyledikleri; Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, s.146.

⁷³ Şahhüseyinoğlu, a.g.e., s.49.

devredildiği düzenlemeden ayrıntılı ve anayasal teminata dayanan bir sistem oluşturulmuştur. 1961 Anayasası altı madde ile basın özgürlüğünü teminat altına almıştır. Basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin konulan sınırlar modern ölçütlere uygundur. Ancak bu ayrıntılı düzenlemelerin geçmiş ihlaller göz önünde bulundurularak iktidarın keyfi uygulamalarını önlemek amacı taşıdığı söylenebilir. 1961 Anayasası'nın Kişinin Hakları ve Ödevleri başlıklı İkinci Bölümü'nde VI Basın ve Yayınla İlgili Hükümler altında basına geniş teminatlar tanınmıştır.⁷⁴ Basın özgürlüğü'nü düzenleyen 22 nci madde dışında, 23 üncü maddede Gazete ve Dergi Çıkarma Hakkı, 24 üncü maddede Kitap ve Broşür Çıkarma Hakkı, 25 inci maddede Basın Araçlarının Korunması, 26 ncı maddede Basın Dışı Haberleşme Araçlarından Faydalanma Hakkı, 27 nci maddede de Düzeltme ve Cevap Hakkı tanınmış ve teminata bağlanmıştır. Hatta denebilir ki; 1961 Anayasası “Kanun Koyucuya karşı dahi”⁷⁵ basın özgürlüğünü korumuştur. 1961 Anayasası'nın “*basın hürriyeti bakımından başta gelen özelliğini, mevzubahis hürriyeti sağlamak yönünden mutaden tatbikat kanunlarında yer alması icap eden hükümleri ve teminatı dahi*

---

⁷⁴ 22 nci maddede “Basın hürdür; sansür edilemez.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin veya genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyet ilkelerine veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.”

⁷⁵ Sulhi Dönmezer, **Basın Hukuku Cilt I**, Sulhi Garan Matbaası ve Varisleri Koll. Şti., İstanbul 1964, s.153.

kendi hükümleri içine almış bulunması teşkil eylemektedir.”⁷⁶ Toplumsal fonksiyonu bakımından basın “hür ve mesuliyet taşıyan bir basın”⁷⁷ olması gerekmektedir. 1961 Anayasası’nda düzenlenen ve basına tanınan hürriyetler ve teminatlar karşılığında basının sorumluluğu dahi Anayasal teminat altındadır; Türk Ceza Kanunu’na göre suç teşkil eden yazı veya resimlerin yayımı ve milli güvenliği, genel ahlaka, şeref ve haysiyete, suç işlemeye teşvik ve yargı görevinin gereği gibi yerine getirilmesini engellemeye yönelik yayımlar dahi mevcut olsa, bunlara dayanarak basın özgürlüğünün sınırlandırılması kanunla mümkün olabilmektedir.

1961 Anayasası’nda Basın Hürriyetini düzenleyen 22-27 nci maddeleri gerekçesinde basın hürriyetinin diğer hürriyetlerin teminatı olduğu vurgulandıktan sonra “*Totaliter Devlet istikametindeki gelişmelerin, ilk adımlarını, dördüncü kuvvet olarak vasıflandırılan basının işleyemez hale gelmesi hedefini güden tedbirler teşkil edeceği*”⁷⁸ düşüncesine yer verilmiştir. Daha önceki Anayasal düzenlemelerin ulaşabildiği son nokta sansürün açıkça yasak edilmesi iken, “*basının fiilen serbest ve tesirli olması, görevini yerine getirebilmesi için karşılaşılabileceği, siyasi, idari, iktisadi bütün engellerden kurtulması ve Devletten gerekli yardımı görmesi*”⁷⁹ amaçlanan 1961 Anayasası ile basının toplumsal rolü ile demokrasinin korunması açısından önemi vurgulanmıştır. 22 nci maddeye ilişkin olarak, Anayasa’da gösterilen Devlet’in basınının görevini yerine getirebilmesi için bazı yardımlarda bulunması, tedbirler alması gibi pozitif yükümler sosyal devlet anlayışının yansıması

---

⁷⁶ Dönmezer, **a.g.e.** s.160-161.

⁷⁷ Dönmezer, **a.g.e.** s.161.

⁷⁸ Kazım Öztürk. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Cilt II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966. s.1493.

⁷⁹ Kazım Öztürk. **a.g.e.**, s.1494.

olarak gerekçelendirilmiştir.⁸⁰ Bu gerekçede önceki düzenlemelerde yer alan “Basın kanun dairesinde hürdür” ifadesi eleştirilmiştir; ““Basın, kanunu hükümleri neticesinde hürriyetten mahrumdur’ sonucuna ulaşılmaması için, kanun koyucunun hangi istikamette sınırlar koyabileceği Anayasada belirtilmiştir.”⁸¹ Aynı gerekçede Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerini Koruma Anlaşmasının 10 uncu maddesine de atıf yapılmıştır. Ancak maddenin ilk düzenlemesinde gazetelerin kapatılmasına ilişkin hüküm bulunmamakta idi. Bu husus Altan Öymen tarafından herhangi bir kötüniyetli iktidar tarafından gazetelerin kapatılabileceği, Bülent Ecevit tarafından Anayasa’nın 11 inci maddesi kapsamında hakların özüne dokunmak olduğu, fiili sansürü⁸² getirdiği, gazete kapatılmasının basılmış bir yazıya tedbir olmadığı, henüz gelmemiş günlerin basılmamış yazılarına karşı bir ceza olduğu ve bu cezanın gazetenin bütün çalışanlarını cezalandırdığı için kolektif nitelikte olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁸³

Aynı Anayasa ile Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşu ve kanunların Anayasa’ya aykırılığını denetleme görevi ve yetkisi ile donatılması neticesinde; diğer hak ve özgürlükler ile Anayasal teminatları güvence altında alındığı gibi “kötüniyetli” iktidarlara karşı basın hürriyeti de geniş kapsamlı bir koruma rejiminden faydalanmıştır.

---

⁸⁰ Kazım Öztürk. **a.y.**

⁸¹ Kazım Öztürk. **a.y.**

⁸² “Hatta kör sansürdür. Çünkü, benim yarın yazabileceğim bir yazı ve haberi önceden menetmiş olmaktadır. Nitekim Amerikan Yüksek Mahkemesi de her hangi bir sebeple gazetelerin kapanmasının fiili sansür sayılacağını kabul etmiştir.” Meclis tutanaklarından aktaran; Kazım Öztürk, **a.g.e.** s.1502-1503.

⁸³ Kazım Öztürk, **a.g.e.** s.1503. Ayrıca, kapatmaların faydasız olduğunu göstermek için Marko Paşa örneği verilmiştir.

Anayasa ile 57 nci maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma sonucu kapatılabileceği öngörülen gazete ve dergilerin, 1971 yılında 1488 sayılı kanunla, 22 nci maddede yapılan değişiklik sonucu; “Türkiye’de yayımlanan gazete ve dergiler, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyet ilkelerine veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.” hükmü ile Anayasal koruması zayıflatılmıştır.⁸⁴ Çetin Özek’e göre, “parantez dönemin” genel eğilimine uygun olarak, Anayasa’nın 22 ve 26 ncı maddelerinde yapılan değişiklikler, “basın yoluyla açıklanacak düşüncenin içerik yönünden sınırlandırılması açısından siyasi iktidara yeni olanaklar vermiştir.”⁸⁵ Özgün düzenlemede basın hürriyeti, milli güvenlik, genel ahlak, kişilerin şeref ve haysiyetini korumak ve suç işlenmesinin tahrikini önlemek ve yargı görevinin amacına uygun işlenmesini sağlamak gerekçeleriyle sınırlandırılabilirken yeni düzenleme ile “kamu düzeni” ve devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü” gibi yeni kıstaslar eklenmiştir. ⁸⁶ Kamu düzeni gibi çok geniş, belirgin olmayan ve “kaypak”⁸⁷ kavramların sınırlama nedeni olarak Anayasa’ya konması ile “basın hürriyetinin herhangi bir şekilde sınırlandırılması olanakları yaratılmıştır.”⁸⁸ “Kamu oyunun bazı kesimlerince, yürütmenin hatta daha genel olarak devlet otoritesinin güçsüzlüğünün başlıca sorumlusu”⁸⁹ olarak görülmesinin bir sonucu olarak yapılan

---

⁸⁴ “12 Mart 1971 tarihini izleyen parantez dönemde, hürriyetlerin Türk toplumu için “lüks” sayıldığı ve çağdaş demokratik anayasal sistemin “bol” görüldüğü bir siyasal işlerlik ortaya çıkmıştır. Bu işlerlikten, tüm Anayasamız gibi “basın yoluyla düşünce açıklama hürriyeti” sistemi de payına düşeni almıştır.” Çetin Özek, **a.g.e.**, s.45.

⁸⁵ Çetin Özek., **a.g.e.**, s.46.

⁸⁶ Maddenin özgün ve değişik düzenlemesi için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/general/icerikler.asp?contID=362&menuID=58&curID=59&menuID=58&curID=97> (02/02/2007).

⁸⁷ Bülent Tanör, **a.g.e.**, s.417.

⁸⁸ Çetin Özek, **Türk Basın Hukuku**,s.47.

⁸⁹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004. s.47.

değişiklikler ile “sıkıyönetim ilan koşulları yumuşatılarak olağanüstü rejimlere geçiş kolaylaştırılmıştır.”⁹⁰ Olağanüstü dönemlerde ilk olarak ortadan kaldırılan özgürlüklerin başında basın özgürlüğü gelmektedir. Sıkıyönetim Kanunu ile desteklenen bu değişiklikler basın özgürlüğünü neredeyse 1961 Anayasası öncesine geriletmiştir. 1971 muhtırasından sonra 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmesinin ardından Anayasa değişikliği beklenilmeden pek çok gazeteci tutuklandı. Dönemin Başbakanı Nihat Erim’e göre “Anayasa Türkiye için bir lüks sayılırdı.”⁹¹

1961 Anayasası’nda yapılan değişiklikler ile “hak ve özgürlüklerin tekil (münferit) durumlarda sınırlandırılmasında yargıç güvencesinden uzaklaşmakta, ‘yetkili makamlar’ adı altında yürütme ve idare devreye sokulmaktadır.”⁹² Olağanüstü rejimlere uygun olarak yapılan bu düzenlemeler 1973 yılında sivil hükümetlerin gelmesi ile Anayasa’dan çıkarılmamışsa da iktidarların basınla ters düşmeme çabası ile de olsa basına karşı baskıdan kaçınılmıştır.⁹³ Ancak bu dönemde basına ve basın mensuplarına karşı yapılan saldırılarda da Devlet’in Anayasa’da öngörülen pozitif yükümleri yerine getirilmemiştir.⁹⁴

---

⁹⁰ Bülent Tanör. **a.g.e.**, s.417.

⁹¹ 9 Mayıs 1971’de İstanbul Sıkıyönetim komutanlığı 78 kişiyi tutukladı, 91 kişiyi gözaltına aldı ve 222 kişinin de arandığını bildirdi. Hıfzı Topuz, **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi**, s.132.

⁹² Bülent Tanör. **a.g.e.** s.417.

⁹³ “Hükümetin başında olan liderler basını kendilerin düşman etmemeye özen gösteriyorlardı. Ama özgür düşüncenin düşmanı artık Devlet değil, kaba kuvvetti.” Hıfzı Topuz, 100 Soruda **Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi**, s.135.

⁹⁴ Her ne kadar Basın Özgürlüğü’nün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu) [Ahmet Danişman, **Basın Özgürlüğü’nün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)**, AÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Yay. Ankara, 1982] adlı eserde Devletin basın karşısında aktif tutumu, ekonomik ölçütlerle ele alınmış olsa da; Devletin basın hürriyetinin sağlanması için gerekli tedbirleri almasından kasıt yalnızca ekonomik önlemler olmamalıdır. Basın hürriyetinin şüphesiz ki öncelikli olarak hükümete karşı korunması gerekmektedir ve bu Anayasa ve kanunlarla sağlanabilmekle birlikte, kaba kuvvetin tehdidi altında kalan basının, Devlet dışı odaklarca sansüre uğratılması, yıldırılması karşısında da genel kolluk hizmeti dışında Devletin pozitif bir yükümlünün Anayasa’ca emredilmiş olduğunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü özgürlükler rejimi Devleti muhatap almışsa da bu en büyük ihlalinin bütün güçleri elinde barındıran

1.6. 1982 Anayasası

1.6.1. Milli Güvenlik Konseyi Dönemi:

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi⁹⁵ neticesinde yönetimin Milli Güvenlik Konseyi'nin eline geçmesinden sonra 1982 Anayasası'nın kabulüne kadar olan dönem basın hürriyetinin fiilen ortadan kalktığı bir dönemdir. 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 Kanun numaralı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun bir geçici Anayasa niteliği taşımaktaydı. Bu kanunla, kanunda belirtilen istisnalar dışında 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu; Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisine, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkilerin 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Milli Güvenlik Konseyince ve Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkilerin de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanınca yerine getirileceği, Milli Güvenlik Konseyince kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemeyeceği, Milli Güvenlik Konseyinin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980 tarihinden sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemeyeceği, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra, Bakanlar ile

---

devlet olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Kolluk hizmetleri kapsamında basının tedhişine ve basın mensuplarının öldürülmesine müdahale eden devletin bu korumayı basına özel düzenlemelerle genişletmesi gerekirken, basın özgürlüğünün kısıtlanmasından kaçınıldığını söylediğimiz 1973-80 arası dönemde pek çok basın mensubu öldürülmüştür. Bu nedenle, basın özgürlüğünün sağlanması önlemleri içerisinde yalnız ekonomik önlemlerin bulunmaması gerektiği kanaatindeyiz.

⁹⁵ Milli Güvenlik Konseyi'nin bir numaralı bildirisinde, "Ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, Devletin otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak" [Ergun Özbudun., **a.g.e.**, s.50.'den naklen.] amacıyla yapıldığı bildirilen yönetime el koyma hadisesi olağanüstü bir dönemin başlangıcıdır. 1982 Anayasası'nın kabulüne kadar devam eden bu dönemde 1961 Anayasası yürürlükte kalmıştır.

Bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması isteminin ileri sürülemeyeceği, Milli Güvenlik Konseyinin Bildiri ve Kararlarında yer alan ve alacak olan hükümlerle Konseyce kabul edilerek yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Anayasa hükümlerine uymayanları Anayasa değişikliği olarak ve yürürlükteki kanunlara uymayanları da kanun değişikliği olarak yayımlandıkları tarihte veya metinlerinde gösterilen tarihlerde yürürlüğe gireceği vazolunmuştur.⁹⁶ Her ne kadar Anayasanın yürürlükte olduğu belirtilmişse de yazılı hususlar incelendiğinde geçerli bir Anayasa'dan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle Kurucu İktidar olan Milli Güvenlik Konseyi'nin iradesinin Anayasa kıymetinde olduğundan söz edilebilirse de, buyrultularla değiştirilebilen ve buyrultularla oluşturulan bir metnin anayasa olarak kabulü mümkün olmadığı gibi, anayasal teminatları ortadan kaldıran buyrultular fiili iktidarın bir yansıması olarak, kanunilikten dahi uzaktır. Kendi gücü dışında herhangi bir sınırlamaya tabi olmayan Milli Güvenlik Konseyi yönetimi yürürlükte olduğu söylenen Anayasa'ya göre meşru bir iktidar olmadığından, Anayasa'nın fiilen yürürlükten kalkmış olduğu söylenebilir. Milli Güvenlik Konseyi'nin bir numaralı bildirisinde belirtilen hususların bir iktidarın meşruiyetini sağlamayacağı açıktır. Anayasa'nın yürürlükte olduğu iddiası Anayasaya karşı yapılmış bir askeri müdahalenin olmadığı, ancak iktidarın bir biçimde ele geçirilmesine ilişkin kararın uygulaması olduğu ve bu hareketin meşruluğunu yalnızca kendi gücünden aldığını ortaya koymaktadır. Kanunların ve Anayasanın değiştirilmesi ile kanunlara ve Anayasaya uygun bir yönetime dönüştürülen Milli Güvenlik Konseyi yönetimi

---

⁹⁶ <http://www.belgenet.com/12eylul/27101980.html> (22.05.2007).

hukuki denetim mekanizmalarının bulunmaması ve işlemlerine fırsat verilmemesi nedeniyle hukuki niteliğe sahip değildir.⁹⁷

Nitekim, Milli Güvenlik Konseyi'nin iki numaralı bildirisi ile *Sıkıyönetim Komutanlıkları, ülkede Devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin sağlanması için, lüzum görecekları her türlü tertip ve tedbiri almaya yetkili kılınmışlardır.*⁹⁸ Bildirinin ikinci maddesinde yer alan bu yetkiler basın özgürlüğü yanında hak ve özgürlükleri ve bunların kullanımına ilişkin topyekün bir sınırlama getirilebileceğini öngördüğünden, hak ve özgürlüklerin kullanımının sıkıyönetim komutanlarının lütfuna bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İlk basın toplantısında Kenan Evren hareketin amaçlarını anlatırken “ ... *Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak*”⁹⁹ amacını belirtirken yukarıda bahsi geçen kaba kuvvet karşısında özgürlükleri sağlayacaklarına işaret etmiştir. Ancak, derhal kapatılan gazeteler ve sonrasında geniş sıkıyönetim yetkileri ile sansür devreye girmiştir. Bu husus bazı yazarlar tarafından aceleyle hürriyetlerin üzerine geçici bir süre şal örtülmesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Konu hakkında geniş açıklama için bkz. Şefik Taylan Akman, **Şiddet Tekeli ve Devletin Şiddet Araçları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006. s.195 vd.

⁹⁸ http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_02.html (22/06/2007).

⁹⁹ http://www.belgenet.com/12eylul/16091980_01.html (22/06/2007).

¹⁰⁰ “Memnuniyetle ifade edebiliriz ki, demokrasinin nasıl işlerlik kazanabileceği hususunda, yıllardır bizim yazdıklarımızla Evren'in beyanları arasında tam bir mutabakat vardır. Açıklanan hedef de demokrasiye işlerlik kazandırmak olduğuna göre, ‘Hürriyetlerin üzerine bir müddet şal örtülmesini,’ liderlerimizin, mesele yatışınca kadar teminat altında bulundurulmalarını, içimize sindirmek gerekir.” 19 Eylül 1980 tarihli Tercüman Gazetesi'nden aktaran Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, s.58. “Demokrasinin üzerine şal çekelim.” Cümlesini ilk olarak Nihat Erim 1950'li yıllarda kullanmıştır. Bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.122.

Ancak örtülen bu şalın geçici müddetinin bilinmemesi yanında, kurşundan mamül bir şal olduğu anlaşılmıştır.¹⁰¹ Müdahalenin hemen sonrasında Genelkurmay Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı ile Cumhuriyet gazetesi muhabirinin yaptığı telefon görüşmesinde basına karşı sertleşebileceğinin ilk sinyalleri görülebilir.¹⁰² Sonrasında Sıkıyönetim Komutanlıkları'nca verilen talimatlar ile¹⁰³ sınırlamalar basın özgürlüğünün tamamen ortadan kalktığını işaret eder.¹⁰⁴

1.6.2. 1982 Anayasası:

Milli Güvenlik Konseyi tarafından uygun görülen Anayasa metni referandum sonucunda kabul edilmiştir. Dönemin koşullarına bağlı olarak yeni Anayasa büyük bir oy oranıyla kabul edilmiştir. Bir geçiş dönemi öngören¹⁰⁵ 1982 Anayasası, demokratik kurumların yerleşmesine kadar olan sürede Milli Güvenlik Konseyi yönetiminde olduğu kadar olmasa da demokratik ilkelere ve kendi içindeki diğer ilkelerle pek çok istisna ve geçici hüküm koymuştur.

1982 Anayasası'nda basınla ilgili düzenlemeler; Basın ve Yayınla İlgili Hükümler başlığı altında beş maddeye yayılmıştır. 1982 Anayasası ile hür basının yanında sorumlu basın ilkesine ağırlık verilmiştir. Anayasa'nın 27 nci maddesinde

---

¹⁰¹ Döneme ilişkin düşünce özgürlüğü bilançosu ve cezalandırma yoluyla ihlal edilen basın özgürlüğü hakkına ilişkin tablo için bkz. Veli Yılmaz., **Eylül Hukuku ve Basın Özgürlüğü**, Belge Yay. İstanbul, 1990. s.76-79.

¹⁰² “... Paşam, bildiriler dışındaki haberleri, örneğin liderlerin götürülmelerini yayımlayabilir miyiz? - Sansür yok üzerinizde. Ancak serbestsiniz diye de istediğinizi yazabileceksiniz gibi bir sonuç çıkarmayın. Dikkatli olmanız gerekiyor. ...” Hasan Cemal, **Tank Sesiyle Uyanmak**, s.25.

¹⁰³ Hasan Cemal, **a.g.e.**, s.69-70.

¹⁰⁴ Gazetelerin kapatılması Sıkıyönetim Komutanı'nın emri ile yazılı olarak bildiriliyordu, bu yazılarda kanun maddesine atıf yapılsa dahi, hukuki bir değerlendirmenin varlığından söz edilemez. “Cumhuriyet gazetesinin 11 Kasım 1980 tarihli nüshasının ‘Pencere’ isimli köşesinde yer alan ‘Kemalizm İdeolojisi Muz Mudur?’ başlıklı yazıda Atatürk’e dil uzatıldığı ve ayrıca ‘işsizlik oranı arttı, yatırımlar geriledi’, ‘İstanbul’da ekmek sıkıntısı baş gösterdi’ gibi kamunun telaş ve heyecanını doğuracak asılsız ve mübalağalı haber yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple gazetenizin basım ve yayını 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasının 3/c maddesi uyarınca ikinci bir emre kadar yasaklanmıştır. Necdet Üruğ Orgeneral 1’nci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı” Hasan Cemal. **a.g.e.**, s.140.

¹⁰⁵ Ergun Özbudun. **a.g.e.**, s.59.

“Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz,” hükmüne yer verilmiştir. Bu düzenleme ile basın hürriyeti tanınmış ve teminat altına alınmıştır. “Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır,” ifadesi ile Devletin pozitif yükümlerinin bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶ Ancak, aynı maddenin ikinci fıkrasında yer alan “Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmü ile asli sınırlamalardan bir tanesi getirilmiştir. Kanunla yasaklanmış dil deyiminden Mülga Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar İlgili Kanun’daki yasaklara işaret edildiğini anlamak gerekmektedir. Kanun basına yönelik olarak, Türkiye tarafından tanınmış bir ülkenin birinci resmi dili olmayan dilde ya da Türkçeden başka bir dilin yayılması ve anadil olarak kullanılmasına yönelik yayın yapıyorsa, bu yayınların mahallin mülki amiri veya sulh ceza hakimi tarafından toplatılacağını içermekteydi. 1982 Anayasası’nın Gerekçe’sinde “ikinci fıkra ile resmi dilden başka bir dilde yazılan yayınlar ‘izin rejimine’ bağlanmıştır,¹⁰⁷ denildiği göz önüne alınırsa yayın dili olarak Türkçenin, izin alınabildiği durumlarda Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmış bir devletin birinci dilinin kullanılabilmesi anlaşılmaktadır. Ancak, Anayasanın ikinci maddesinde “Devletin, ... Dili Türkçedir.” ibaresi ile resmi dilin tespiti ile birlikte, azınlık yaratabilecek yerel dillerin tamamen yayın yapılabilecek diller arasında bulunmadığı anlaşılmaktadır. İlk olarak, yukarıda belirtilen Kanun’un yürürlükten kaldırılmasından sonra Anayasa’dan Kanunla yasak olan dillere ilişkin maddeler

---

¹⁰⁶ Devletin bu anlamda alabileceği tedbirler doktrinde ve uygulamada daha çok basının sosyal görevini yerine getirebilmesine yardımcı olmak amacıyla ekonomik tedbirler olarak anlaşılmıştır. Maddenin üçüncü fıkraya ilişkin gerekçesinde devletin olumlu tutumunun, devlet yardımı yanında, basın hürriyetini tehdit eden ‘tekelleşme’ yahut ‘yoğunlaşma’ eğilimlerine vurgu yapılmıştır. Ancak uygulamada hakların en önemlilerinden biri olan posta indirimi dışında diğer ülkelerde uygulanan vergi muafiyeti ve kredi kolaylığının sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında devletin olumlu tutumunun bunlarla sınırlı olarak kabul etmediğimizi 1961 Anayasası’na ilişkin bahiste belirttik. Devletin ekonomik alanda basın özgürlüğünün sağlanması için gerekli tedbirleri alması hususunda bkz. Ahmet Danışman, **a.g.e.**, s.121 vd.

¹⁰⁷ Reşat Yazıcı, **a.g.e.**, s.128.

çıkarılmıştır.¹⁰⁸ AB uyum süreci kapsamında yapılan bu değişiklik basının üzerinden büyük bir yük almıştır. Çünkü basılı eserin veya gazetenin tamamı Türkçe dili dışında yazılmış olmasa bile, içinde geçebilecek Türkçe dışındaki sözcüklerin sınırlamaya konu olmayacağını garanti verilemezdi. Anayasa hükmü yürürlükte iken kanundaki düzenlemenin kaldırılmış olması ise, bu konuda kanunla herhangi bir düzenleme yapılması ihtimalini azaltmış, bu hususta var olduğu iddia edilen hürriyet en azından güçlendirilmiştir.

Anayasa’da “haber, fikir, düşünceleri toplamak, bunlara ulaşmak, yorumlamak, yazılı ve basılı eser haline getirmek ve dağıtmak hakları”¹⁰⁹ tanınmış ve bunlara ilişkin teminatlar getirilmiştir. Ancak, getirilen sınırlamalar büyük ölçüde kanunlara atıf yapmakla birlikte, muğlak ifadelerle her an genişletilebilecek özellikler taşımaktadır.

Anayasa’nın 27 nci maddesinin üçüncü fıkrasında daha önce de sözünü ettiğimiz devletin, basın özgürlüğünün sağlanması için pozitif yükümlerinin olduğuna yer verilmiştir. Dördüncü fıkrada basın özgürlüğünün sınırlanmasında Düşüncüyü Açıklama ve Yayma Hürriyeti ile Bilim ve Sanat Hürriyetine ilişkin

---

¹⁰⁸ Kemal Gözler, 2001 değişiklikleri ile Anayasa’dan çıkarılan Kanunla Yasaklanmış Olan Dilde Yayın yasağının, Anayasa’dan çıkarılmasını Gereksiz Değişiklikler başlığı altında incelemiş ve “Kanımızca bu hükmün Anayasa’dan çıkarılmasına gerek yoktur. Zira, 19 Ekim 1983 tarih ve 2932 Sayılı ... Kanun ile bazı dillerle yayın yapılması yasaklanmıştı. Bu Kanun 12 Nisan 1991 tarih ve 3713 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştı. Dolayısıyla Anayasa’nın 28 nci maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmamış olsaydı bile, Türkiye’de isteyen istediği dilde yayın yapabiliirdi. Kanunla kaldırılmış bir yasağın bir kez de Anayasa ile kaldırılmasına niçin gerek duyulduğunu anlamak mümkün değildir. Bunun hukuken gereği yoktur; çünkü, Anayasa kuralları özgürlüklerin sınırlandırılmasını *emreden* değil, sınırlandırılmasına izin veren kurallardır. ...” yorumunda bulunmuştur. Kemal Gözler., **3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg19/gozler.pdf> (23/06/2007). Gözler’in bu yorumuna katılma olasılığımız yoktur. Anayasa Koyucu’nun abesle iştigal edip etmeyeceği meselesi bir yana; Kanuna açıkça yetki veren bir Anayasa hükmünün göz ardı edilebileceğini düşünmüyoruz. Bunun dışında, yasaklanmış dillere ilişkin kanunun 1991 yılında kaldırılmış olması 2002 veya 2007 yılında yeni düzenleme yapılabileceği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Kaldı ki söz konusu kanun Anayasa’ya dayanılarak Anayasa’nın kabulünden sonra yürürlüğe girmiştir.

¹⁰⁹ Tayfun Aksoyak, **Basın Hürriyeti**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1991.s.124.

esasların uygulanacağı belirtilmiştir. 26 ncı maddede sınırlama sebepleri, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrının korunması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçları olarak sayılmıştır. Ayrıca, haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenlemelerin sınırlandırma sayılmayacağı ifade edilmiştir. 27 nci maddede de, yayma hakkının Anayasa'nın 1 nci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmayacağı ve yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenebileceği hükme bağlanmıştır.

Basın hürriyetine ilişkin bir diğer sınırlandırma ise, Anayasa'nın 28 inci maddesi beşinci fıkrasıdır: "Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırıcılar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar," denilerek toplatma ve dağıtımın engellenmesi kurumuna yer verilmiş; oldukça geniş ve uygulamada sorun doğurabilecek düzenleme yapılmıştır. Altıncı fıkrada yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilebilmesi için, hakim kararı ile yayın yasağı konabileceği düzenlenmiştir. Yedinci fıkrada kural olarak hakim tarafından verilen toplatma kararının, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merci emriyle verilebileceğini ancak 24 saat içinde hakime bildirilen bu toplatma kararının 48 saat içerisinde hakim tarafından onaylanmazsa hükümsüz kalacağı hükme bağlanmıştır. Sekizinci fıkrada suç soruşturması veya kovuşturması

sebebiyle süreli ve süresiz yayınların tutulma ve el konulması konusunda genel hükümlere gönderme yapmıştır.¹¹⁰ Süreli yayınların kapatılmasını düzenleyen son fıkrada ise süreli yayın, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkum olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hakim kararıyla toplatılır.” düzenlemesi ile basın özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Bu fıkraya göre ceza alabilecek olanlar Ceza Kanunu ilkeleri ışığında kişilerdir. Ancak, aynı süreli yayında fikirlerini açıklayanlar için dolaylı bir cezalandırma söz konusudur ki; bu tüm süreli yayın çalışanlarını kolektif bir biçimde cezalandırmak anlamına gelebilir. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasına ilişkin 13 üncü madde kapsamında özüne dokunulmaksızın sınırlandırılabilir olan Basın Hürriyeti’nin kişisel cezalar nedeniyle ortadan kaldırılacağı anlaşılmaktadır. Bu hüküm ile bu hürriyetin özüne dokunulduğu kanaatindeyiz. Çünkü, birinci fıkra ile sansür yasaklanmış iken, bir başkasının yazdığı yazı nedeniyle basın hürriyetinden mahrum kalınacağı, bu mahrumiyet tehdidi altında süreli yayının kendi içerisinde korku kaynaklı bir oto-sansüre neden olacağı ortadadır. Bu yolla Anayasa hükmünün çelişmesi yanında, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi de bertaraf edilmiştir.

1982 Anayasası’nın 29 uncu maddesi ile süreli ve süresiz yayın hakkı tanınmıştır. Süreli ve süresiz yayınların önceden izin alma ve mali teminat yatırma

---

¹¹⁰ “Her ne kadar yedinci fıkrada yer alan ‘toplatma’ tedbiri, bir anlamda, yayın organının ‘zaptı’ niteliğinde ise de; ancak suç kovuşturması müessesesi olarak ‘zapt ve müsaderenin’ ayrıca öngörülmesinde yarar vardır. Yayın organları konusunda bu özel ‘toplatma’ tedbirinin varlığı, bir ceza hukuku müessesesi olarak ‘zapt ve müsadere’ye ait genel hükümlerin bunlara uygulanıp uygulanmayacağı hususunda tereddüt doğurmuştur. Bu tereddüdü ortadan kaldırmak amacıyladır ki, söz konusu fıkraya gerek görülmüştür. Bilindiği gibi Ceza Kanununa göre suç ürünü ve suç aleti zapt ve müsadereye tabi eşyadandır. Bu suçun basın yoluyla işlenmesi halinde yayım organını bu genel hükmün dışında tutmak için ortada makul sebep yoktur.” Sekizinci fıkra gerekçesinden aktaran Reşat Yazıcı, **a.g.e.**, s.130.

şartlarına bağlanamayacağı yanında, süreli yayınların çıkarılabilmesi için Kanun'da belirtilen bildirimlerin yapılması ile süreli yayınların çıkarılabileceği düzenlenmiştir. Bu maddede bir sınırlama sınırı olarak, süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esasların düzenleneceği kanunun *haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamayacağı* belirtilerek kanun koyucuya yol gösterilmiştir. Süreli yayınların devletin ve kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanacağı düzenlenmesi ile Hükümetlere karşı önlem alınmıştır. Devlet imkanlarının yönetimini elinde bulunduran Hükümetlerin bu gücünü, yandaş basın yaratma veya muhalif basını susturma anlamına gelebilecek yetki kullanımlarını kısıtlamıştır.

Anayasa'nın 30 uncu maddesinde yer alan özgün düzenleme "Kanuna uygun olarak kurulan basımevi ve eklentilerinin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonamaz" şeklinde idi. Bu düzenlemenin gerekçesinde basına bir dokunulmazlık verilmediği yerine getirdiği görev nedeniyle özel işleme tabi tutarak onu korumak olduğu vurgulandıktan sonra, maddede sayılan pek ağır suç işleme halinde, 'özel işlem'in gerekçesini kaybettiği vurgulanmıştır.¹¹¹ Ancak 2004 değişikliği ile "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz," hükmü kabul edilmiştir. Yerinde bir değişiklikle

---

¹¹¹ Tam metin için bkz. Reşat Yazıcı, **a.g.e.**, s.134.

özgün düzenlemede yer alan ‘özel işlem’in gerekçesini kaybettiren suçlar metinden çıkarılmıştır. Bu yolla yukarıda savunduğumuz, kolektif cezaya neden olabilecek düzenleme deyim yerindeyse, her an sınırlanabilecek durumda olan bir teminatı mutlak hale getirmiştir.

Anayasa’nın 31 inci maddesinde kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından kişilerin ve siyasi partilerin yararlanma hakkı tanınmıştır. Özgün düzenlemede¹¹² Kanun’un 13 üncü maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanılarak halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici sınırlamalar getiremeyeceği belirtilmiştir. 2001 değişikliği ile 13 üncü maddeye yapılan atıf “millî güvenlik, kamu düzeni, genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında” olarak değiştirilmiştir. Anayasa gerekçesinde, basın dışı kitle iletişim araçları olarak radyo ve televizyonlara atıf yapılmıştır. Ancak günümüzde internet hizmetinin de devlet kontrolü altında olduğu düşünüldüğünde, internet erişiminin de aynı teminattan yararlanması gerektiği kanaatindeyiz.

Anayasa’nın 32 nci maddesinde yer verilen düzeltme ve cevap hakkı basın karşısında kişilerin haysiyet ve şereflerinin korunmasının sağlanmasına yönelik olarak düzenlenmiştir. Anayasaya hakim olan sorumlu basın anlayışının bir devamı olarak düşünülebilecek bu hak, kişilik haklarından kaynaklanan bir talep hakkı doğurmaktadır.

Anayasa’da basına ilişkin hükümlerde 2001 ve 2004 yılında yapılan değişikliklerle, AB uyum programı kapsamında, basın özgürlüğünün daha sağlıklı

---

¹¹² Özgün düzenlemeler için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, AÜHF yayını, Ankara, 1996.

işlemesini sağlayabilecek düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, süreli yayınların kapatılması ile toplatılmasına ilişkin hükümlerde yer alan ve sınırlamayı genişletici ifadelerin daraltılması ile basın özgürlüğünün üzerindeki keyfi sınırlandırmalara müsaade edebilecek anlaşılmaların önüne geçilebilecektir.

2. Yasa Ve Yasa Kıymetinde Düzenlemeler İle Tüzük, Yönetmelik Kararname Ve Talimatnameler Ve Etkileri

2.1 1858 Tarihli Ceza Kanunu

1858 tarihli Ceza Kanunu ile Devlet'in emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanat ve hükümet üyeleri ile saltanatın tebaası olan bir millet aleyhinde gazete ve kitap ve muzır evrakın öncelikli olarak zapt edileceği ve suçun cezasına göre matbaanın geçici veya tamamen kapatılmasına karar verilebileceği ile genel ahlaka aykırı olarak nazmen ve neşren hezel ve hicive dair şeyleri ya da edepsiz resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşreden kişilere karşı para cezası ile hapis öngörülüyordu.¹¹³ Ayrıca afiş ve yayın yoluyla başkalarına asılsız isnadda bulunma fiili yasaklanmıştır.¹¹⁴ Bu kanunun yol göstericiliğinde döneminde matbaaların açılış rejimine ilişkin işaretler bulunmaktadır. Matbaaların Devlet'in emriyle veya ruhsatla açılabilmesi mümkündür. Kapatma cezasının matbaaya yöneltmiş olması ise diğer ekonomik yaptırımlarla birlikte büyük bir tazyiktir.

---

¹¹³ Bkz. M. Nuri İnuğur, **a.g.e.** s.201.

¹¹⁴ Bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.18. Hıfzı Topuz., **Türk Basın Tarihi**, s.44. Hıfzı Topuz., **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, s.27.28.

2.2 Matbuat Nizamnamesi

Fransa'da Napolyon III tarafından 1952 yılında yayınlanan kararnameden örnek alınarak¹¹⁵ yürürlüğe girmiştir. Devlete karşı taarruz ve husumet havası taşıyan gazetelerin ithali yasaklanmış, gazete çıkarmanın ruhsata tabi olduğu,¹¹⁶ gazetenin imzalı bir sayısının ilgili devlet dairesine gönderilmesi gerektiği, hükümetten gelen yazıların yayınlanmak zorunda olduğu belirtilmiş; suça kışkırtma, genel adaba ve milli ahlaka aykırı yazıların yazılması, padişaha saldırı sayılabilecek yazıların yazılması, bakanlara dokunacak söz yazılması, dost hükümdarlara dokunacak söz yazılması, meclisleri ve mahkemeleri, devletçe kurulan heyetleri kötüleyecek yazılar yazılması, devlet memurlarının aleyhinde kötü yazı yazmak, yabancı diplomatları kötülemek ve halkı aşağılamak yasaklanmıştır.¹¹⁷ Fiile göre değişmekle birlikte para ve hapis cezaları öngörülmüştür. Ayrıca iki yıl içerisinde üç kere ceza alan gazetenin kesinlikle veya geçici olarak kapatılabileceği hükme bağlanmıştır.¹¹⁸ Gazete çıkarabilme şartı olarak otuz yaşında olmanın gerektiği ve gazete yayıncılığının hükümet iznine tabi olduğu, verilen müsaadenin her zaman geri alınabileceği ve siyasi bir idari mahiyet arzetmeyen neşir vasıtalarının bu müsaadeye gerek olmaksızın yayınlanabileceği hükme bağlanmıştır.¹¹⁹ 1909 yılına kadar yürürlükte kalan bu nizamname ile basın hayatını düzenleyen ilk düzenlemeler yapılmıştır. İlk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval'in çıkarılmasından dört yıl sonra çıkan bu nizamnameden önce gazete çıkarabilmenin ne gibi usulleri gerektiği

---

¹¹⁵ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.**, s.17. Hıfzı Topuz. **100 Soruda**, s.28. Hıfzı Topuz. **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.44-45. Sulhi Dönmezer., **Basın Hukuku** Cilt I, s.128. Şahhüseyinoğlu bu nizamnamenin tarihini Orhan Koloğlu'na atfen 1857 olarak belirlemiştir.

¹¹⁶ Cezalara ilişkin ayrıntılar için bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.203-204.

¹¹⁷ Hıfzı Topuz, **100 Soruda**, s.28.

¹¹⁸ H. Nedim Şahhüseyioğlu, **a.g.e.**, s.17-18.

¹¹⁹ Sulhi Dönmezer, **a.g.e.** s.128.

bilinmemektedir. “Her halde keyfiliğe müstenid bir tatbikatın mevcut olduğu muhakkaktır.”¹²⁰

2.3. 1867 Âli Kararname

Matbuat Nizamnamesi tarafından getirilen yasaklamalar ve sınırlamalar Hükümet için yeterli olmamıştır. “Çünkü bu yıllarda basın siyasal konularla ilgilenmeye başlamıştır.”¹²¹ Matbuat Nizamnamesi ile bu kararname arasında geçen üç yıl içerisinde Muhbir gazetesi Girit meselesi üzerine bir kampanya açmış ve Meclis-i Milli’nin açılmasını önermiştir. Tasvir-i Efkar gazetesinde Namık Kemal’in ülkenin içinde bulunduğu güç koşulları 4 Kasım 1867’de yayımlaması üzerine 10 Kasım 1867’de Âli Kararname çıkarılmıştır.¹²² Ülkedeki iç ve dış olayların yarattığı çalkantılarla başa çıkamayan hükümet, basına yönelmiştir. İstanbul basınının bir süredir kullandığı dil ve tuttukları yola atfen, memleketin genel çıkarlarına aykırı aşırılıklar, Devlete dil uzatanlar, fesat aleti olarak birtakım zararlı düşünce ve yalan haber yazarların uygun bulunmadığı, asayişin ve muhtaç olunan düzenin yeniden sağlanması için bu kurallara aykırı davranan gazetelerin devlet ve millet zararının önlenmesi için önlem alındığı ve bu kararnamenin geçici olduğu düzenlenmiştir.¹²³

---

¹²⁰ Sulhi Dönmezer, **a.g.e.**, s.128.

¹²¹ M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.204.

¹²² Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.45-46. Kararnamenin tarihi olarak Şahhüseyinoğlu 5 Mart 1867 tarihini vermektedir.

¹²³ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.46. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, .21.

Bu kararnamenin uygulanması sonucunda pek çok gazete kapatılmış veya yasak edilmiştir.¹²⁴

2.4. 1876 Sansür Kararnamesi

Âli Kararname ile Devletin eleştirilmesinin önüne geçilememiş, yaşanan iç ve dış gelişmelerle birlikte basın tüm karışıklıkların sebebi olarak görülmüştür. Bu düşünceler üzerine 11 Mayıs 1876'da Sansür Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararname ile ilk defa teknik anlamda sansür uygulaması başlatılmıştır. Kararnamede kısaca; "Osmanlı basınında çıkan yazılara hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli veya süresiz olarak kapatmışsa da basın inzibat altına alınamamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce denetimine karar verilmiştir."¹²⁵ Bu kararın geçici olduğu kararnamede belirtilmiştir. Sansürün basın rejimine girişi ile birlikte gazetelerin sayı atlaması ile boş sayfa yayınlamaları dönemi başlamıştır. Bu sürecin devamında aynı yıl yayınlanan bir tebliğ ile "Devlet işleri üzerinde söz söyleyenlerin vatan haini sayılacakları" bildirilmiştir.¹²⁶

---

¹²⁴ "Mizah gazetesi olan Diyojen 1871'de 15 kez kapatıldı. İbret gazetesi bir ay yasaklandı. İbretnüma-i Alem (Mizah) geçici olarak kapatıldı. İbret 1872'de 4 ay kapatıldı. 1873'te Diyojen kapatıldı. Letaif-i Asar'ın geçici olarak yayını durduruldu. 1873'te Hadika 2 ay, İbret önce 1 ay, sonra süresiz kapatıldı. Basiret kapatıldı. 1874'te Hülâsa tül Efkar, Şark ve Hayal gazeteleri kapatıldı. 1875'te Hayal yasak edildi. v.b." Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.46-47. Bu gazetelerin hangi yazılara istinaden kapatıldığına ilişkin bilgiler için bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.19-21.

¹²⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.47. Aynı metin için bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s. 253.

¹²⁶ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.47.

2.5. 1877 Sıkıyönetim Kararnamesi

Kanunu Esasi'nin ilan edilmiş ve Meclisin toplanmış olmasına rağmen Rusya ile başlayan savaş sonucu 20 Eylül 1877'de Sıkıyönetim Kararnamesi ile Padişaha olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu yetkilerden basına ilişkin olanı şöyledir: "Askeri hükümet ... zihinleri kurcalayacak yayın yapan gazeteleri derhal kapatabilir ve her türlü cemiyeti yasak edebilir."¹²⁷ Sıkıyönetim kararnamesi ile geçilen olağanüstü dönemde Kanunu Esasi'nin vermiş olduğu ve geçici bir süre de olsa faydalanılan basın özgürlüğünü, zihinleri kurcalamak terimi gibi muğlak bir ifadeye bağlı kılarak buyrukla ortadan kaldırılabilir duruma getirmiştir. Kanunu Esasi ile getirilen 'kanun dairesinde serbesti'nin bu kararname ile kendisinden beklenen korumayı sağlamaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁸ Öyle ki Anayasanın değiştirilmesi ve hükümlerinin nasıl uygulanacağı bu türde kararnamelerle belirlenmiştir. Bu dönem içerisinde bir basın yasası tasarısı düzenlenmiş ve Meclis'ten geçmiş olmasına rağmen Padişah tarafından onaylanmamıştır.¹²⁹ Bu dönemde, pek çok yasaklanmış sözcükten de bahsetmek gerekmektedir; "Grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilak, tahttan indirme, Kanunu Esasiye, hürriyet, vatan, müsavat, Yıldız, büyük, burun¹³⁰, Murat, istibdat, beynelmilel, veliaht, cumhuriyet, hak"¹³¹ gibi

¹²⁷ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.49-50.

¹²⁸ Theodor Kasap, Hayal dergisinde elleri ve ayakları bağlı bir Karagöz deseni yayımlamış ve altında yer alan yazıda "Nedir bu hal Karagöz; -Kanun dairesinde serbesti Hacivat." dendiği için dergi süresiz olarak kapatılır. Kararı yayınladığı bir ekte "İşte sesim kısılmaya başladı. Ca...nım...cı...kı...yor...Çık...tı" sözleriyle protesto edince üç yıl hapse mahkum edilir. H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.**, s.23.

¹²⁹ Bu kanunun hazırlanmasında Meclis'te yapılan tartışmalar için bkz. Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.50-53. Mizah gazetelerinin yasaklanması için kanuna konulmak üzere hazırlanan madde Meclis tarafından reddolunca Abdülhamit 1877 yılından itibaren hiçbir mizah gazetesine ruhsat vermedi. Sulhi Dönmezer., **Basın Hukuku Cilt I**, s.131. Konu ile ilgili yorumlar için bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.258.

¹³⁰ Sultan Abdülhamit Yıldız'da oturduğu için Yıldız kelimesinin, Hünkarın burnu uzunca olduğundan Burun sözcüğünün kullanılması bile yasaklanmıştı." İlhan Bardakçı., **Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri**, Ankara Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1977. s.95.

¹³¹ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **a.g.e.** s.29.

sözcüklerin kullanılması yasaklanmıştı. Ancak liste belirgin değildir, belirginleşmesi de sözkonusu değildir. Ahmet Rasim'in sansür memuru Hıfzı Bey'le bir konuşmasında hangi sözcükleri kullanacaklarını bilmedikleri sorusuna verilen yanıt şudur: “Siz hangi yazınızı en çok beğenerek yazarsanız, Oh ne güzel oldu, dersiniz, benim onu çizeceğimi biliniz ...”¹³² Bu dönemde “neşredilen kararnameler ve emirnameler basın hürriyetinden bir zerre dahi bırakmamıştır. Bilhassa mizahi neşriyata karşı husumet gösterilmiştir.”¹³³ 4 Ağustos 1876 tarihli bir ilanla mizah gazetelerine izin verilmeyeceği tesbit edilmiş ve mevcutların adedi de sınırlandırılmıştır. Aynı ilan siyasi gazetelerin yalnızca havadis neşrine muktedir bulduklarını tesbit etmiştir.¹³⁴

İdari anlamda bu dönemde kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene komisyonu sansürle ve kitapların basılmasına izin vermekle yetkili iken, basılan kitapların incelenmesini Tetkik-i Müellefat ve Din kitapları ile ilgili incelemeyi yapmak üzere Kütüb-ü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti kurulmuştur. Abdülhamit baskı yöntemleri ile kontrol altına alamadığı basın organlarını lütufla kendisine bağlamaya çalışmıştır.¹³⁵

---

¹³² Aktaran, Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.57.

¹³³ Sulhi Dönmezer, **Basın Hukuku Cilt I**, s.130.

¹³⁴ Sulhi Dönmezer., a.y.

¹³⁵ Konu ile ilgili ayrıntılar için bkz. Hıfzı Topuz., **a.g.e.**,59-64. Şahhüseyinoğlu bu muhaliflere ceza yandaşlara ihsan olarak adlandırabileceğimiz yöntemi ‘havuç ve sopa’ olarak adlandırmıştır. Bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.** s.29.

2.6. 1888 Matbaalar Kanunu ve 1895 Matbaalar Nizamnamesi

Bu kanun ile sansür rejimi teyit edilmiştir. Gazetelerden başka basılı eserler için de *kablenneşir müsaade* sistemi kurulmuştur. Matbaa sahiplerinin Eğitim Bakanlığı'ndan izin almadıkça kitap basmaları yasaklanmıştır. Bir tür muzır yasası olarak adlandırılabilir olan Matbaalar Nizamnamesi ile pek çok esere muzır damgası vurularak Çemberlitaş hamamında yakılması sağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde yakma işi için matbaayı amirede özel bir ocak inşa ettirilmiştir.¹³⁶

Meşrutiyetin ilanından ikinci meşrutiyetin ilanına kadar olan sürede, kanun, karar veya buyrukla basın üzerindeki baskılar artırılmıştır. Şekli olarak kanun, karar ve buyrukların adlarının herhangi bir önemi yoktur. Çünkü idarenin ve her türlü karar almanın padişahın kutsal hakları içerisinde yer aldığını belirtmiştik. Bu nedenle adı ne olursa olsun kanun etkisi doğurmuşlardır ve ceza kanununa başvurmaya gerek kalmaksızın cezalandırılmalar bu kanun, kararname veya buyruklarla gerçekleşmiştir.

2.7. 24 Temmuz 1908 İttihat ve Terakki Hükümeti açıklaması

Kanunu Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiğinin ilan edilmesi¹³⁷ üzerine gazeteciler tarafından, yazılarını sansür kurullarına göndermeme ve sansür elemanlarını gazetelere sokmama kararı alınmıştır.¹³⁸ Halk tarafından çok inandırıcı gelmeyen ve hükümetin bir tuzağı olabileceği endişesiyle karşılanan özgürlük,¹³⁹

---

¹³⁶ Sulhi Dönmezer, **a.g.e.**, s.131.

¹³⁷ “Abdülhamit'in, Parlatentonun toplantıya çağrılacağını ve Anayasa'nın tekrar yürürlüğe konulacağını bildiren dört satırlık fermanı; 24 Temmuz 1908 sabahı İstanbul gazetelerinde yayınlanarak tüm yurttaşlara duyurulmuştur.” M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.305-306.

¹³⁸ Bkz. Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.131 vd.

¹³⁹ Konu ile ilgili anılar ve yorumlar için bkz. Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.17.

istibdadın ortadan kalktığıının anlaşılması¹⁴⁰ ile coşkuya dönüşmüştür. 1907 yılında İstanbul'da 52, bütün ülkede 120 gazete faaliyet gösterirken 1909 yılında bu sayı İstanbul'da 377 bütün ülkede 730'a ulaşmıştır.¹⁴¹ Gazete sayısının büyük ölçüde artması ve çeşitli dillerde yayımlanması özgürlük talebini anlatmaktadır. Bu özgürlük havasının uzun sürmeyeceği düşüncesi ise baştan itibaren yaygındır.¹⁴² “Bu dönemde basın özgürlüğü teorik anlamda kalmış ve tam özgürlük 23 Temmuz 1908'den 12 Nisan 1909 gününe kadar süren çok kısa bir dönemi kapsamıştır”.¹⁴³

2.8. 1909 Matbuat Kanunu

Hürriyetin ilanından sonraki dönemde basın özgürlüğünün sınırlandırıldığını söylemek mümkün değildir. Kanunu Esasi'de 1908 yılında yapılan değişiklikle basının sansür edilemeyeceği ilkesi getirilmiştir. Bunun ardından 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanunu mehz alınarak 1909 tarihinde Matbuat Kanunu yürürlüğe sokulmuştur.¹⁴⁴ Gazetede sorumlu müdür olabilmek için 21 yaşını doldurmuş olma şartı konmuş, kısıtlı olmamak, medeni haklardan yoksun bulunmamak ve bazı suçlardan hüküm giymemiş olmak şartları getirilmiştir. Özgün düzenlemede gazete

---

¹⁴⁰ Ümit olunur ki, “basın hürriyeti”nin, bozuk ahlaklı veya müstebit hükümete karşı teminatlardan biri olarak, herhangi bir müdafaaya ihtiyaç gösterdiği zamanlar artık arkada kalmıştır.” John Stuart Mill., **Hürriyet**, (Çev. Mehmet Osman Dostel), MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997. s.28. takibeden sayfada yer alan dipnotta; “Bu satırların henüz yazılmış bulunduğu bir sırada idi ki, onları şiddetle yalanlamak istemiş gibi, Hükümetin (İngiliz) 1858 de Matbuat aleyhindeki takibatı başladı.” sözleriyle özgürlüğün erkenden ilanının yanılıcılığı ortaya çıkmıştır.

¹⁴¹ Dillere göre ayrıntılı tablo için bkz. Orhan Koloğlu., **a.g.e.**, s.21.

¹⁴² Ziya Gökalp'in anılarında hapiste karşılaştığı bir devrimciden duydukları önemlidir. “... özgürlük güneşinin parlayacağı günleri ... göreceksin. ... Özgürlüğe kavuştuğumuz anda kafanızdaki düşünceleri, çözümleri derhal yazıya dökünüz. ... Unutmayınız ki o özgürlük günleri uzun sürmeyecek bir bahane ile yine iptal edilecektir. Ama kağıt üzerine dökülen fikirler asla kaybolmaz.” Aktaran Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁴³ M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.314-315.

¹⁴⁴ Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.132. M. Nuri İnuğur.,**a.g.e.**, s.317.

hangi dilde yayınlanıyorsa o dilde kitabet edebilecek kadar bilgiye sahip olma şartı varken, yapılan değişiklik ile mekatibi aliyeden mezun olmak şartı eklenmiştir.¹⁴⁵

Bu kanun ile gazete yayınlatabilmek için beyanname sistemi kabul edilmiştir. Gerekli bilgilerin yer aldığı beyannamenin verilmesi ile gazete çıkarılabilmekte iken sonradan yapılan değişikliklerle bu usul değiştirilmiştir. Önceki düzenlemelerde getirilen ruhsat rejimi kaldırılmıştır. “Görülüyor ki gazete çıkarmak kanunun ilk şeklinde hürriyetperver bir esasa dayandırılmıştır.”¹⁴⁶ “Kanun gerçekte oldukça liberal eğilimliydi, ama sonradan yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü her yandan sınırlandı ve basın rejimi geniş bir baskı rejimine yöneltildi.”¹⁴⁷ 1913 yılında yapılan değişiklikle gazete çıkarmak için beyan ilkesi kaldırılarak teminat yatırma şartı getirilmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca askerlerin yazı yazması bu değişiklik ile yasaklanmıştır. 1913 tarihinde ahlaka aykırı yayınların toplatılması hükmü getirilmiştir. Meclis üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmaları yasaklanmış ve gazete satıcılarının polisten belge alma zorunluluğu getirilmiştir. 1913’te yapılan son değişiklik ile devletin iç ve dış güvenliğine dokunacak şekilde yayın yapan gazetelerin Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılabileceği hüküm altına alınmıştır. 1914’te yapılan değişiklikle, askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleri ile ilgili haberlerin yazılması yasaklanmıştır. 1919 tarihli değişiklik ile sıkıyönetim ilan edilmiş yerlerde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanamayacağı ve nihayet 1920 tarihinde yapılan değişiklikle iç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belgelerin yayınlanamayacağı düzenlenmiştir.¹⁴⁹ Başlangıçta özgürlük havası içinde kabul edilen basın hürriyeti,

---

¹⁴⁵ Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.132.

¹⁴⁶ Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.133.

¹⁴⁷ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.85.

¹⁴⁸ Bu değişikliğin tarihi ile ilgili Dönmezer 1913 tarihini, Topuz ve İnuğur 1912 tarihini vermektedir.

¹⁴⁹ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.86.

zamanla ortadan kaldırılmıştır. Ancak yapılan bu düzenlemeler dışında bazı gazetecilerin öldürtülmekten kurtulmak için yabancı elçiliklere sığındıkları bilinmektedir.¹⁵⁰ 1909 tarihinde öldürülen “Hasan Fehmi Bey ‘Derin Devlet’in desteklediği terör örgütünün kurşunladığı ilk basın kurbanı”¹⁵¹ olarak tarihe geçmiştir. Kaba Kuvvet Basın Rejiminin başlangıcını işaret eden bu cinayetten sonra birer yıl aralıklarla Ahmet Samim ve Zeki Bey, Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında ise Hasan Tahsin¹⁵² ‘derin devlet’ tarafından öldürtüldü.¹⁵³ Bu dönemde muhalefet basını yok edildi.¹⁵⁴ Mondros Mütareke’sinin imzalanmasından sonra 1920’de İstanbul’un işgali ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem için işgal kuvvetlerinin sansüründen başkaca herhangi bir kural bulunmamaktadır. İşgal kuvvetlerinin sansür uygulamasında iki temel ilke vardı; birincisi, işgal kuvvetleri aleyhinde herhangi bir imada dahi bulunulmaması, ikincisi, Anadolu hareketi ile ilgili haberlere kesinlikle yer verilmemesidir. Bu dönemde, işgal kuvvetlerinin sansürü mutlaklı.¹⁵⁵

1909 tarihli bu kanun yukarıda yer verilen değişiklikler ile birlikte 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ “Gazeteler öyle sanıldığı gibi kolay kolay kapatılmamakta ve gazeteciler sürülmemekteydi. O zaman basın rejiminde yeni bir unsur ortaya çıktı: Tabanca ... Canını kurtarmak isteyenler mesela Hüseyin Cahit Yalçın ... yabancı sefaretlere sığınarak hayatlarını kurtarmanın imkanlarını arıyorlardı. ... bu devrenin bu kesimine “Kaba Kuvvet Basın Rejimi” adını kolaylıkla vermek imkanını buluyorum.” İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.100-101.

¹⁵¹ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.88.

¹⁵² Bu yazarlara ilişkin geniş bilgi için bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.321-327.

¹⁵³ Ayrıntılı bilgiler için bkz. Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.87-92.

¹⁵⁴ İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.101.

¹⁵⁵ Bu dönemde bir basın rejiminden söz edilemeyeceğini belirten Bardakçı, “Rejim bir kaideler, an’ane ve örfler zincirini ifade ederse, bence, bu süre içerisinde bir rejimden söz etmenin imkanı mevcut değildir,” der. İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.102.

¹⁵⁶ M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.317.

2.9. 1918 İstanbul Hükümeti Sansür Kararnamesi

Padişah ve Bakanların ortak imzasıyla çıkarılan bu kararname ile Matbuat Kanunu'nun ilgili maddeleri askıya alınmıştır. Her türlü yayının ve basılı kağıdın askeri yönetim ya da Mülkiye Sansür Kurulu'nun özel yazılı izni olmadan basılıp yayınlanması yasaklanmıştır. Sansür kuralına uymayanlara kapatma cezası verilebileceği ve bu yasaklara aykırı hareket edenlerin Divan-ı Harbi Örfi'de¹⁵⁷ yargılanacakları, bu kararname ile getirilmiştir.¹⁵⁸

2.10. 6 Mayıs 1920 Ankara İcra Vekilleri Heyeti 2 Sayılı Kararnamesi

Ankara'da oluşan hükümet tarafından denebilir ki basın özgürlüğüne müdahale edilmemiştir.¹⁵⁹ İstanbul basını Anadolu hareketini başı ezilmesi gereken bir yılan veya eşkıyalık olarak nitelendirirken, Ankara hükümetinin, egemenlik ilan ettiği alanda taşra basınının bulunması ve imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle gerçek anlamda bir basından söz edilmesi de mümkün değildi. Ankara'da hükümetin resmi yayın organı olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesi yayına başladıktan sonra diğer illerde de kıpırdanmalar olmuştur.¹⁶⁰ Hakimiyet-i Milliye resmi yayın organı olduğundan yazılan yazılar, resmi görüşü yansıtmaktaydı, bu nedenle bir sansürden değil gazete politikasından söz edilebilir. Yukarıda belirtildiği üzere İstanbul

---

¹⁵⁷ Sıkıyönetim Mahkemesi.

¹⁵⁸ H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.42.

¹⁵⁹ "Milli Mücadele basını dediğimiz zaman, o vakte kadar alışılmamış bir hakikat ortaya çıkmaktaydı: Sansürün olmaması." İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.105. Ancak bu hususu otoritenin tesis edilmemiş olması ile birlikte, aynı amaç için hareket eden basın ile açıklamak mümkündür.

¹⁶⁰ Milli Mücadele basını ile ilgili olarak bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, 351-361.

basınının sansüre tabi olması¹⁶¹ ve açıkça Anadolu hareketine karşı tavır almış olması nedeniyle hareketin olumsuz etkilenmemesi için önlem alınması ihtiyacı doğdu. Ankara hükümeti tarafından 6 Mayıs 1920 tarih ve 2 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile İstanbul’la her türlü haberleşmeye sansür kondu. Kararname ile İstanbul’dan gelen resmi evrak yanında, süreli yayınların geri gönderilmesi öngörülüyordu. Kararnamenin uygulanmasına yönelik olarak pek çok yerde sansür merkezleri kuruldu.¹⁶² Ayrıca, bu kararnameye aykırı olarak evrak ve gazeteleri İstanbul’a iade etmeyenlerin hıyanet-i vataniye gereğince suçlanacakları kabul edilmiştir.¹⁶³ Ankara Hükümeti’nin basın özgürlüğünü kısıtlamakta ölçü olarak aldığı ilke Milli Mücadele’nin zarar görmemesi idi.¹⁶⁴

2.11. 1925 Takriri Sükun Kanunu

1925’te genç Cumhuriyet’e karşı girişilmiş olan irtica hareketleri ile birlikte Şeyh Sait ayaklanması sonucunda yeni bir olağanüstü dönem başlamıştır. Başlangıçta iki yıl için öngörülen bu olağanüstü dönem dört yıl sürmüştür.¹⁶⁵ Yaşanan olayların sorumlusu olarak İstanbul basını suçlanmış ve ‘dezenfekte’ edilmesi gereken bir yuva olarak gösterilmiştir.¹⁶⁶ 4 Mart 1925’te çıkan kanun¹⁶⁷ ile

---

¹⁶¹ İstanbul basını bu dönemde hem işgal güçlerinin hem de Osmanlı Hükümeti’nin sansürüne uğruyordu. Bu neden yazılan yazıların gerçekte yazılmak istenen yazılar olup olmadığı tartışmalıdır. Konu ile ilgili olarak bkz. M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.337. Ayrıca bu sansür altında haberlerin doğru bir şekilde verilebilmesi için, güvenilir haber kaynakları yoktur. Bu nedenle İstanbul basınının Anadolu hareketine karşı tavrını yanlış bilgilendirilmeye ve Kozmopolit İstanbul dışında Anadolu’yu tanımamaya dayandıran görüş için bkz. İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.102-104.

¹⁶² H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.44.

¹⁶³ Sulhi Dönmezer., **Basın Hukuku Cilt I**, s.133.

¹⁶⁴ Bu dönemde Erzurum’da çıkan Albayrak gazetesi, “1921 başlarında Kürt ayaklanmasını bastıran Nurettin Paşa’yı eleştirdiği için kapatıldı.” Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.134.

¹⁶⁵ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.147.

¹⁶⁶ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.147.

hükümet olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Bu sınırsız gücün tek denetlenme olasılığı ise Cumhurbaşkanı'nın onayıdır. Hükümetin basın özgürlüğünü dilediği gibi sınırlaması ve gazeteleri kapatmasını mümkün kılan düzenleme ile basın özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır.¹⁶⁸ Bu dönemde 6 Mart'ta Bakanlar Kurulu Kararıyla, Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç, 7 Mart'ta Adana'da Toksöz, 9 Mart'ta İzmir'de Saday Hak, Trabzon'da İstikbal ve Kahkaha, İstanbul'da Presse du Soir ve Adana'da Savha gazeteleri, 15 Nisan'da Tanin ve ardından Resimli Ay ve son olarak 12 Ağustos'ta Vatan kapatılmıştır.¹⁶⁹

2.12. 1931 Matbuat Kanunu

Kanun'un çıkartılmasına kadar 1909 tarihli Matbuat Kanunu yürürlükte kalmıştır. Bu kanun ile gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat sistemi değil bildiri sistemi getirilmiştir. Tahrir-i Sükun Kanunu'nun ertesinde bu türlü bir düzenleme oldukça kıymetlidir.¹⁷⁰ Çünkü, basın özgürlüğünün sağlanması için gerekli şartlardan biri olan bildirim ilkesi ile yayın tanınmıştır. Ancak, bildirim usulü ile gazete yayınlamak hususu 1938 değişikliği ile siyasi gazete veya dergi çıkaracakların belirli bir para depo etmeleri ve her türlü süreli yayın için ruhsat alınması zorunluluğuna dönüştürülmüştür. "Bu suretle gazete ve mecmua çıkarmak hürriyeti ortadan

---

¹⁶⁷ "İrticaa, isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbusat ve neşriyatı hükümet, Reiscumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını istiklal mahkemesine tevdi edebilir". Aktaran, Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.134.

¹⁶⁸ "Bunlar dikta rejiminin yetkileridir." Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.147.

¹⁶⁹ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.148.

¹⁷⁰ Kanun'un görüşülmesi sırasında basının zehirli bir odak olduğu tartışmalarına karşı İsmet İnönü'nün "basın özgürlüğü devam etmeli, ama bu özgürlük zarar vermemelidir. ... Şimdi almamız gereken tedbir, basına özgürlük sağlayan, kötü kullanımların zararlarını önleyen iyi bir kanun çıkarmaktır," şeklindeki konuşması neticesinde basın özgürlüğünün esas alınacağı bir düzenleme gerçekleşmiştir. Tartışmalar için bkz. Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.158.

taamamiyle kalkmış bulunuyordu.”¹⁷¹ Vatan, Milli Mücadele, Cumhuriyet ve Devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giyenler ile Milli Mücadele’de düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olanların gazete çıkarması bu kanunla yasaklanmıştır.¹⁷² Kanun, gazete yöneticilerinin yüksek öğrenim görmüş olması şart koşturmuştur. Telif haklarıyla ilgili düzenlemeler de getiren kanunda Ceza Kanunu’nun 156 ncı maddesi dışında, Bakanlar Kurulu veya resmi kurullarla devlet memurlarından biri veya birkaçı hakkında isim ve madde göstermeden belirsiz ve kötü sanı doğuracak yazılar ile Büyük Millet Meclisi’nin, Bakanlar Kurulu veya diğer kurullarla devlet memurlarının haysiyetine dokunulması sonucunda ceza hükümlerine yer verilmiştir. Padişahlık ve hilafetçiliğe yönelen, anarşist ve komünistliğe tahrik eden yayınlar yasaklanmıştır. İntihar olaylarının ve yüksek okullarda meydana gelen olayların yazılması mahallin en büyük mülki amirinin iznine bağlanmıştır. Ancak, en can alıcı düzenleme, ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı gazete ve dergilerin kapatılmasında Bakanlar Kurulu’nun yetkilendirilmesidir.¹⁷³ Bu düzenlemeler ile kanımızca olağanüstü dönemlerin ilanına gerek kalmaksızın basın üzerinde sıkı denetimin olağan kanunlarla sağlanmasına hazırlık yapılmıştır.¹⁷⁴ 1938 değişiklikleri ile kötü ünlü kişilerin gazete çıkarması yasaklanırken, bu muğlak ifadenin değerlendirmesinin valinin ve hükümetin elinde bulunduğu şüphesizdir.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ Sulhi Dönmezer., **Basın Hukuku Cilt I**, s.134.

¹⁷² Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.158.

¹⁷³ Kanunun ilgili madde metinleri için bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.51-53.

¹⁷⁴ 1938’de Ulus gazetesindeki bir yazısında Falih Rıfkı Atay, “Bizdeki basın özgürlüğüne birçok batılı meslekdaşımızın imrendiklerini biliyoruz. Cumhuriyet yönetimi kendi kusurlarını düzeltmek görevini gazeteciye vermiştir. ...” diyerek basın rejimini övmüştür. Ancak bundan altı ay sonra yayımlanan bir yazısında ise “Gazetecilerin iyileri sırf aşk yüzünden bu meslektedirler. Ancak pek iyi bilirler ki talihleri bir telefon darbesine bağlıdır,” demektedir. Aktaran, Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.162.

¹⁷⁵ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.167.

Milli Şef döneminin başlamasıyla birlikte hukuku alt üst edecek yeni bir kararnameler ve kararlar, tebliğler ve talimatlar dönemi başlamıştır. Bu dönemde hangi haberlerin nasıl yayınlanacağına ilişkin bu buyruklar¹⁷⁶ basın hürriyetinin en büyük sınırını oluşturuyordu. Bu konuda güç odakları; hükümet yetkilileri, Sıkıyönetim Komutanları ve Matbuat Umum Müdürlüğü'dür.¹⁷⁷ Ayrıca Tan gazetesinin tahribine varan olaylar incelendiğinde İttihat ve Terakki iktidarındaki gibi bir 'Kaba Kuvvet Rejimi'nden söz etmek imkanı bulunmaktadır.¹⁷⁸ Milli Şef döneminde; "...basın sistemi tam anlamı ile devletçi, yani devletin basın üzerindeki mutlak hakimiyetine¹⁷⁹ dayanıyordu."¹⁸⁰ Ancak 1946 yılında yapılan bir değişiklikle basın özgürlüğünün en büyük engellerden biri olan "memleketin genel politikasına aykırı yayın sonucu Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılabilme"nin düzenlendiği 50 nci madde kaldırılmıştır. 1946 ila 1950 arasında muhalefet basınının da ortaya çıkması ile birlikte "Basın batıdaki anlamda bir hürriyeti kullanmaya başlamış, bu hürriyeti suiistimal eden güçler kamuoyu tarafından tutulmamış ... basın rejimini, bizzat basın kendisi yaratmak fırsatını elde etmiştir."¹⁸¹ Halkla basının gerçek

---

¹⁷⁶ Bu dönemde uygulanan basın rejimi için; basının Devletin ideolojik bir aygıtı olarak işlev görmesi yönelimi belirleyicidir. İlerde yer alan olağanüstü dönemler ve ara rejimler için de aynı şey söz konusudur. Basın, devletin ideolojik aygıtları içerisinde Haberleşme aygıtı içerisinde yer alır. Louis Althusser., **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Y. Alp-M. Özışık), İletişim Yay. 4. Baskı, İstanbul, 1994. s.34.

¹⁷⁷ Basın Yayın Genel Müdürlüğü. "Gazetelerde büyük manşetler yalnız dahili haberler için kullanılacak", "Rusya kelimesi yalnız başına kullanılmayacak, 'Sovyet Rusya' diye yazılacak", "... memleketin siyasi ve hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yapan Yarın gazetesi ve matbaası dört ay süreyle kapatılmıştır," "İrticai mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı Büyük Doğu dergisi ve matbaası ... kapatılmıştır," "Nihal Atsız ve Sabahattin Ali davası hakkında kommanter [yorum] yapılmaması ..." Bu konudaki örnekler için bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.55-59.

¹⁷⁸ 1945 yılında muhalif Yeni Dünya matbaası, ABC ve Berrak kitabeveleri tahrip edilmiş, Tan Gazetesi'ne yapılan baskın sonucunda matbaa dağıtılmıştır. Baskının hükümet tarafından organize edildiği ortaya atılmıştır. Bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.61-63.

¹⁷⁹ Devletin veya özel olarak hükümetin, gerçeğin, doğrunun, güzel olanın ve ahlaka uygun olanın, sanatsal olanın belirlenmesindeki rolü, amaçları ve sonuçları bakımından inceleyiniz. Lionel Richard., **Nazizm ve Kültür**, (Çev. Nesrin Güner), Kalem Yayıncılık, Ankara, 1985.

¹⁸⁰ İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.112.

¹⁸¹ İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.115.

anlamda iletişime geçtiği ve basın sektörüne ciddi sermaye akışının başladığı bir dönem başlamıştır.¹⁸²

2.13. 5680 sayılı Basın Kanunu ve İlgili Diğer Kanunlar

15/07/1950 tarih ve 5680 sayılı Basın Kanunu ile öncelikle ruhsat sisteminin yeniden kaldırılmış olduğunu görüyoruz. Belirli bilgilerin mahallin en büyük mülki amirine intikali ile gazete çıkarılmasına başlanabilecektir. Bu basın kanunu ile özgür basın anlayışı getirilmiştir. Kanun'un birinci maddesinde "Basın serbesttir." denilerek bu özgürlük ilkesi benimsenmiştir.¹⁸³ 1931 tarihli Kanunla getirilen kötü ünlü kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan düzenlemeye yer verilmemiştir. Basın suçlarının yargılanması ile ilgili olarak yargı yerleri gösterilmiştir. Ayrıca mülga kanunda geniş yer verilen düzeltme ve cevap hakkı düzenlenmiş ve demokratik usullere bağlanmıştır. Daha önce gazete sahiplerinin ceza sorumluluğuna gidilmesi mümkün iken, bu kanunla suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumlu kılınmıştır. 1954 yılında getirilen Neşir yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun çıkarılmış ve Ceza Kanunu'na göre takibi şikayete bağlı olan şeref ve haysiyete saldırılması, hakaret veya itibarın kırılmasına neden olan, şöhrete ve servete zarar verecek isnadın yapılması gibi suçlara verilecek cezalar ağırlaştırılmış ve bunlara karşı açılacak davalarda savcının kendiliğinden harekete geçmesi imkanı tanınmıştır.¹⁸⁴ Bu kanunla birlikte basının demokratik

---

¹⁸² İlhan Bardakçı., **a.g.e.**, s.118. Kitle gazetesi olan Hürriyet gazetesi ve Milliyet gazetesi bu dönemde kurulmuştur.

¹⁸³ "1950 Basın Kanunu liberal bir kanundur." Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.193.

¹⁸⁴ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.195.

denetimden uzaklaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁵ Devamında pek çok basın davası açılmıştır. 1955 yılından itibaren muhalif basının açıkça susturulmaya çalışıldığı bir dönem başlar. 6-7 Eylül olaylarının sorumlusu olarak sol basın gösterilir.¹⁸⁶ Ardından İstanbul Örfi İdare Komutanlığı 10 Eylül’de yaptığı basın toplantısı ile yasakları bildirecektir. Bu yasaklar bazı olayların teker teker sayılması suretiyle “men” edilen haberler ile arkasından bir gazete kapatmaları devresini getirmiştir.¹⁸⁷ Demokrat Parti iktidarı başlangıçta savunduğu basın özgürlüğü esnasından vazgeçmiştir. Kanun’un 32 nci maddesinde yapılan değişiklikle “Memleket ahlakını, aile nizamını bozacak veya cürüm işlemeğe teşvik veya tahrik edecek şekilde heyecan uyandıracak tafsilat ile hakiki veya hayali vakiaları ... intihar vakaları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyanları tesir altında bırakacak mahiyette ... neşir” yasaklanmıştır. Bu yasaklamalar 1960 yılında kaldırılmıştır. Çünkü, muhalif basının susturulması daha çok bu madde veya yoruma açık diğer maddelerle mümkün olabilmektedir. Yapılan değişikliklerle gazete sahibinin ceza sorumluluğu tekrar getirilmiştir. Kanun’da 1956, 1960, 1983 ve 2002 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Bu cümleden olarak denebilir ki; sırasıyla özgürlüklerin kısıtlanması ve geri verilmesi dönemleri ikişer defa tekrar etmiştir.¹⁸⁸ Ancak 2002

---

¹⁸⁵ “... ‘kanunda tasrih edilen haller haricinde resmi sıfatı haiz olan ... aleyhinde ... müphem ve suizanni davet edebilecek neşriyatta bulunmak, suiniyetle veya maksadı mahsusa müstenit olarak neşriyatta bulunmak’ suçları ... basın hürriyetinin tereküp eylediği haber ve havadisleri tefsir ve umumiyetle tenkit hakkının istimalini zorlaştırıcı mahiyette idi.” Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.149.

¹⁸⁶ “Suçlu basındır! Gazeteler halkı kıskırtmıştır. Olaylar bu yüzden çıkmıştır! Komünist parmağı da vardır bu işlerde! Solcular Türkiye’nin dışarıdaki itibarını bozmak istemişlerdir!” Cumhurbaşkanı, Bakanlar ve Başbakan’ın İstanbul’da düzenlenen basın toplantısında söyledikleri, aktaran Hıfzı Topuz., **II. Mahmut’tan Holdinglere**, s.198.

¹⁸⁷ Ulus gazetesi İsmet İnönü’nün bir yazısı üzerine süresiz kapatılmıştır. Diğer kapatmalarla ilgili olarak bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.87-89.

¹⁸⁸ “5680 sayılı Basın Kanunu, çok partili hayata geçişin doğurduğu ihtiyaçları karşılamak, basında demokratikleşmeyi sağlamak ve özgür bir basın düzeni oluşturmak amacıyla hazırlanmış ve belli bir süre de bu hedefe hizmet edebilmiştir. Ancak anılan Kanun, daha sonra bu amaçlarla bağdaşmayan ve basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğünü sınırlayan değişikliklere uğramış, bu değişiklikler Kanunun sistematüğünü de bozmuştur.” 5187 sayılı Basın Kanunu’nun Genel Gereğesi’nden bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0781.pdf> (22/05/2007)

yılında yapılan değişiklikler AB müktesebatına uygun şekilde ulaştırmayı amaçladığından daha köklü bir özgürlük sistemi getirmiştir. AB müktesebatına tam uygun bir metnin kabulü ise 2004 yılında 5187 sayılı Basın Kanunu ile mümkün olmuştur.

27 Nisan 1960 yılında çıkarılan özel bir kanunla Meclis'te muhalefet ve basın faaliyetlerini Tahkikat Komisyonları kurulmuştur. Çeşitli yayın yasakları getirilen bu dönemde tahkikat komisyonları; "hem asker hem sivil mahkeme yetkileriyle, hem savcı hem de yargıç olarak 'Muhalefetin rejim aleyhtarı faaliyetlerini incelemek üzere' görevlendirilmiştir; kararları kesindir ..."¹⁸⁹ "Bir sivil hükümet darbesi"¹⁹⁰ 27 Mayıs askeri müdahalesi devresine girildiğinde Milli Birlik Komitesi derhal basının üzerindeki yasakları kaldırmıştır. Neşir Yoluyla veya Radyo'yla işlenecek cürümler hakkındaki kanun iptal edilmiştir. 1961'de Gazetecilere lehine tanınan sosyal haklar ve devlet ilanların adil dağıtılmasını öngören Basın İlan Kurumu Kanunu'na gazete sahipleri büyük tepki göstermiştir.¹⁹¹ Ayrıca 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 481'inci maddesi değiştirilmiş ve "ispat hakkı"¹⁹² tanınmıştır. Bir olağanüstü dönem olan Milli Birlik Komitesi döneminde, basın özgürlüğüne riayet etmeye özen gösterilen bir başlangıç görülmesine rağmen,

---

¹⁸⁹ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.209.

¹⁹⁰ Emre Kongar, *Cumhuriyet* gazetesi, 2 Haziran 2003. Aktaran Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.208-209.

¹⁹¹ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.228-229.

¹⁹² "İspat hakkı, siyasi tenkit ve murakabayı [denetleme] sağlayacak surette genişletilmiştir." Sulhi Dönmezer., **a.g.e.**, s.153. Bu ispat hakkı ile basın yolu ile namus ve haysiyete dokunacak isnatlarda bulunulması neticesinde, isnat edilen fiilin hakikat olduğu ispatlanırsa veya isnat olunan fiilden mahküm olursa, isnat eden aleyhine açılan davanın düşeceği hükme bağlanmıştı. Denebilir ki ispat hakkının tanınmaması "suiniyetli iktidarlar" tarafından kötüye kullanılacak bir boşluktur.

Tanın gazetesi yazarı Aziz Nesin ve İhsan Ada tutuklanmış, iki ay sonra tahliye edilmiştir.¹⁹³

Milli Birlik Komitesi'nin 38 sayılı Tedbirler Kanunu ile, 27 Mayıs devriminin tartışılması ve gayrimeşru gösterilmesi, 27 Mayıs Devrimini zedeleyebilecek şekilde mahkeme kararları ve yargılamalara ilişkin haberler, mahkûmiyetlerin infazına ilişkin siyasi veya 27 Mayıs devrimini zedeleyebilecek uydurma haber yayanlar, açıkça nakledenler, feshedilmiş Demokrat Parti'nin iktidarını övenler veya savunanlar için hapis cezası öngörülüyordu.¹⁹⁴ Bu dönemin devamında demokrasiye geçişe kadar olan sürede pek çok gazeteci yargılanmıştır. Bu dönemde belirgin olarak ortaya çıkan ilke anti-komünizm, Demokrat Parti'nin haklı yere feshedildiği ve Milli Birlik Komitesi'nin meşruluğu idi.¹⁹⁵ Diğer bir olağanüstü duruma geçişe kadar olan sürede ise tek bir ilke göze çarpmaktadır; anti-komünizm. Bu dönemde özellikle Akşam gazetesi ile Aziz Nesin'e karşı hükümet tarafından yürütülen kampanyalar ve suçlamalar dikkate değerdir.¹⁹⁶ 12 Mart müdahalesi¹⁹⁷ sonucunda demokratik usullere benzetilerek¹⁹⁸ Nihat Erim hükümetinin güvenoyu

---

¹⁹³ Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.232-233.

¹⁹⁴ H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.105-106.

¹⁹⁵ Dönemin ayrıntılı siyasi yapısı ve eleştiriler için bkz. Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, Çağdaş Yay. 1996., Zafer Üskül., **Siyaset ve Asker, Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Yay. Ankara. 1997. Sina Akşin, Cemil Koçak vd., **Yakınçağ Türkiye Tarihi** Cilt I, Milliyet Yay. İstanbul, 2003. Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir., **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Yay. İstanbul, 1987. Nazlı Ilıcak (Der.), **27 Mayıs Yargılanıyor**, Kervan Yay. İstanbul, 1977. Davut Dursun., **Ertesi Gün, Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül)**, İşaret Yay. İstanbul, 2000.

¹⁹⁶ Konu ile ilgili bkz. Hıfzı Topuz., **II. Mahmut'tan Holdinglere**, s.237-247. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.108-113.

¹⁹⁷ 12 Mart 1971'de hükümete muhtıra verilerek, hükümetin istifası ve anarşik durumu giderecek ve Silahlı Kuvvetlerin üzüntüsünü giderecek partiler üstü bir hükümet kurulması aksi takdirde yönetime Silahlı kuvvetler tarafından el konulması kararlılığı bildirilmiştir.(Emredilmiştir.) Muhtıra metni için bkz. Hayati Tek., **Darbeler ve Türk Basını**, Elips Kitap, 3. Baskı, Ankara, 2007. s.91.

¹⁹⁸ Abdi İpekçi "verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünü" yazmıştır. Abdi İpekçi., **Muhtıra ve Gerçekler**, Milliyet, 28 Nisan 1971.'den aktaran Hayati Tek., **a.g.e.**, s.93.

almasının ardından 27 Nisan'da 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. 13 Mayıs'ta ise 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu kabul edildi. Sıkıyönetim Kanunu ile Sıkıyönetim Komutanı'nın yetkileri "Hiçbir gerekçe gösterilmeksizin evleri, kişilerin üstünü, belgelerini aramak, partileri, sendikaları kapatmak, mektup ve haberleşmeleri sansür etmek, basını ve her türlü yayını denetlemek, basımevlerini kapatmak" olarak sayılabilir. Bu kadar geniş bir yetkilendirme ile birlikte, "Balyoz hareketi"¹⁹⁹ gerekçelerine kavuşmuş ve basın üzerinde toplumun diğer kesimleri ile birlikte büyük bir baskı dönemi geçmiştir. Bu dönemde de diğer özgürlüklerle birlikte en önemli sınırlama ilkesi kanundan doğmamasına rağmen anti-komünizmdir. 1973 yılında yapılan seçimlerden sonra basın özgürlüğünü tehdit eden ve pek çok gazetecinin öldürülmesiyle sonuçlanan "kaba kuvvet rejimi" egemen olmuştur. Hükümetlere karşı teminat altına alınan basın özgürlüğü, şiddet ortamı karşısında yalnız bırakılmıştır. Anayasa tarafından öngörülen devletin pozitif yükümlülükleri yerine getirilmemiştir. Bu dönemde işlenen pek çok cinayetle ilgili olarak hükümetler gerekli tedbirleri almamıştır. Yukarıda tartışmasını yaptığımız pozitif yükümlülüklerin yalnızca ekonomik tedbirlerden ibaret olmadığı göz önüne alınırsa, bu saldırılar karşısında olağanın dışında herhangi bir tedbir alınmaması; basın özgürlüğünün teminatının, silahlı örgütlere devredildiği anlamına gelebilir. Gazeteler bu dönemde haberleri kendi angajmanlarına göre hazırlamaktadır. Toplumdaki siyasi bölünme gazetelerde de etkisini göstermekte ve bu unsurla birlikte çığ etkisi

---

¹⁹⁹ 'İsrail'in İstanbul Başkonsolosunun yasadışı bir örgüt tarafından kaçırılması sonucunda, kaçırılan konsolosun iadesi radyo yayını ile istenmiş, teslim edilmemesi durumunda gizli örgütle uzaktan yakından ilişkisi olan, kimlikleri bilinen, gençleri kışkırtıcı yayın yapan ve sözleriyle kanunsuz harekete teşvik edenler, sıkıyönetim bölgeleri dışında dahi olsalar yakalanacaklardır. Yerini bilip bildirmeyenler hakkında idam cezası verilmesi için kanun tasarısı Meclis'e gönderilecektir. Eğer ki konsolos öldürülürse, çıkarılacak kanun geçmişe yürütülerek o sırada sanık veya tutuklu bulunanlar hakkında da aynı kanun uygulanacaktır.' Bu bildirin yayımlanmasından sonra pek çok kişi bildiriye dayanılarak gözaltına alınmıştır. Üniversite hocaları, basın mensupları, yazarlar, öğretmen ve öğrenciler ... Bu nedenle balyoz hareketi adını alan tutuklamalar zinciri hakkında geniş bilgi için bkz. H. Nedim Şahhüseyinoğlu., **a.g.e.**, s.120.

yaratmaktadır. Ancak, devletin bu ayrışmayı önlemek için kolluk dışında tedbir almayı da ayrışmanın en tepeden başladığının işaretiydi.

12 Eylül Askeri rejimi ile basın özgürlüğe tekrar fiilen rafa kaldırılmıştır.²⁰⁰ Sıkıyönetim Kanunu'na göre 'omnipotent'²⁰¹ Sıkıyönetim Komutanlıkları'nın 'sıkı' uygulaması ile sınırlıdır. Bu dönemde basın özgürlüğünün sınırlandırılmasında ortaya çıkan genel tablo, askeri müdahalenin tarafsızlık iddiası karşısında, anarşi ve terör ortamının kaldırılmasının temel ilke olduğu yönündedir. Ancak, darbenin doğası gereği, gayri meşru bir yaptırım gücüyle donanmış 'kuvvet'in egemenliği ile ilkesinden söz edilebilir.

28 Şubat süreci olarak adlandırılan 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı Kararı'na Ek-A tavsiye kararlarının²⁰² alınmasından sonra, basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin kanunlara aykırı belirgin uygulamalara gidilmemişse de; basın üzerinde esen darbe rüzgarları ile demokratik sistemin işleyişine ilişkin bir ayrışma yaşanmıştır.

2.14. 5187 sayılı Basın Kanunu

9 Haziran 2004'te kabul edilen Basın Kanunu ile, basın özgürlüğü, Anayasal teminatlara ve dahil olduğumuz uluslararası anlaşmalara ve demokratik gerekliliklere uygun olarak düzenlenmiştir.²⁰³

---

²⁰⁰ 12 Eylül dönemine ilişkin 1982 Anayasası başlığı altında verilen bilgilerde tekrara düşülmemesi için burada kısaca geçilecektir.

²⁰¹ Roma ilahiyatında her şeye gücü yeten, tümgüçlü anlamında.

²⁰² "28 Şubat 1923'te başladı, gerekirse 1000 yıl sürecek." H. Kıvrıkoğlu. Aktaran, M. Nuri İnuğur., **a.g.e.**, s.398.

²⁰³ Kanunun genel gerekçesinde "Artık evrensel bir nitelik kazanmış olan iletişim alanı, düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğü ile onun temel araçlarından biri olan basın özgürlüğü kavramlarını

Kanun'un birinci maddesinde; kanunun amacının "basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemek" olduğu, kapsamının ise "basılmış eserlerin basımı ve yayımı" olduğu belirtilmiştir.²⁰⁴ Basın özgürlüğünü düzenleyen 3 üncü maddede basının özgür olduğu²⁰⁵ ve bu özgürlüğün bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerdiği belirtilmiştir. Basın özgürlüğünün kullanılmasının sınırını düzenleyen 3 üncü maddenin ikinci fıkrası ile "demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlakının, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, Devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması" şartlarına bağlayarak, sayma yöntemiyle sınırlamanın sınırı belirlenmiştir.

Sürelî yayınlara sorumlu müdür şartı getiren kanun; sorumlu müdürlerin, onsekiz yaşını bitirmiş olmak, Türkiye'de yerleşim yeri sahibi olmak ve devamlı oturmak, en az ortaöğretim veya dengi okul mezunu olmak, kısıtlı ve kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak ve yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olmamak

---

yeniden ele almayı, bütün uygar ülkelerin benimsediği ilke ve kuralların içselleştirilip yürürlüğe konulmasını gerekli ve zorunlu kılmaktadır," denilerek basın özgürlüğünün üzerindeki yüklerin kaldırılması amaçlanmıştır. Genel gerekçede, birey ve kitlelerin gerçeği öğrenme hakkı bir temel hak olarak nitelendirilmiştir. Basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ilişkin ölçüt, "resmî makamların düşüncelerin dolaşımına olabilecek müdahalelerini mümkün olduğu kadar bertaraf etmek ve bu müdahalelere, ancak özgürlüğün kötüye kullanılmasını engelleyecek kadar müsaade etmek" şeklinde belirlenmiştir. Basının ekonomik özgürlüğüne ve editöryal özgürlüklere yer verilmiştir. Devletin Anayasa'dan kaynaklanan pozitif yükümü ise "de bu aracın özelliklerinden doğabilecek teknik, ekonomik, mali veya yasal engellerin veya sınırların kaldırılması" şeklinde belirlenmiştir. Basın Kanunu, "günümüzün düşünce ve basın özgürlüğü kavramına ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun" olarak düzenlendiği açıklamasıyla sunulmuştur. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0781.pdf> (01/07/2007)

²⁰⁴ Kanun maddelerinin gerekçeleri için tüm atıflar, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss456m.htm> (01/07/2007).

²⁰⁵ Madde gerekçesinde Anayasaya atfen düzenlemenin gereksiz görülebileceği ancak bu hususun vurgulanması amacıyla getirildiği yer almaktadır. Ancak, kanımızca sansürün de yasak olduğuna yer verilmesi gerekmekte idi. Sıkıyönetim ve olağanüstü hâllere ilişkin güvencenin yer alması kanunu basın özgürlüğünün sağlanmasında uluslararası ilkeler yanında ülke gerçekleri ile de ilişkilendirilmiş hale getirebilecekti.

şartları ile T.C. vatandaşı olmayanlarda karşılıklılık şartlarını taşımaları şartlarını getirmiştir. Milletvekilliği ile sorumlu müdürlüğün birleşebileceği ancak, dokunulmazlıklar nedeniyle sorumlu bir müdür yardımcısının bildirilmesi kuralı getirilmiştir.

Sürelî yayın sahibi olmak içinse konunun ekonomik görünüşü ve miras hakları nedeniyle, tüzel kişi veya gerçek kişi ile kamu kurum ve kuruluşlarının sürelî yayın sahibi olabileceği düzenlenmiş, herhangi bir koşul getirilmemiştir.

Bu Kanun ile beyanname verilmesi ile sürelî yayınların faaliyete başlayabileceği, beyannamenin ise Cumhuriyet Savcısı'na verilmesi öngörülmüştür. Beyannamenin verilmesi ile birlikte sürelî yayın hakkı kullanılmaya başlamaktadır. Beyannamenin incelenmesi sonucunda eksikliklerin giderilmesi için verilen iki haftalık sürede eksiklikler giderilmezse, yayının durdurulması için Cumhuriyet Savcısının, Asliye Ceza Mahkemesi'ne başvurması gerekmektedir.²⁰⁶

Kanun'un getirdiği bir diğer yenilik olarak "Basın suçları" tanımlanmasından vazgeçilmiş ve "basılmış eserler yoluyla suç" kavramı getirilmiştir. Kanunlarına göre suç olan yayınlarda, basılmış eserler yoluyla suçun yayım anında gerçekleştiği, basın zabıtası suçlarında (yanlış beyan gibi) ise yükümlülükler aykırı davranıldığında basın yoluyla suç oluşmuş demektir. Madde gerekçesinde bu hususa yer verildikten

---

²⁰⁶ Önceki düzenlemede mahallin en büyük mülki amirine verilmesi gereken beyanname Cumhuriyet Savcılığına yönlendirilmiştir. Bu yolla, mülki amirin idareyi temsilen beyanı kabul etmesi ve incelemesinden vazgeçilmiş, adli makamların devreye sokulması ile ayrı bir teminat yaratılmıştır. Beyanname içeriği ile ilgili itilafların en kısa sürede çözümlenmesi için, beyannamedeki eksikliklerin yayını durdurabilmesi Asliye Ceza Mahkemesi kararına bağlanmıştır. İdari usulde ise, mülki idare amirinin vereceği beyannamenin verilmemiş sayılması kararının ardından yayının durdurulup durdurulmayacağı için cumhuriyet savcısı aracılığıyla asliye ceza mahkemesinin kararı gerekmektedir. Burada, işlemlerin süreleri kısaltılmıştır. Eski düzenlemede asliye ceza mahkemesinin vereceği karar 48 saat içinde verilmesi gereken bir karar iken, mülki amirin bu işlemi hangi sürede başlatacağına yer verilmemiştir.

sonra, “basılmış eserler yoluyla işlenen suç’ ibaresiyle hem sadece basılmış eserlerle işlenebilen suçlar, hem de herhangi bir araçla işlenebildiği halde basılmış eserler aracılığı ile de işlenebilen suçlar ifade edilmektedir,” açıklaması yapılmıştır.

Basın Kanunu, sorumlu basın ilkesini benimsemiş olmasına rağmen, cezaları para cezası olarak öngörmüş ve bu para cezalarının hapis cezasına dönüştürülemeyeceğini teminat altına almıştır. Düzeltme ve Cevap Hakkı düzenlenmiş ve basına karşı kişilerin hakları korunmuştur. Kanunda bölgesel süreli yayın, yaygın süreli yayın ayrımını getirerek sorumlulukların da etki alanı ile ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Basılmış eserlerin tahrip ve bozulması, kaba kuvvet karşısında basına güvence sağlamaya yöneliktir. Şiddet veya tehditle süreli yayınların basılmasını engelleyen kişilere hapis ve para cezası öngörülmüştür. Eğer ki fiili daha ağır bir cezayı gerektiriyorsa bu ceza uygulanacaktır. Kaba kuvvet dışında, dağıtım şirketlerinin keyfi uygulamaları nedeniyle süreli yayının dağıtımının ekonomik ve diğer nedenlerle engellenmesinin de önüne geçmek için dağıtmama ve yüksek ücret talep etme sonucu, “yayınların halka ulaşmasının önemi” gözetilerek, basın özgürlüğünün fiili ve ekonomik olarak önlenmesinin önüne geçilmiştir. El koyma, delil oluşturmak amacıyla üç nüshayla sınırlandırılmıştır.²⁰⁷ Bir diğer

---

²⁰⁷ Soruşturma veya kovuşturmanın başlatılmış olması şartıyla 25/07/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda, Anayasanın 174 üncü maddesinde yer alan inkılap kanunlarında, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesinin ikinci fıkrasında, 153 üncü maddesinin birinci ve dördüncü fıkralarında, 155 inci maddesinde, 311 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında, 312 nci maddesinin ikinci ve dördüncü fıkralarında, 312/a maddesinde ve 12/04/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 7 nci maddesinin ikinci ve beşinci fıkralarında öngörülen suçlarla ilgili olarak basılmış eserlerin tamamına hakim kararıyla el konulabilir.

Hangi dilde olursa olsun Türkiye dışında basılan süreli veya süresiz yayın ve gazetelerin ikinci fıkrada belirtilen suçları içerdiklerine dair kuvvetli delil bulunması halinde, bunların Türkiye’de dağıtılması veya satışa sunulması, Cumhuriyet Başsavcılığının talebi üzerine sulh ceza hakiminin kararı ile yasaklanabilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Başsavcılığının kararı yeterlidir. Bu karar en geç yirmidört saat içinde hakim onayına sunulur. Kırksekiz saat içinde hakim tarafından onaylanmaması halinde Cumhuriyet Başsavcılığının kararı hükümsüz kalır.

demokratik düzenleme ise basılmış eser yoluyla işlenen suçlarda açılacak davaların iki ve dört aylık hak düşürücü sürelerle bağlanmasıdır. Madde gerekçesinde, “bu alanda faaliyet gösterenleri uzun süre ceza tehdidi ile karşı karşıya bırakmamak ve böylece basın özgürlüğünü güvence altına almak” amacı vurgulanmıştır.

Ancak basın kanunu, basın yoluyla işlenen suçlar kapsamında, ceza içeren diğer kanunlar karşısında ve dava açma süresi dışında bir güvence getirmemektedir. Basın özgürlüğünün sınırlanması değişik adlar altında ve diğer kanunlara dayanılarak gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla denebilir ki; Basın Kanunu bir özgürlükler ve basın rejimini teminat altına almıştır. Ancak, özel kanunlarda yer alan sınırlamalar, basın özgürlüğünün özüne dokunulacak bir biçimde sınırlama sağlamaktadırlar.

Basın mensuplarının uğradığı cezai ve hukuki takibat, basın kanununun verdiği özgürlüklerden söz edilmeksizin medeni sorumluluk veya ceza sorumluluğu üzerinden yürütülmektedir. Son dönemlerde gerek düşünce açıklamaları, gerekse bunların basın yayın organlarında yayınlanması neticesinde, Ceza Kanunu’nun 215, 216, 218, 301 ve 302 nci maddeleri²⁰⁸, Terörle Mücadele Kanunu²⁰⁹ ve 5816 sayılı

---

²⁰⁸ Güncel politik sorunlara ilişkin görüşünü açıklayan Orhan Pamuk 301’nci madde ile yargılanmıştır. Ancak ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken fiile ilişkin dava Avrupa Birliği organları tarafından yapılan telkinler sonucunda düşmüştür.

²⁰⁹ “Terörle Mücadele Yasasının gerekçesinde, terörle savaşım için özel düzenleme gerekliliğine değinilerek, şiddet olaylarının insan haklarına uygun yöntemlerle önlenmesi yönelişi suçlanmaktadır.” Çetin Özek., **Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına**, Alfa Yay. İstanbul, 1999. s.17. Gerekçede, ‘Kanuni ve ideolojik açıdan mahkum edilmesi gereken terörün, ayrıca pratik olarak mahkum edilmesi’nin zarureti belirlenmiştir. Terör örgütlerinin açıklama ve bildirimlerinin basılması ve yayınlanması, muhabirlerin ve terörle mücadelede yer almış kamu görevlilerinin açıklanması, hedef gösterme suç olarak yer alan kanunun 6 ncı maddesinde, “Terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde suç işlemeye alenen teşvik, işlenmiş olan suçları ve suçlularını övme veya terör örgütünün propagandasını içeren süreli yayınlar hâkim kararı ile; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de Cumhuriyet savcısının emriyle tedbir olarak onbeş günden bir aya kadar durdurulabilir” hükmü ile yayın durdurma düzenlenmiştir. Kanun metninde basın özgürlüğünün demokratik ilkelerden sapılmak pahasına yok edilmesine açıkça neden olan maddeler yer almamasına rağmen, kanunun uygulanagelişinden doğan sıkıntılar devam etmektedir. Çünkü, ceza yargılaması rejimi olarak, uygulama deneyimleri suçludan suça ulaşma ilkesinin geçerliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Terörle Mücadele Kanunu’nun

Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a dayanılarak ifade ve basın özgürlüğünün sınırlandırılmaktadır.²¹⁰ Basında yer alan yazılar veya karikatürlere karşı açılan hukuk davaları aracılığıyla eleştiri hakkının ortadan kaldırılmasını özendirme pahasına, basın organları sindirilmeye çalışılmaktadır; ancak bunu bir düzenlemeden öte yaklaşım ve yöntem olarak belirtmek faydalı olacaktır. Ayrıca özel durumlarda özel uygulamalar da söz konusu olabilmektedir.²¹¹ Bazı suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde verilecek cezanın artırılması sistemini benimsemiş olan Türk Ceza Kanunu, basını yalnızca basın araçlarının korunmasına yönelik olarak korumuştur. Basında yer alan makalesinin suç içermesi nedeniyle fazladan cezaya çarptırılan yazar, basında yer alan makalesi sebebiyle uğrayacağı saldırılarda sıradan vatandaşa dönüşüvermekte, kendisine karşı işlenen suçta ağırlaştırıcı unsur ortaya çıkmamaktadır. Sorumluluklar açısından farklı rejim uygulanan basın mensuplarının kaba kuvvet karşısında korunması için, Türkiye'nin siyasi geçmişi düşünüldüğünde, basın mensubuna mesleği ile ilgili olarak yapılan saldırının ağırlaştırılmış cezaya çarptırılması gerekirken bu kanunda yer almamıştır. Devletin basın karşısındaki ödevlerinden birisi olarak gördüğümüz kaba kuvvete karşı koruma yükünün önemli bir kısmının bu yolla ifasının mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

---

değiştirilmesinden önce, ceza yargılamasında öncelikli olarak suçun tespit edilmesi yöneliminin keyfi uygulamaları kaldıracağı kanaatindeyiz.

²¹⁰ Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanan 2006 yılına ilişkin rapor, gazetelerin kapatılması ve gazetecilerin aldıkları cezalar açısından esas alınmıştır. TİHV Dokümantasyon Merkezi., **Türkiye İnsan Hakları Raporu 2006**, Buluş Matbaacılık, Ankara, 2007. s.205-246.

²¹¹ Nokta dergisinin, geçmişte planlanan bir darbe girişimi ile ilgili olarak emekli bir askerın günlüklerini yayınlaması ve Silahlı Kuvvetlerin basın organları hakkında hazırladığı iddia olunan "andıç" a yer verilmesi sonucunda, askeri savcının talimatıyla bürosuna baskın yapılması ve arşivlerinden belgeler ile bilgisayarlarının incelenmek üzere alınması ve basın özgürlüğüne aykırı olarak haber kaynağını açıklamak zorunda olduğuna yönelik demeçler ve diğer baskılarla [Militan demokrasi] bu dergi yayına son verme kararı almıştır.

İçinde bulunduğumuz dönemde basın özgürlüğüne ilişkin kanuni düzenlemeler, özgürlükçü bir basın rejimini benimsemiştir. Ancak bunun kamu gücünü kullanan aygıtlar tarafından da özüne uygun olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Görülmektedir ki; iç hukukta bazı muğlak ifadelerin basın özgürlüğüne sınırlamalar koyabilmesi ve bu ifadelerden kaynaklanarak mahkûmiyet kararlarının verilmesi mümkündür. Ancak, dahil olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisi çerçevesinde nihai olarak, düzenleme ve uygulamaların "ihlal" kararını gerektirmeyecek biçimde olması gerekmektedir.

III. BÖLÜM

AIHS SİSTEMİNDE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ'NÜN KAPSAMI ve BASINA İLİŞKİN İLKELER

Yukarıda da değindiğimiz üzere yargılama sistemine Türkiye'nin de dahil olduğu²¹² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde doğrudan basın özgürlüğü konusu düzenlenmiş değildir. Düşünce özgürlüğünden ayrı olarak benimsenen ifade özgürlüğü rejimi, basın özgürlüğünü de kapsamaktadır. Sözleşmenin sistematığında, her özgürlük ve hak için ayrı düzenlemeye gidilmemiş, sözleşmede sayılan haklar altında değerlendirilebilecek ve özü itibarıyla aynı olan haklara Mahkeme kararları ile açıklık getirilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10 uncu maddesi²¹³ herkesin ifade ve izhar hakkını tanımıştır. Bu hakkın bileşeni olarak; kanaat sahibi olma hürriyeti [içtihat] ve resmi makamların müdahalesi olmaksızın, haber veya fikir alma ve verme özgürlüğü belirlenmiştir. Herkesin kanaatlerini oluşturabilmesi ve haber veya bilgi alması vermesi için araçlara ihtiyaç vardır. Bu

---

²¹² "Türkiye Sözleşmeyi 1954 yılında onaylamış ve Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini 1987 yılında tanımıştır." Özden Çankaya-Melike Batur Yamaner., **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006. s.17.

²¹³ 1. Her fert ifade ve izhar hakkına maliktir. Bu hak içtihat hürriyetini ve resmî makamların müdahalesi ve memleket sınırları mevzuubahis olmaksızın, haber veya fikir almak veya vermek serbestisini ihtiva eder. Bu madde, devletlerin radyo, sinema veya televizyon işletmelerini bir müsaade rejimine tabi kılmalarına mâni değildir.

2. Kullanılması vazife ve mesuliyeti tazammun eden bu hürriyetler, demokratik bir toplulukta, zaruri tedbirler mahiyetinde olarak, millî güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya âme emniyetinin, nizamı muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlâkın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına mâni olunması veya adalet kuvvetinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması için ancak ve kanunla, muayyen merasime, şartlara, tahditlere veya müeyyidelere tabi tutulabilir.

araçlardan en eskilerden biri basındır. Gerek basın, gerekse basından bilgilenen veya bilgilene olasılığı bulunan kişiler sözleşmeye göre bir hak öznesidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlar taraf olunan davalarda, tüm Yüksek Sözleşmeciler Tarafı için bağlayıcıdır. Mahkeme'nin diğer kararlarının ise, AİHS sistematüğinde ayrıntılı düzenlemeye gidilmeyerek bir içtihat hukuku mantüğını benimsemiş olması, bu içtihatların da kıymetini sözleşme seviyesine yükseltmektedir. Anayasanın 90. maddesine getirilen; "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 07/05/2004 - 5170 S.K./7.mad) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır," hükmü ile, AİHS kanundan daha ayrıcalıklı bir seviyede kabul edilmiştir.²¹⁴ Türkiye'de bu yolla tekçi görüşün kabul edildiğı açığa çıkmakta ve tartışmasız bir biçimde Sözleşme iç hukukun bir parçasını oluşturmaktadır. "Anayasa'nın uluslararası hukuka yollama yapan maddeleri [AY m.15,16,90,92], özellikle 15. maddenin gizli mantüğı ile birlikte değerlendirdiğinde ve AYM'nin ...kararları göz önüne alındığında, uluslararası hukukun tüm asli kaynakları ile Türk hukuk düzenine üstünlüğünü kabul etmek gerekir,"²¹⁵ İşte iç hukukun parçası olan sözleşmenin uygulanması anlamına gelen yargılama faaliyeti sonucunda ortaya çıkan

---

²¹⁴ İkici görüşe göre; ayrı sistemler olan uluslararası ve iç hukuk kaynakları bakımından ayırıcılar, çatışma içindedirler ve uluslararası sözleşmelerin iç hukukta geçerli olabilmesi için usulüne uygun olarak iç hukuk kuralı olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Tekçi görüşe göre ise uluslararası hukuk ile iç hukuk aynı ilkeye dayanmaktadır. Mutlaka çatışmaları söz konusu değildir; iç hukukun uluslararası hukuka uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Özgür Heval Çınar., **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk Hukukuna Etkisi**, İHD İstanbul Şubesi, İstanbul, 2005. s.95-106.

²¹⁵ Necmi Yüzbaşıoğlu., **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1993. s.15.

kararlar da doğrudan uygulamaya yönelik olarak belirleyici içtihatlardır. Bu belirleyicilik, AİHM'nin zorunlu yargı yetkisinin kabulü ile ilerde açılacak davalar bakımından iç hukuka yol göstericidir. Teorik olarak bu husus ister kabul edilsin ister edilmesin; Avrupa İnsan Hakları yargılamasında her ülke için ayrı içtihat öbekleri bulunmadığından, Mahkeme'nin önüne gelen davada önceki ve değişik ülkeler hakkında verilmiş kararların çizgisini takip edeceği açıktır. Dolayısıyla yalnız Türkiye hakkında verilen kararlar değil, benzer davalarda diğer ülkeler hakkında verilen kararlar bir hukuk kaynağı olarak Mahkeme tarafından uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, iç hukuk düzenlemelerine kaynak olarak alınabileceği gibi Mahkemelerin de dahil oldukları yargılama koluna ilişkin AİHM kararlarının kaynak olarak görülmesi; hukuk uygulamasının amaçlarından biri olan adaletin zamanında tecelli etmesi bakımından, büyük önem taşır.²¹⁶

Basın özgürlüğü, ifade hürriyeti altında, özgürlüklerin geniş yorumlandığı bir sistem içinde değerlendirilmektedir. Doğrudan insan haklarına bağlanan bu sistem, basına ayrıca ve özellikle haklar verilmesi rejiminden ayrıdır. İç hukukumuz ve uygulaması ile yaşanan gerilimin temelinde bu husus vardır. Türkiye'deki basın özgürlüğü anlayışı temel insan hakları değerleri üzerinden değil, devletin basın rejimi üzerinden hareket edilerek uygulamaya geçirilmektedir.²¹⁷

Gerek Terörle Mücadele Kanunu'nun, gerekse Ceza Kanunu'nun basın yoluyla işlenen suçlara ilişkin yargılamasında Sözleşme'nin göz ardı edildiği, ön

---

²¹⁶ Ulusal yargı yerleri, ulusal mevzuatı yorumlayıp uygularken AİHS'nin normatif ve onunla kurulan organların ürettiği içtihadi standartları esas alabilmekte serbestirler. Mehmet Semih Gemalmaz., **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yay. 3. Baskı, İstanbul, 2001. s.369.

²¹⁷ Pek çok ceza yargılamasında da insan hakları temeli değil, özel düzenlemelerin sınırlayıcılığı uygulamaya yol göstermektedir. Oysa iç hukuk kuralı olarak, insan haklarına dokunabilecek her yargılamada öncelikli olarak insan hakları ölçütünün değerlendirilmesi gerekmektedir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin evrenselliği hakkında bkz. Mahmut Göçer., **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002. s.29 vd.

mesele olarak bu konunun hallinden sonra yargılamaya geçilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde açılacak dava sayısını azaltacağı gibi, açılan davalarda ihlal kararlarının da azalması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla, insan haklarının ihlali iddiasını değerlendiren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ikincil olma özelliği iç hukuk bakımından anlam kazanacaktır.²¹⁸ Oysa iç hukukta insan hakları tartışması yapılmaksızın kararlar verilmektedir.²¹⁹

1.Sözleşme İle Teminat Altına Alınan İfade Hürriyetine Liberal Yaklaşım

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğüne ilişkin olarak liberal esasları benimsediğinden söz etmiştik. Liberal anlamda ifade hürriyetinin değeri konusunda; kendini gerçekleştirme ve kendi kimliği, hakikat arayışı ve kendini yönetme temelli tartışmalar yürütülmektedir.²²⁰ John Milton, dini anlamda bir hakikat arayışını; John Stuart Mill, siyasi ve sosyal açıdan bir hakikat arayışını öne çıkarmaktadır.²²¹ Kendini yönetme yaklaşımı daha çok siyasi ifadeyi karşılarken, kendini gerçekleştirme ve kendi kimliği yaklaşımı daha çok, bireylerin giyiniş, şarkı, söz, düşünce, tavırla kendini ifade etmesini anlatır. Pek çok düşünür, bu yaklaşımların her birini ifade hürriyeti içerisinde saymakla beraber, bunlardan

²¹⁸ "Sözleşme'nin benimsendiği düzende, insan haklarının iç hukukça korunması asıldır." Feyyaz Gölcüklü-Şeref Gözübüyük., **a.g.e.**, s.15.

²¹⁹ Adalet Bakanlığı resmi internet sitesi kaynağında yer alan mevzuat ve içtihatlarla ilişkin "Uyap Mevzuat" adlı derlemede yer alan; 2003 yılında Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından verilen 2003/4-220 E., 2003/242 K. kararda adil yargılanma hakkının kullanılması için Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine atıf yapılmıştır.

²²⁰ Robert Trager-Donna L. Dickerson., **21. Yüzyılda İfade Hürriyeti**, (Çev.A. Nuri Yurdusev), Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003. s.123.

²²¹ "... bir fikrin susturulmasındaki asıl fenalık, onun insan ırkına karşı, yaşayan nesle olduğu gibi, gelecek nesillere karşı da bir haydutluk olması; o fikri iltizam edenlerden daha da fazla olarak o fikre iştirak etmeyenlere karşı bir soygunculuk olmasıdır. Eğer fikir doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirmek imkanından mahrum edilirler: Eğer yanlış ise, ... hakikatın butlan ile çarpışması neticesinde onun daha vazih olarak anlaşılmasını ve daha canlı bir tesir yaratmasını, elden kaçırmış olurlar." John Stuart Mill., **a.g.e.**, s.31.

birisinin asıl rolü üzerinde durmaktadır.²²² İfade özgürlüğünün bağımsız bir ilke olarak savunulup savunulamayacağı hususunda da tartışmalar bulunmakla birlikte,²²³ AİHS düzenlemesi normatif olarak bağımsız bir ilke olarak düzenlemedi.

İfade özgürlüğünün demokrasiye dayandırılması mümkündür ve kendi içerisinde tutarlıdır. Ancak, bu yaklaşım bir paradoksu da barındırmaktadır; demokratik olmayan sistemlerde ifade özgürlüğünden söz etmek mümkün değil midir? Pek çok deneyim için demokratik sistemler dışında ifade özgürlüğünün varlığından söz edilemez ancak bir mutlak yokluğun olmadığı ve ifade özgürlüğünün tanınması ihtimalini göz ardı edemeyiz.²²⁴ Ayrıca bu tür rejimlerin eleştirisinin de diğer demokratik sistemlerle birlikte İnsan Hakları teorisi üzerinden yapmak mümkündür. İnsan Hakları üzerinden ifade özgürlüğünün belirlenmesi normatif sistemler için daha belirleyici olabilecektir. Liberal dayanaklarından söz ettiğimiz AİHS'nin demokratik toplum düzenini²²⁵ ifade özgürlüğü için bir şart olarak değil bir ilke olarak benimsediğini söylemekte yarar vardır.

2. Sözleşmede İfade Özgürlüğünden Doğan Özgürlükler

2.1.Kanaat sahibi olma özgürlüğü

---

²²² Robert Trager-Donna L. Dickerson., **a.g.e.**, s.123. bu yaklaşımların eleştirisi ve geçersizlikleri bakımından bkz. Larry Alexander., **İfade Özgürlüğü Hakkı Var mı?**, (Çev. H. Çetinkaya-A. Çakıroğlu), Ara-lık Yay., İzmir, 2006. s.183-209.

²²³ İfade özgürlüğünün bağımsız bir ilke olarak sorunlu olduğu ve farazi olarak bağımsız saymanın haklılığı hakkında bkz. Frederick Schauer., **İfade Özgürlüğü Felsefi Bir İnceleme**, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002. s.6-9

²²⁴ “Demokratik ifade özgürlüğü teorisi, zorunlu olarak demokratik rejimlerle sınırlıdır. Ancak, ifade özgürlüğü insan hakkını savunanların çoğu kendilerini bu tür rejimlerle sınırlı görmez. ... Eğer ifade özgürlüğü hakkı sadece demokrasilerde bir hak olsaydı, demokratik olmayan rejimler onu ihlal edemezlerdi.” Larry Alexander., **a.g.e.**, s.206. Ancak bu yaklaşımın demokratik olan ve olmayan rejimlerin etkileşimini yeteri kadar dikkate almadığından eleştirilmesi mümkündür.

²²⁵ Demokratik toplum düzeninin geçerliliği tartışılmaksızın ayrıntılı incelemesi için bkz. Abdurrahman Eren., **Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri**, Beta Yay. İstanbul, 2004. s.139-182.

Bireyin gerek kendi düşünsel çabası gerekse felsefi, dini, siyasi vb. alanda edindiği bilgileri sahiplenebilmesi özgürlüğü olarak tanımlayabileceğimiz bu özgürlük; yukarıda değindiğimiz kendini gerçekleştirme ile yakından ilgilidir. Birey hangi kaynaktan olursa olsun, edindiği bilgiler veya inançlar düzeyinde istediğini seçebilir. Bu seçimini kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın oluşturma serbestliğinin de bulunmasını gerektiren bu özgürlük; “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir,” cümlesinden sonra geldiği içindir ki; eylemli bir özgürlük olduğu söylenebilir. Yalnızca kanaat sahibi olma değil, bu kanaatleri kamuoyu ile paylaşma, özel kişilerle paylaşma veya kanaatin masuniyeti kapsamında herkese karşı söylememe haklarını da beraberinde getirir. Genellikle din ve vicdan hürriyeti ile ilişkilendirilen bu özgürlük;²²⁶ aynı zamanda felsefe özgürlüğünün kaynağında yer alır. Kişinin kendini gerçekleştirebilmesi için oluşturduğu her tür kanaati bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Bu özgürlüğün amaçladığı hususlardan biri de kimsenin kanaatleri dolayısıyla bir ayrıma tabi tutulmaması temelidir. Kanaatlerin açıklanmaya zorlandığı veya açıklanan kanaatler dolayısıyla suçlu yaratılmasına karşı bir önlemdir. Çünkü kanaat hürriyeti kişinin fikir ve kanaatlerinden dolayı kaygı duymamasını ve bunları açıklamaya zorlanmamasını gerekli kılmaktadır.²²⁷ En başa dönecek olursak, *gönderilenin veya var olanın anlamlandıktan sonra* ki anlamlandırma sürecinde *değer* olarak belirmesine kanaat diyebiliriz. Dolayısıyla kanaatlerin tercihi de içermesi yönünden, en baştan bilgi veya değer kaynaklarının seçimi de kanaat özgürlüğü içerisine girmektedir. Çünkü kanaatin, diğer kanaatler ışığında yeniden üretimi bu türlü bir seçimi gerektirmektedir. İşte bu tercih kavramından yola çıkıldığında, bireyin istenilen bilgi

---

²²⁶ Bkz. Reyhan Sunay., **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2001. s.48.

²²⁷ Reyhan Sunay., **a.g.e.**, s.48.

ve kanaatlere ulaşmasının ve bilgi ve kanaatlerini açıklamasının teminat altında olmasını zorunlu kılar. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde kanaat özgürlüğü mutlak hak olarak tanınmıştır. Herhangi bir sınırlandırma ise söz konusu değildir. Ancak, çeşitli insan hakları ihlalleriyle ilişkisi kurulabilecek olan özgürlük AİHS’nde çoğu ihlal bakımından ikinci defa korunmuştur: işkence veya kanaatleri nedeniyle yapılan ayrımcılık sonucu adil yargılanmanın sağlanmaması gibi. Kanaat özgürlüğü din ve vicdan hürriyeti ile bunlara ilişkin ve diğer bireysel değerlerin serbestçe oluşturabilmesine ve bunların irade dışında açıklanmak zorunda bırakılmamasına işaret eder.²²⁸ Devletler, vatandaşlarını endoktrinasyona maruz tutmamalı ve belirli fikirlere sahip bireyleri ötekilere karşı kayırmamalıdır. Ayrıca, Devletin tek yanlı bilgi yayması, kanaat sahibi olma özgürlüğü önünde ciddi ve kabul edilemez bir engel oluşturabilir.²²⁹

2.2.Haber, Fikir Almak veya Vermek Özgürlüğü

Kanaat özgürlüğü bir değer tercih edilmesinin korunması olarak ele alındığında, haber ve fikirlere ulaşma bu tercihin yapılmasında kilit rol oynar. Ancak, haber ve fikir almak veya vermek hürriyeti bu kapsamın dışında, ülke sınırları ile bağlı olunmaksızın, siyasi, felsefi, dini, toplumsal veya talep edilen diğer bilgilere ulaşmak özgürlüğünü bir diğer taraftan, bireyin bu tartışmalarda katkısının engellenmemesini içerir. Konu basın olduğunda ise, bu husus bir anlamda görev olarak belirginleşir. Diğer kitle iletişim araçları ile birlikte basının haber ve fikirleri ulaştırmak görevidir. Basın, insanların talep edebileceği veya genel gündemden ve haberlerden bağımsız bir şekilde bilgilendirme özgürlüğünün bir aracıdır. Bu araç

---

²²⁸ Haberleşmenin gizliliğini ihlalde siyasi tercihler dolayısıyla uğranılan ayrımcılıkta, işkence sonucu edinilen kişisel bilgilerde kanaat özgürlüğü de ihlal edilmiş demektir.

²²⁹ Monica Macovei., **İfade Özgürlüğü**, s.6. www.inhak-bb.adalet.gov.tr kaynağından

özelliği ile birlikte, bilgi ve kanaatlerin açıklandığı en önemli platformlardan biridir. Yani çok genel anlamıyla kanaatlerin oluşmasına katkısı ile araç olarak kanaat özgürlüğüne ulaşma ve bilgi ve kanaatlere bağımsız kaynaklardan ulaşma ile alımlayıcı bireyler üzerinden, bilgi ve kanaatlerin açıklandığı platform olarak, bilgi ve kanaatleri açıklayanlar üzerinden iki yönlü bir özgürlükle donanmıştır.

Burada yer alan bilgiye erişim konusunda 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile demokratik, şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak bilgi edinme hakkının kullanımı düzenlenmiştir. İdare'nin [kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının] elinde bulunan bilgi ve belgelerin, kurallar dahilinde talep edene verilmesi esası getirilmiştir. Bu kanun ile İdare'de bulunan bilgi ve belgelerin, kanun tarafından kapsamı dışına çıkarılmamış ise kişilere verilmesi ile hem İdari işlemlere ilişkin aleniyet hem de kişilerin kendi haklarında veya ilgilendikleri genel konularda bilgilere ulaşması sağlanmış olacaktır.

Bilgi edinme hakkı dışında, iletişim araçlarıyla bilgilerin ve haberlerin verilebilmesi; bilgi ve haber alma özgürlüğü genel konularda, ülke siyaseti veya daha az dile getirilen, çoğu kişi tarafından faydasız olarak adlandırılacak konularda bilgi ve haberlere ulaşma özgürlüğü vardır. Sadece demokratik bir toplumda gerekli olan, eleştiri içeren, haber veren bilgilere değil aynı zamanda talep edilen, kişinin kendisi tarafından alınması istenilen haber ve bilgilere de ulaşmak önemli bir özgürlüktür.²³⁰ İşte burada kendini yönetme ilkesi ile birlikte kendini gerçekleştirme ilkesine göre de gerekli bilgi ve haberlere ulaşma özgürlüğü; kişinin hangi haber ve

---

²³⁰ Herhangi bir karikatürün, siyasi, toplumsal eleştiri veya bilgilendirme işlevi dolayısıyla değil de sadece güldürme işlevi ile de talep edilebilir olması. Sadece komik olduğu için izlenen çizgi filmler de genel kitle iletişim düşüncesi içerisinde buraya oturabilir.

bilgi kaynağından hangi düşünce, haberden veya karşılığı bunlarda bulunmamakla birlikte talep ettiği diğer sözlü, yazılı, basılı, görsel kaynaklardan özgürce yararlanmasını içerir. Bilgi ve haberlerin verilmesi ise, bu araçlarla veya yüzyüze bilgi ve haberlerin verilebilmesini, bilgi veya haber veren açısından kendini ifadeyi içerir.

Bu özgürlüğün negatifi ise; fikir ve haberlerin kişinin talebine aykırı olarak verilmemesi; bu şekilde verilmesinin devlet tarafından engellenmemesi yer alır. Zorunlu din eğitiminde, anne baba tarafından kabul edilen inanç dışında bir inanca müfredat gereği maruz bırakılmak, haber ve fikir alma kaynaklarının işlevlerini yerine tam veya herhangi bir şekilde getirilmesini engellemek gibi nedenlerle bireyin talebi dışında veya bunu bir özgürlük olmaktan çıkaracak şekilde devlet tarafından müdahale edilmemesini de içermektedir. Basında yer alan fikir yazıları, haberler veya diğer bilgiler ve eserlerin tahrifi ile çıkarılmasını içeren sansür fikir ve haber alma hürriyetinin doğrudan ihlali anlamına gelmektedir. Devletin kontrolünde olan haber ve bilgi kaynaklarının²³¹ edindiği haberleri tüm yayın organlarına eşit şartlarda açmaması, bazı yayın organlarının çeşitli araçlarla faaliyetinin kesintiye uğratılması veya hukuka aykırı olarak verilen idari ve yargı kararları ile özgür bilgilenme ortamının engellenmemesini gerektirmektedir.

Haber veya fikir alma ve verme özgürlüğü, hem haberi alan hem de veren açısından tanınmış bir özgürlüktür.

---

²³¹ Örneğin Anadolu Ajansı.

2.3. Bilgi ve Kanaatleri Açıklama Özgürlüğü

Diğer özgürlüklerle bütünleşik olan bu özgürlüğün kullanıldığından söz edebilmek için, bilgi ve kanaatlerin diğer kişiler tarafından ulaşılabilecek duruma getirilmesi anlaşılmaktadır. Fikir ve kanaatleri açıklama, basın ve yayın yoluyla olabileceği gibi Türkiye’de çokça yargı önüne taşınan basın açıklamaları ve bildiri ve toplantılarda olduğu gibi kitle karşısında gerçekleşebilmektedir. Fikir ve kanaatlerin açıklanması ilke olarak sınırlamaya tabi değildir.²³² Ancak, 10 uncu maddenin birinci fıkrasındaki izin rejimi sınırlama sayılmazsa; demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler kapsamında;

- i. Ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması,
- ii. Kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi,
- iii. Sağlığın veya ahlakın korunması,
- iv. Başkalarının şöhret ve haklarının korunması,
- v. Yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması,

meşru amaçlarından en az birinin varlığı ve yasaıyla öngörülmüş olmak koşulu ile sınırlamaya tabi tutulabilmektedir. Bu hususlara dayanmayan müdahaleler ise meşru değildir. Mevcut Basın Kanunu’nun bu sınırlamalarla uyumlu olduğunu belirtmiştik.

Ancak, Basın Kanunu’nda sınırlamanın demokratik toplumda zorunluluk

---

²³² İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde de 19 uncu maddede yer alan “Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, ülke sınırları söz konusu olmaksızın düşünceleri yaymak hakkını gerekli kılar” düzenlemesi fikirlerin yayılmasını bu kapsama almıştır. Bkz. Safa Reisoğlu., **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yay., İstanbul, 2001. s.11.

arzetmesine yer verilmemiştir. İşte genel anlamda basın özgürlüğü de bu genel korumadan yararlanır ancak; basın, demokratik bir toplumdaki işlevi gözetilerek daha geniş özgürlüklerden yararlanmaktadır.

3. AİHS Sisteminde Basın Özgürlüğü'nün Korunmasına İlişkin İçtihadî İlkeler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargılamasında genellikle, öncelikli olarak usul incelemesi yapıldıktan sonra, olayların değerlendirilmesi akabinde hukuka ilişkin olarak, sınırlamanın kanunla öngörülmüş olup olmadığına, sınırlamanın demokratik bir toplumda zorunlu olup olmadığına ve sınırlamanın ölçülü olup olmadığına bakılmaktadır. Burada demokratik toplum düzeninde gereklilik ve ölçülülük üzerinde durulmayacaktır. Daha çok yargılamalar sonucunda ortaya çıkan basın özgürlüğüne ilişkin ilkesel tespitlerde bulunulacaktır.

3.1. Basın Siyasi Hayatın Bekçisidir

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1986'da önüne gelen Lingens davasında ilk defa basının siyasi hayatın bekçisi olduğu içtihadî ilkesini ortaya atmıştır. Avusturya vatandaşı Lingens, Profil adlı derginin editörlüğünü yürütürken, yayınladığı makaleler ile liderleri arasında eski Nazilerin bulunması nedeniyle pek çok partiyi eleştirdi ve bunu zamanın başbakanına yönelterek; eski bir Nazi olduğundan bahisle siyasete katılan eski Nazilere karşı takındığı uysal tutumu nedeniyle eleştirerek ve eski Nazilerle ittifak yapmaya yönelmesini, en adi türden oportünizm ve ahlaka aykırı vakarsız olarak nitelendirdi. Müşterek suç bilinci ve Nazi suçlularının

yargılanmasını ve siyasette eski Nazilerin temizlenmesini talep ederek SS gibi gönüllü örgütlerde yer almış kişilerle yapılan ittifakların ahlaksızca ve adi bir tutum olduğundan söz etti. Ayrıca Lingens makalesinde başbakanın nazi kurbanlarına karşı hoyrat tutumunu eleştirdi. Avusturya iç hukukunda Lingens, hakaret nedeniyle makalenin toplatılmasına maruz kaldı. Kararın yayınlanması sonucunda, bazı sözcüklerin siyasi eleştiri sınırı içinde olduğu, başbakana hakaret değil de şahsi dava açılması gerektiği ifade edildi. İç hukukun ispat mekanizması içerisinde Lingens'in "en adi fırsatçılık" deyimini ispatlayamadığı için para cezasına tabi tutuldu. Lingens mahkeme kararlarının demokratik toplum düzeni ile bağdaşmayacak şekilde ifade özgürlüğünün kısıtladığı iddiası ile Mahkeme'ye başvurdu. Mahkeme, Lingens'e karşı uygulanan sınırlamanın bir kamu otoritesinden kaynaklandığını tespit etmiştir. İfade özgürlüğünü demokratik bir toplumunun gelişiminin temelinde gören Mahkeme, Viyana İstinaf Mahkemesi kararına cevaben, "basının görevi bilgi vermektir, bunların yorumu ise okuyucuya kalmıştır" yaklaşımının kabul edilemeyeceğine, demokratik toplum kavramının özünü oluşturan siyasi tartışma özgürlüğüne vurgu yapmıştır.²³³ Basın özgürlüğünün halka siyasi liderlerin fikir ve tavırlarını keşfetme ve bu konularda bir fikir oluşturma açısından en iyi araçlardan birini sunduğunu tespit eden Mahkeme, siyasi tartışma özgürlüğünün demokratik bir toplum fikrinin tam merkezinde yer aldığını belirtmiştir. Halk devleti idare edenler hakkında her türlü görüş ve düşünceye basın aracılığıyla ulaşır. Bireylerin bu bilgilere ulaşmak hakları yanında, bu husus basının bir görevidir.²³⁴ Ayrıca seçim sonrası siyasi tartışma ortamında, Başbakanın bir politikacı olma sıfatı gereğince,

---

²³³ **Case of Lingens v. Avusturya.**, 1986. Tam metin için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20lingens&sessionid=1768261&skin=hudoc-en> (20/06/2007)

²³⁴ **Lingens.**, §. 41.

eski bir nazi ile kurulacak koalisyon söz konusu olduğunda Başbakan'ın eski nazi olduğu iddia edilen bay Peter'i savunması ve Peter'i ifşa eden Wiesenthal'in faaliyetini mafya yöntemi olarak değerlendirmesinden sonra yazıldığına vurgu yapmıştır. Mahkeme Lingens'in ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin; başkalarının itibarının korunması için *demokratik toplumda gerekli* bir önlem olmadığına ve önlemin bu meşru amaçla *orantısız* olduğuna, 10 uncu madde kapsamında ihlalin varlığına karar vermiştir.²³⁵ Lingens davası ile basının siyasi hayata ilişkin etkileri hakkındaki tartışmalar ikili bir ifade özgürlüğü hakkı anlayışına dönüşmüştür. Basının bilgi vermesi bir hak olmakla birlikte, diğer bireylerin siyasi tartışma özgürlüğüne ilişkin bilgi alma özgürlüğüne de vurgu yapılmıştır.

Castells v. İspanya kararında Komisyon²³⁶ ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının meşru bir amaç için yapıldığı kararını vermiştir. İfade özgürlüğünün kullanıldığı alanın arkasına bakmak gerektiğini, İspanya'nın özel koşulları nedeniyle yapılan bu tartışmaların, basının rolü olan kamusal sorunların kamu makamlarında bulunan kişiler ile tartışılmasını izleyerek siyasi sürece katılmasına vurgu yaparak,²³⁷ ifade özgürlüğünü, demokratik bir toplumda siyasi düşüncenin biçimlendirilmesi için temel bir unsur olarak belirlemiştir.²³⁸ Kararda

---

²³⁵ **Lingens.**, §. 47.

²³⁶ **Case of Castells v. Spain., 1992.**,

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20castells&sessionid=1791238&skin=hudoc-en> (25/06/2007). Davada, parlamento üyesi olan başvuru, İspanya'da meydana gelen faili meçhul cinayetlerin arkasında gölge çetelerin olduğu, asıl bu örgütleri destekleyen hükümet olduğu ve ülkenin özel durumu içerisinde ETA üyelerine gereksiz birçok ceza verilirken hükümet tarafından desteklenen bu gölge örgütlerin ırkçı hükümet tarafından korunduğunu anlatan makaleler yayınlamıştır. Hükümeti aşağılama ve hakaret nedeniyle ceza alması üzerine AİHM'ye başvurmuştur. Mahkeme bu davada ifade özgürlüğünün ihlal edildiği kararını vermiştir.

²³⁷ **Castells.**, §. 65.

²³⁸ **Castells.**, §. 68.

ayrıca, gerçek ya da gerçektışı bile olsa inandırıcı olayların ifade olunmasının, ifadeyi cezalandırmak için haklı görülemeyeceği önemli bir husustur.²³⁹

Çetin ve Diğerleri v. Türkiye²⁴⁰; Ülkede Özgür Gündem gazetesinin olağanüstü hal bölgesinde yayınlanmasının Olağanüstü Hal Bölge Valisi tarafından 1 Aralık 1997 tarihinde yasaklanmasıyla ilgili kararda Mahkeme, Lingens davasına atfen, “dava periyodik basında yayınlanan bir yazıya karşı alınan önlemlerle ilgili olduğu için sözkonusu müdahaleyi basının bir siyasi demokraside oynadığı rolü göz önünde bulundurarak incelemek gerekir”²⁴¹ yaklaşımı ile siyasi konularda basın tartışmanın merkezini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Olağanüstü hal bölge valisi tarafından verilen toplatma kararına karşı idare mahkemelerinde iptal davasının açma olanağı bulunmadığından bu toplatma kararının da ancak Vali'nin tek taraflı iradesi ile mümkün olduğu; yayınların idare tarafından yasaklanmasının yargısal bir denetime tabi olmamasının başvuru sahiplerini muhtemel aşırılıklara karşı yeterli korumadan yoksun bıraktığı ortaya konulmuştur.²⁴² Özgür Gündem v. Türkiye davasında mahkeme, demokrasinin işlemesinin ön şartı olarak ifade hürriyetini belirledikten sonra şu görüşü belirtmiştir; “Bu özgürlüğün etkin bir şekilde kullanılması, sadece Devlet'in müdahale etmeme görevine dayanmamaktadır, bireyler arasındaki ilişkilerde bile koruma tedbirleri almayı gerektirebilmektedir.”²⁴³

---

²³⁹ Castells., §.69.

²⁴⁰ **Case of Cetin v. Turkey.**, 2000. Türkiye ilgili kararlara ilişkin özet çeviriler için bkz. www.inhak-bb.adalet.gov.tr ve www.adalet.gov.tr/uyap (Uyap Mevzuat sürüm 7.1 ve 7.2) sayfasında yer alan mevzuat-içtihat programı.

²⁴¹ Çetin., §. 48.

²⁴² Çetin., §.66.

²⁴³ **Case of Özgür Gündem v. Türkiye**, 2000. §.43. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20%E7etin&sessionId=1768763&skin=hudoc-en>. (05/07/2007) Yukarıda yer verdiğimiz devletin basın özgürlüğünün sağlanması önlemleri kapsamındaki pozitif yükümlerinin mali yükümlülüklerle son bulmadığı bu karar ile teyit edilmiştir. “Mahkeme, Hükümet'in Özgür Gündem'in ifade

Sürek v. Türkiye (No:2)²⁴⁴ davasında, Mahkeme'nin değerlendirmesi konuyu belirginleştirmektedir;

“Basının şiddet tehdidi karşısında milli güvenlik veya ülke bütünlüğünün korunması veya asayişsizlik veya suçun engellenmesi için konmuş olan sınırlamaları aşmaması gerekmesine rağmen, bölücü olanlar da dahil olmak üzere, bilgi sağlaması ve siyasi hususlarda bilgi vermesi bir zorunluluktur. ... Basın özgürlüğü, kamuoyuna siyasi liderlerin fikir ve tutumlarının keşfedilmesi ve bunlara ilişkin bir kanaat oluşturulması için en iyi araçlardan birini sağlamaktadır.”

3.2.Değer Yargıları Kanıtlanamaz

Lingens davasında mahkeme olgular ve değer yargıları ayırımına yer vermiş ve değer yargılarının kanıtlanması konusunda “olguların varlığı kanıtlanabilir, ancak değer yargıları kanıtlanmak zorunda bırakılamaz” görüşüne yer vermiştir.²⁴⁵ Basın özgürlüğü açısından özgürlüğü genişletici bu yorum, önemli bir ayrıma işaret etmiş olgu ve değer yargısı arasında ayırım yaparak düşünce faaliyetinin özgürce şekillenmesinin önündeki engellerin kaldırılması yönünde büyük bir adım atmıştır.

özgürlüğünü koruma altına alma sorumluluğunu yerine getirmediği sonucuna varmıştır.” Bu kararda yargılamanın içeriğine ilişkin olarak ceza alınan makalelerin bir kaçında ifade özgürlüğünün ihlali görülmezken, şiddet çağrısı yapan makaleleri AİHS korumasının dışında nitelendirmiştir.

²⁴⁴ **Case of Sürek v. Turkey.**, 1999.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=5&portal=hbk&action=html&highlight=10%20%7C%20s%FCrek&sessionid=1768763&skin=hudoc-en>. (10/07/2007) İfade özgürlüğünün sınırlanması şu konuşmanın aktarılması nedeniyle, terörle mücadelede görevli kişilerin ifşa edildiği gerekçesi ile yapılmıştır: “Albay Yediyıldız: Bu ölülerin kim olduğunu biliyor musunuz? Orhan Doğan: Evet, bunlar bizim, hepimizin çocukları. Albay Yediyıldız: Hayır, bunlar sizin çocuklarınız. Orhan Doğan: Ama Albay’ım ... Albay Yediyıldız: Bana albayım deme. Ben sizin albayınız değilim. Sizin kanınız benim susuzluğumu gideremez. Siz de dürüst olun benim kanım da sizin susuzluğunuzu gideremez. Sizi şu anda bir sıçan gibi öldürürüm. Ölümünüz bize zevk verir. Kanınız susuzluğumu gideremez. Leyla Zana: Sorun bizi öldürmek ile çözümlenecek ise, işte halkımız; hadi onların yanına gidelim ve siz bizi öldürün ve bu sorun çözülsün. Albay Yediyıldız: Hayır sizi şimdi öldürmeyeceğim. Sizleri halkın gözünde küçük düşürdükten sonra öldüreceğim.”

²⁴⁵ **Lingens.**, §. 46.

3.3.Basın Rahatsız Edici, Şok Edici Fikir ve Düşünceleri Açıklayabilir

Handyside v. Birleşik Krallık²⁴⁶ davasında mahkeme; ilk olarak rahatsız edici, devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, çarpıcı ve şok edici ifadenin ifade özgürlüğüne ilişkin korumadan yararlanacağına karar vermiştir. Ülkelerin ahlak anlayışının yerel yargıçlarca daha iyi bilindiğini belirten Mahkeme, aynı yerde daha müstehcen yayınların dolaşımında olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme bu davada sınırlandırmanın yapılmasında izlenen amaca uygun bir sınırlandırmanın yapılması gerekliliğine değinmiştir.

Rahatsız edici ifade ile ilgili olarak Mahkeme'nin ihlal bulduğu örneklerden biri de Yaşar Kemal Gökçeli v. Türkiye²⁴⁷ davasıdır. Mahkeme burada, rahatsız edici

---

²⁴⁶ **Case Of Handyside v. The United Kingdom**: 1976. Daha önce pek çok dilde ve yerde yayınlanmış olan The Little Red Schoolbook adlı okul kitabının yayınlanması üzerine, kitapta adölesanlara yönelik olarak cinsel konularla ilgili bilgiler yer aldığından, kitabın çok ucuza satılması ve yeni baskısının çıkacağı ilanları ile okul çocuklarına yönelik olduğu imajı uyandırdığından bahisle, iç hukukta müstehcen yayınlara ilişkin yasa kapsamında mahküm edilmiştir. Yayıncı Handyside, ifade özgürlüğünün ihlali gerekçesiyle Mahkeme'ye başvurmuştur. Aile ve öğretmenlerden gizli yapılan şeyler, sex deneyimleri ve porno konusunda da fikirlere yer veren kitabın yayının, hitap ettiği kitlenin ahlakını bozacak şekilde anlatıldığı, yerel mahkeme kararında belirtilmiştir. Ancak, Mahkeme meydana gelen sınırlamanın 10 uncu maddede ülkelere verilen takdir marjını aştığını görmüştür. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20handyside&sessionId=1781456&skin=hudoc-en>

²⁴⁷ **Yaşar Kemal Gökçeli v. Turkey**; 2003. www.echr.coe.int kaynağında yalnızca Fransızca metin yer almakla birlikte, bu dava ile ilgili atıflar Adalet Bakanlığı'nın adı geçen mevzuat-içtihat programından yapılmıştır. (Uyap Mevzuat, Sürüm 7.2) Dava Yaşar Kemal'in derleme bir kitapta, *Türkiye Üzerinde Kara Gökyüzü* ve *Zulmün Artsın* adlı makalelerinin yayınlanmasından sonra, Türkiye Cumhuriyetine hakaret ve devlete karşı isyanı teşvik ettiği gerekçesiyle TCK nun 312 nci maddesi (Mülga) kapsamında cezalandırılması sonucu açılmıştır. Dava, hukuk düzenimizde bugün bulunmayan DGM eliyle yürütülmüştür. Birinci maddede; "Türkiye'nin yöneticileri balığı yakalamak için gölü kurutmaya karar verdiler ve genel bir savaş ilan ettiler. Gölün nasıl kurutulacağını ve balığın nasıl yakalanacağını hızla gördük ve öğrendik. Bütün dünya da hem gördü, hem öğrendi. Fakat Türk kökenli halk tam haberdar değildi, çünkü gazetelere gölün kurutulduğunu yazmak yasaktı veya bütünüyle vatana bağlı ve çok milliyetçi sansürlüz basınımız, insanların olan biteni duymayacağını, bilmeyeceğini ve görmeyeceğini düşünerek göl hakkında bilgi vermiyordu. Gölü kurutmak için kullanılan yöntem o kadar acımasızdı ki, göğün yedinci katına kadar kalın bir duman çıkıyordu. Fakat basınımız için, dünyayı yumuşatmak, halkımızı yumuşatmak -veya gerçekte yumuşattığını başardığına inanmak- en büyük vatanseverlik, en büyük milliyetçilikti, insanlık suçu işlediğinin bilincinde değildi. Kanlı gözler ve salyalı ağızlarla, tek bir sesle haykırdı: 'Bir tek taşını, bir tek avuç toprağını vermeyeceğiz.', ... Gerilla saklanıyor gerekçesiyle Doğu Anadolu'nun neredeyse bütün ormanlarını yaktılar. [...] Son olarak, Gaziantep valisi 11 gerillanın öldürüldüğü İslahiye ilçesinin ormanlarına gitti. Orada, gazetelere şu sözlerle seslendi:" Ormanı yaktıysak ne olmuş? Ormanı yaktık, evet, fakat

ifadeye sağlanan özgürlükten söz ettiği gibi²⁴⁸, devletin güçlü konumuna da vurgu yapmıştır:

“Hükümetin bulunduğu baskın konum ona özellikle rakiplerinin saldırılarına ve haksız eleştirilerine cevap verebileceği başka araçlar varken ceza yolunun kullanımında itidali tavsiye eder. Kamu düzeninin sağlayıcısı olarak Devlet Makamlarına düşen, ceza dahil diğer tedbirlerin benzeri sözlere hakkaniyetli ve aşırı olmayan bir tarzda davranmaya yönelik bir tutumu benimsemektir”²⁴⁹

Sınırlamanın Kanunla öngörölmüş olduğunu belirleyen Mahkeme, zorunluluk kavramının zorlayıcı ve kaçınılmaz bir sosyal ihtiyacı (pressing social need) olarak tanımladıktan sonra, makalelerde çizilen portreye ilişkin “makalenin ifadelerinin düşmanca bir içeriğe, belirli bir saldırganlık ve düşmanca eleştirmeden doğan heyecanlı bir tona sahip olduğunu; özellikle düşmanca eleştiriler içeren bazı pasajlarının Türk Makamlarının çok olumsuz bir portresini çizdiğini ve metne düşmanca bir kinaye verdiğini not etmektedir.”²⁵⁰ Makalenin barışçıl çözüm dilekleriyle sona ermesine dikkat çeken Mahkeme, sınırlamayı demokratik bir toplumda zorunlu olarak görmediğini belirterek, 10 uncu maddenin ihlal edildiği kararını vermiştir.²⁵¹

---

onunla beraber 11 gerilla da yandı." Büyük zaferler kazanmış ve başı altın taçla süslenmiş büyük kumandan. Ormanlar yaktın, millet sana minnettardır. Yanan ormanlar ve yargısız infazlarla tekrarlanan soykırım ile iki buçuk milyon insan köyünü terke zorlandı” ve benzeri ifadeler ile ikinci makalede “İyi ki Kürtlerle Türkler birbirlerini yüzyıllardır iyi tanıyorlar, böylece bütün çabalarına rağmen Devlet bu iki halkı kanlı bıçaklı yapamadı. Bu iki halkın kardeşliği yönetenler tarafından tasarlanmış bir kardeşlik değildir” ifadeleri ile benzer eleştirel ve Güneydoğu Anadolu’daki olaylarla ilgili olarak devletin ırkçı tutumundan söz ediliyordu.

²⁴⁸ Yaşar Kemal Gökçeli., §.32.

²⁴⁹ Yaşar Kemal Gökçeli., §.33.

²⁵⁰ Yaşar Kemal Gökçeli., §.38.

²⁵¹ Yaşar Kemal Gökçeli., §.40.

Sunday Times v. Birleşik Krallık²⁵² davasında Mahkeme; ifade özgürlüğünün demokratik toplumun esas unsurlarından birini oluşturduğunu söylemiştir.²⁵³ Mahkeme, ifade özgürlüğünün, sadece lehe olduğu düşünülen, zararsız ve ilgiyi hak etmeyen haber ve düşünceler için değil, ayrıca kamu otoritesine ve toplumun bir kesiminin aleyhine ve ona çarpıcı gelen, rahatsız edici haber ve düşünceler için de geçerli olduğunu belirtmiştir.

İ.A v. Türkiye kararında²⁵⁴ ise Mahkeme sınırlandırmanın kanunla öngörülmüş olduğu 20 uncu maddenin ikinci fıkrasında sayılan meşru amaçlara dayandığı ve “İlke olarak, büyük hayranlık ve sevgi duyulan dini hedef alan aşağılayıcı eleştirilerin yaptırıma tabi tutulması gerekmektedir” görüşü ile mevcut durumda, bunun yanı sıra yalnızca çakışan veya şok edici, «kışkırtıcı» fikirler değil aynı zamanda, İslam dinindeki Peygamberin kişiliğine karşı hakaret dolu bir saldırı söz konusu olduğundan sınırlamanın 10 uncu maddeye uygun olduğu kararını vermiştir. AİHM, sınırlamanın sosyal bir ihtiyaca karşılık geldiğini 3’e karşı 4 oyla

---

²⁵² **Case of Sunday Times (No.1) v. The United Kingdom**; 1979. Sunday Times gazetesi; ülkede bir dönem kullanılmış olan ve sakat ve ölü doğumlara neden olan ancak, buna ilişkin bir uyarı içermeyen Thalidomide adlı ilaca ilişkin haberler yayınlamış ve gelecekte yayınlanacağı duyurdukları bir makalede, şirketin sakat çocukların aileleriyle yaptığı anlaşmada daha fazla ödemenin yapılmasını gerektiren durumları ortaya koyacağını bildirdiği için tedbir kararı ile makalenin yayımı engellenmesi ve iç hukukta aldıkları mahkumiyetler üzerine Mahkemeye başvurmuştur. Thalidomide ile ilgili yargılamalar sürerken gazetenin bu yayınları, yargı organının görevini yapmasına engel olduğu gerekçesiyle söz konusu tedbir kararına maruz kalmıştır. Tedbir kararının, gazetecilerin yaptıkları araştırmanın sonuçlarını hükümete ve parlamento üyelerine ulaştırmayı ve araştırmayı sürdürmelerini, bu konuda yayınlamayı planladıkları kitabı geciktirdiği gerekçeleriyle editörün bu konuda yorum yapmaktan ve kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlamasını engellediği anlaşılmıştır. (Ancak, diğer yayın organlarında bu konu zaten tartışılmaktadır.) §.63. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20handyside&sessionid=1781393&skin=hudoc-en> (16/07/2007).

²⁵³ **Sunday Times.**, §.65.

²⁵⁴ Karar metni Fransızcadır. Karar’ın resmi olmayan tercümesi için bkz. <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/i.a.doc> (15/07/2007). Berfin Yayınlarının sahibi İ.A. Abdullah Rıza Ergüven’in “Yasak Tümceler” adlı romanını yayınladıktan sonra, çoğunluğu Müslüman olan ülkede, dine ve özellikle İslam’a ve kutsallarına karşı hakaret edildiği gerekçesiyle itham edilmiş ve İki farklı bilirkişi raporuna dayanılarak (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Salih Tuğ-Prof. Dr. Kayıhan İçel, Adem Sözüer ve Burhan Kuzu) paraya çevrilen hapis cezasına çarptırılmıştır.

karara bağlamıştır. Henüz yayınlanmamış olan Düzgören v. Türkiye²⁵⁵ kararında Mahkeme, vicdani retçi O.M.Ü. ile birlikte dağıtılan broşürde, daha önce O.M.Ü'nün bir basın açıklamasında kullandığı ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadeler nedeniyle O.M.Ü. önceden mahkum olmuştur. Düzgören'in halkı askerlikten soğutma anlamında O.M.Ü. ile aynı suçu işlediğinden bahisle, müdahalenin kanunla öngörüldüğü ve meşru amaçlara uygun olduğu ancak verilen cezanın güdülen amaçla orantısız ve demokratik bir toplumda gerekli olmadığına karar vermiştir. Mahkeme, şikayet konusu metinde kullanılan sözcüklerin, metinde askerlik hizmeti ile ilgili düşmanca bir çağrışım yapmasına karşın, bu sözcüklerin, şiddete, silahlı direnişe ya da ayaklanmaya teşvik etmediğine, nefret söylemi olmadığına karar vermiştir.

3.4.Kişiler Basın Aracılığıyla Siyasi Konularda Bilgilenme Hakkına Sahiptir

Yukarıda yer verilen kararlarda demokratik bir toplumdaki siyasi tartışmanın merkezinde yer alan basının, aynı zamanda diğer kişilerin siyasi konulardaki bilgilenme hakkının yerine getirilmesindeki özel yerine vurgu yapılarak; bu husus sınırlandırmanın bir sınırı olarak görülmüştür. Jersild v. Danimarka²⁵⁶ kararında

---

²⁵⁵ **Düzgören v. Türkiye:** 2007. Judgement.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20d%FCzg%F6ren&sessionid=1782053&skin=hudoc-en> (10/07/2007). Karar henüz gerekçeleriyle yayınlanmamıştır.

²⁵⁶ **Case of Jersild v. Denmark,** 1994.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20jersild&sessionid=1791238&skin=hudoc-en> Gazeteci Jersild, daha önceden üzerine makale yayımladığı ülkedeki ırkçı faaliyetler üzerine, bilgili bir dinleyici kitlesine hitap eden bir radyoda ırkçı olarak tanınan “yeşil ceketliler” adlı oluşumun üç üyesi ile yaptığı röportajın bir kısmını yayınlamıştır. Zencileri ve göçmen işçi olan Yugoslav ve Türkleri aşağılık hayvanlar olarak nitelendiren konuşmacıların sözlerine yayında yer vermesi üzerine cezalandırılmıştır.

Mahkeme, basının “halk bekçisi” olma sıfatına vurgu yapmış²⁵⁷ ve basının kamuyu ilgilendiren bilgi ve fikirlerin yayımlanması ile yükümlü olduğu; basının yalnızca bu bilgi ve fikirleri dile getirmek görevi dışında, halkın da bu bilgileri alma hakkının bulunduğuna işaret etmiştir.²⁵⁸

Düzenlenmiş olsa da olmasa da, röportaja dayalı haber bildirimini, basının kamu haklarının koruyuculuğu rolünü yerine getirmesinde önemli araçlardan biridir. Bir röportaj aracılığı ile başkası tarafından söylenen görüşlerin yayımına destek olmak gerekçesiyle gazetecinin cezalandırılması, kamuyu ilgilendiren konularda basının katkısını engelleyecektir.²⁵⁹

Halkın basın aracılığıyla siyasi ve diğer kamuyu ilgilendiren konularda bilgilendirme hakkının tanınmış olması, ifade özgürlüğünün etkileşimli bir hak ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu etkileşim, ifadenin kaynağı veya ikincil kaynağı olan basın aracılığıyla, demokratik toplumda sağlanması arzulanan özgür bir tartışma ortamının da gereğidir.

Sunday Times davasında olduğu gibi, kamunun genel ilgisini veya kamu yararının var olduğu durumlarda, basının demokratik tartışma ortamına katkısı AİHM tarafından tanınmış ve ihlallerin araştırılmasında bu husus, sınırlandırmanın dayandığı meşru amaçlar karşısında ifadeye meşruluk kazandırmıştır.

---

²⁵⁷ **Jersild.**, §.31.

²⁵⁸ Bu ilkeler basın için öngörülmüş olsa da radyo ve televizyonlar için de geçerli olduklarına şüphe yoktur. **Jersild.**, §.31. Başta da belirttiğimiz üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin basın özgürlüğünü ayrı bir değerlendirmeye tabi tutmaması ve ifade özgürlüğü içerisinde konumlandırması nedeniyle kararlarda da salt basın özgürlüğü ya da radyo televizyon yayıncılığı hakkında karar vermemektedir. Bu nedenle Mahkeme içtihatlarının kullanılmasında içtihat, radyo-televizyon yayıncılığı alanına ilişkin olarak çıkmış olsa da sonraki basın davalarında içtihat olarak yer verilmiş ise bu çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır.

²⁵⁹ **Jersild.**, §.35.

Daha genel olarak, özgür siyasal tartışma, sözleşmenin bütününe egemen olan “demokratik toplum” kavramının tam özünü biçimlendirir, Politikacıları eleştirmenin kabul edilebilir sınırları, diğer bireyleri eleştirmenin sınırlarına göre daha geniştir. Aynı şekilde Oberschlick v. Avusturya²⁶⁰ davasında da mahkeme 10.madde hükmünün bu alanda doğurduğu sonuçları yerleşmiş içtihat olarak ilkeler halinde belirlemiştir. Mahkemeye göre: “...Basın, her ne kadar özellikle” başkalarının onurunu korumak” amacıyla konmuş bulunan sınırları aşmamak zorunda ise de politik sorunlar ve genel yararı ilgilendiren öteki konulara ilişkin haber ve düşünceleri iletmekle de görevlidir... Kuşkusuz siyaset adamı da özel hayat çerçevesi dışında dahi onurunun korunması hakkına sahiptir; fakat bu himayenin gerekleri, siyasi konuların serbestçe tartışılmasının sağlayacağı yararlarla dengelenmek zorundadır.” Basın özgürlüğü kamuyu ilgilendiren başka konuların tartışıldığı noktalarda da özel bir statü içinde ele alınır. Thorgeirson v. İzlanda²⁶¹ davasında: Mahkeme, gazeteciye yönelik mahkumiyet kararını, kamuyu ilgilendiren konularda açık tartışmayı engelleyecek nitelikte bulunduğunu belirtmiştir. Thoma v. Luxembourg²⁶² davasında Mahkeme, Gazetecilerin, başkalarına karşı hakaret veya provokasyon gibi görülebilecek ya da başkalarının şöhretlerine hanel getirebilecek bir alıntıyı yaparken söylenenle aralarına sistematik ve formel biçimde mesafe koyması gerektiği yolunda genel bir talebin, basının güncel olay, fikir ve kanaatler konusunda bilgi vermeye ilişkin rolü ile bağdaştırılmayacağını belirlemiştir.

---

²⁶⁰ **Case of Oberschlick v. Austria.**, 1991.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20Oberschlick&sessionid=1791803&skin=hudoc-en> (19/07/2007)

²⁶¹ **Case of Thorgeir Thorgeirson v. Iceland.**,

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20thorgeirson&sessionid=1791931&skin=hudoc-en>. (15/06/2007).

²⁶² **Case of Thoma v. Luxembourg.**, 2001.

3.5. Basın Verilen Haberin Kaynağını Açıklamak Zorunda Değildir

İşte bu içtihadi ilkelerin ulusal yargı yerlerindeki yargılamalarda yol gösterici hatta belirleyici olmasını beklemek gerçeklikten uzak değildir. Mahkeme, basında yer alan haberlerin kaynağı konusunda basının sıkıştırılmasının ve bunları açıklamaya zorlanmasının basını kamu yararını ilgilendiren konularda haber ve bilgi vermekten vazgeçirebileceğini belirtmiştir. Goodwin v. Birleşik Krallık²⁶³ davasında, adaletin sağlanması, başkalarının hakları, haber kaynaklarının güvence altına alınmasının gerekliliğine işaret edilmiştir. Mahkeme, Bir dizi Âkit Devlet'in yasalarında ve mesleki davranış kurallarında görüldüğü ve basın özgürlüğüne ilişkin bazı uluslararası hukuki belgelerde belirtildiği gibi, gazetecilerin kaynaklarının korunmasının, basın özgürlüğünün temel koşullarından biri olduğunu belirtti. Bu tür bir korumanın yokluğunda kaynakların, kamuyu ilgilendiren konularda halkı bilgilendirme çabasında basına yardım etmekten caydırılmış olabileceğini, bunun sonucu olarak da basının kamunun gözü kulağı olma konusundaki hayati işlevinin darbe alıp, doğru ve güvenilir haber verme kapasitesinin de olumsuz etkilenebileceğini vurgulamıştır.

Roemen ve Schmit v. Lüksemburg davasında²⁶⁴, bir bakanının yolsuzluğu ile ilgili belgelere ulaşıldığına ilişkin yayınlanan makale üzerine açılan kişisel davalar ve ceza davaları yanında, doğrudan yazarların büroları ve evlerine de girilmek ve

---

²⁶³ **Case of Goodwin v. The United Kingdom.**, 1996.

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1792001&skin=hudoc-en&action=request>

(16/07/2007). Bir şirketin mali kaynak sıkıntısı ile ilgili olarak büyük bir kaynak bulunduğuna ilişkin, telefonda alınan bilgilere dayanılarak bir makale çalışmasında ilgili şirketi de arayarak bilgileri doğrulamak isteyen gazeteciye, şirketin talebi ile yazının yayımlanmaması için tedbir kararı ile bu bilginin şirket aleyhine hangi çalışandan alındığının bildirilmesi istenildi. Gazeteci Mahkemenin bu isteğini reddettiğinden adalete engel olduğu gerekçesiyle mahkum oldu.

²⁶⁴ **Roemen and Schmit v. Luxembourg.**, 2003. (Uyap-Mevzuat İçtihat, Sürüm 7.2)

arama yapılmak suretiyle, haberin kaynağı araştırılmıştır.²⁶⁵ Goodwin davasında yerel mahkemenin verdiği ifşa kararı ile muhbirin kimliğinin açıklanması istenmişken bu davada doğrudan devlet kudretinin kullanılarak aramalar ve baskılara geçildiği anlaşılmaktadır. “Mahkeme sonuçsuz kalsa da, gazetecinin kaynağını ortaya çıkarmayı amaçlayan aramaların gazeteciye kaynağın kimliğini ifşa etmeyi ihtar eden bir ifşa kararından daha ağır bir fiil oluşturduğu kanısındadır.”²⁶⁶ Mahkeme kararı dahi olsa, haber kaynağının ortaya çıkarılması için yapılan baskılar AİHM tarafından 10 uncu maddenin ihlali olarak değerlendirilmiştir. Mahkeme, açıklamanın devamında, bu olayda Goodwin kararındakinden çok daha ağır bir ihlalin varlığına işaret etmiştir; “ilk başvuru sahibi nezdinde gerçekleştirilen aramaların fiiliyatta gazetecilik kaynaklarının korunması konusunda Goodwin davasındakinden daha ağır bir sonuca sahip olduğunu” tespit etmiştir. Dolayısıyla gerek mahkeme kararlarına dayanılarak ifşa etmeye davet, gerekse devletin üstün gücünün sağladığı imkanların kullanılması yoluyla haber kaynağının bulunmasına yönelik müdahaleler 10 uncu madde koruması altında, ifade özgürlüğünü ihlal etmektedir.

---

²⁶⁵ Karş. Nokta Dergisi olayı.
<http://www.bianet.org/bianet/kategori/medya/94865/askerin-hedefindeki-nokta-kapanabilir>
(22/06/2007).

²⁶⁶ Roemen and Schmit., §. 57.

3.6. Basında Yer Alan Haberler Geciktirilemez

Sansür konusu ve bu anlama gelebilecek, idari ve yargısal denetim sonucu verilmesi tasarlanan yayını durdurma veya süreli yayınlar için ruhsat sisteminin getirilmesi de AİHS'nin 10 uncu maddesi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Nitekim, *Sunday Times (2)*²⁶⁷ davasında Mahkeme, yayın öncesinde getirilen yayını durdurma kararının da ön denetim anlamına geldiğini belirlemiştir. Bu tür denetimlerin geçici olsa bile, bilginin değerinin azalmasına yol açacakları ortadadır. Güncel siyasi konular veya diğer konularda, yayın yasağı işte bu değer azaltıcı etkiyi doğurur.²⁶⁸ *Sunday Times (2)* davasında Mahkemenin değerlendirmesi ilkeseldir:

“AİHS'in 10. Maddesi, bizzatihi yayınlar üzerinde önceden kısıtlama uygulanmasına açık ifadelerle bir yasak getirmemiştir... Öte yandan, önceden kısıtlama, doğası gereği, AİHM'in son derecede büyük bir dikkatle incelemesi gereken bir uygulamadır. Bu, özellikle basın söz konusu olduğunda geçerlidir, çünkü haber bozulabilir mal kategorisine girer ve yayınlanmasının, kısa bir süre için bile olsa gecikmesi, haberin bütün değerini ve ilginçliğini ortadan kaldırabilir.”

Ayrıca yukarıda çokça üzerinde durulan, süreli yayınların çıkarılmasının bağlandığı izin, ruhsat veya bildirim sistemine ilişkin Mahkeme'nin bir süreli yayının adının tescil edilmesinin idari makamlarca reddedilmesine ilişkin değerlendirmesi belirleyicidir.²⁶⁹ Konuyla ilgili yasaların bu tür kısıtlamalara hangi koşullar altında izin verilebileceğini ve bundan da önemlisi, kısıtlamanın sonuçlarının bir süreli

---

²⁶⁷ **Case of The Sunday Times v. The United Kingdom (No. 2)**, 1991. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20sunday%20%7C%20times%20%7C%202&sessionid=1792776&skin=hudoc-en> (16/07/2007).

²⁶⁸ Seçim sonuçlarıyla ilgili yayınlanması tasarlanan bir makalenin, konunun tartışıldığı günlerde değil de bir zaman sonra yayınının serbest bırakılması, bilginin değerini ortadan kaldıracağı gibi, anlamsızlığına da neden olabilir.

²⁶⁹ **Case of Gaweda v. Poland**, 2002. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=10%20%7C%20gaweda&sessionid=1792776&skin=hudoc-en> (20/07/2007).

yayının yayınlanmasının hangi durumlarda bütünüyle önüne geçebileceğini açıkça belirtmelidir. Zira bu tür önceden kısıtlamalar, doğası gereği, 10 uncu maddenin güvence altına almış olduğu ifade özgürlüğüne karşı potansiyel bir tehdit oluşturur.

Sansürün özel ve çağdaş biçimi olarak karşımıza çıkan bu iki durumda da Mahkeme ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetmiştir. Yayın öncesi sınırlamalar olarak değerlendirebileceğimiz bu sınırlamalar, ifade gerçekleşmesinin en başından özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Yukarıda sansür kurullarına ilişkin açıklamalarımız bu hususlar için de geçerlidir.

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Türkiye’de, basın özgürlüğü konusunda Basın Kanunu ile getirilen düzenlemeler ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin zorunlu yargı yetkisinin kabulü ve Anayasa’nın uluslararası sözleşmelere kanun hükmünde ve anayasaya aykırılığı iddia edilemeyen bir statü vermesi ve demokratik, laik hukuk devleti ilkesi ile temel hak ve özgürlüklere ve basın özgürlüğüne ilişkin hükümleri, özgürlüğün en önemli kaynakları arasında yer alır. Anayasa ve Basın Kanunu’nda belirtilen sınırlamalar tam olarak sayıca ve nitelik olarak örtüşmese de ceza kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu’nda basın araçlarıyla işlenebilecek tüm suçlar ile Medeni Kanun’da belirtilen kişilik haklarının korunması müessesesi ile asıl sınırlandırma alanları belirginleşmiş olur. Türkiye’de, gerek kişilik haklarının korunması, gerekse ceza içerikli kanunların uygulamasında, yukarıda yer verilen ve içtihat hukukunun hergün gelişen yapısıyla yeniden düzenlenmekte ve uyarlanmakta olan ilkelerin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiş olmamıza rağmen, başka adlandırmalarla dahi olsa uygulanabildiğini söylemek güçtür.

Basın özgürlüğü konusunda verilen Anayasal teminat ile Basın Kanunu’nun, hata payıyla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne tamamen uygun düzenlemeleri, basın özgürlüğünün sözleşme standartlarına getirilmesini sağlayamamıştır. Çünkü, gerek devletin özel hassasiyetleri, gerekse iktidar partilerinin siyasi yönelimi ile siyasi gücü henüz, yasal düzenlemelerde öngörülen kısıtlamaların fazlasına sebep olabilmektedir. Ceza Kanunu ile ceza içeren diğer özel kanunlarda yer alan suçların oluşması biçimleri muğlak ifadelerle, iç hukukta bir

içtihat rejimine izin vermektedir. Ancak, iç hukukta ceza kanunu veya ceza içeren diğer kanunlara göre yapılan cezalandırma yoluyla sınırlamalar, “ya da yargılamanın bizatihi süreç olarak karalayıcı bir kampanyaya dönüşmesi” nedeniyle basın özgürlüğü sağlanamamaktadır. İfade hürriyeti veya bizatihi basınla ilgili olarak sınırlandırma ve cezalandırmaların hatta özel hukuka göre ödenen tazminatların dahi pek çoğu AİHM önünde ihlal kararına konu olabilmektedir. Bu hususun bilinmesine rağmen, basınla ilgili yargılamalarda, AİHM içtihatlarındaki ilkelere dahi atıf yapılmamaktadır. Bu ilkelerin iç hukuk yargılamalarında içtihatlarla konu olması, önüne giden davada aşağı yukarı verilecek kararın belli olduğu AİHM’de görülecek davalarda mutlak bir biçimde Türkiye aleyhine verilecek ihlal sayısını azaltacaktır.

İç hukukumuzda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının içtihat olarak kıymetini belirleyen ayrı bir düzenleme bulunmadığı gibi, bu içtihatlarla yerel mahkemelerin dayanamayacaklarına ilişkin de bir düzenleme mevcut değildir. ancak, iç hukukun uygulayıcısı olarak hükümette temsil edilen Adalet Bakanlığı’nın konuya yaklaşımı, aleyhe verilmiş kararların rızai icrası dışındaki imkanları dahi AİHM kararlarına kapatmaktadır.²⁷⁰ Kararların uygulanması konusunda iç hukuku ilgilendiren bir güvence sistemi özenle dışlanmaktadır. İşte bu yaklaşım ışığında

---

²⁷⁰ Adalet Bakanı Cemil Çiçek imzası ile 30/01/2006 tarihinde Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelge ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin dostane çözüm kararları sonucunda elde edilen ilamların, ilamlı icra takibine konu edildiği tespit edildikten sonra, “Zira, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin "Kararların bağlayıcılığı ve uygulanması" kenar başlıklı 46 ncı maddesi hükmüne göre: 1-Taraf Devletler, taraf oldukları davalarda mahkemenin nihaî kararına uymayı taahhüt ederler. 2-Mahkemenin nihaî kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesine gönderilir. Görüldüğü üzere; Sözleşmede, âkit devletlerin yükümlülüklerini kendi rızaları ile yerine getirecekleri, anılan Mahkemenin kararlarının, kendi ülkelerinde uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alacakları noktasından hareket edilerek oluşturulan bu sistemde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının iç hukukta doğrudan infaz kabiliyeti bulunmadığından Devletimize düşen görev, sadece kararın yerine getirilmesi yönünde gereken önlemleri almaktır. Bu nedenle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen dostane çözüm kararları ile ilgili takipler, 2004 sayılı İcra ve İflâs Kanununun 24 ilâ 41 inci maddelerinde yer alan ilâmların icrası ile ilgili düzenlemeler kapsamında bulunmadığından, bu takiplerde icra emri çıkartılmaması,” emredilmiştir.
http://www.higm.adalet.gov.tr/avrupa_insan_haklari_mahkemesinin_dosthane.html (02/07/2007).

denebilir ki Mahkeme'nin doğrudan Türkiye aleyhine verdiği kararların icrasında veya bizatihi Türkiye tarafından teklif edilen dostane çözümün icrasında dahi uygulamadan mümkün oldukça kaçınılması yöntemi benimsenmişken, AIHM içtihatlarının iç hukukta verilecek kararlarda göz önüne alınmasının teşviki beklenemez. Yine de yargılama sırasında AIHM kararlarına, özellikle Türkiye'nin taraf olduğu davalarla ilgili içtihatlarla dayanılarak karar verilmesini engelleyen bir hükme tesadüf etmiş değiliz. Ancak, devlet aklı²⁷¹ olarak adlandırabileceğimiz ve temelde egemenlik tartışmalarında ağır basan ve AIHM'ni yargılama sisteminin dışında ve Türkiye'ye karşı siyasi bir mahkumiyet kurulu olarak çalıştığı düşüncesine göre hareket eden yaklaşımlar dışında başkaca bir engeli tespit etmiş değiliz. Ancak, Sözleşme ile bir zorunluluk haline getirilmiş olmasa bile yargılama politikası olarak, insan hakları ve bunun pratiği olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve BM İnsan Hakları Komitesi kararlarının da Mahkeme kararlarımıza girmesi gerekmektedir. Ancak devlet aklının en çok vurgu yaptığı, egemenlik kavramı içinden, yargı yetkisi ile geçerli içtihat hukuku bakımından AIHM kararları reddedilebilmekte, bu inkarın büyüklüğü ise aynı günde aleyhine on karar verilen bir ülke sıfatı ile egemenliğin gerçek anlamda hasarına sebep olmaktadır. Mahkeme'nin 2007 yılında verdiği yayınlanmış kararlar arasında, ihlal kararının eski yıllara göre azalmış olması önemlidir. Ancak, AIHM'ye en çok dava gönderen ülkelerden birisi olmaya devam ediyoruz. İnsan Hakları yargılamasının uluslararası politikaya değin süren, ihlal kararlarını azaltmanın en gerçekçi yolu, yargılamayı ve sonuçlarını ve çıkarılan yasalarla sözleşmeleri inkar değil, uluslararası sistemden daha gelişkin bir açık fikirlilikle insan haklarına ilişkin birincil incelemenin yerel yargı makamlarında

---

²⁷¹ Mithat Sancar., *Devlet Akli Kavramına Bir Giriş*, **Devlet Akli Kısılcında Hukuk Devleti**, İletişim Yay. İstanbul, 2000. içinde s.13-26.

ihlale konu olabilecek yargılama sırasında değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye kaynak olarak da AİHM içtihatlarının göz önüne alınmasıdır. Yargıçların AİHM ile ilgili bilgi eksikleri ileri sürülebilirse de; Adalet Bakanlığı tarafından İnsan Hakları Sözleşmesi ve uygulamasına ilişkin yayınlanan yüzlerce metnin yargı mensupları tarafından yazılmış olduğunu göz önüne almak gerekmektedir.

TİHV verilerine göre, 2006 yılında en az 286 kişi hakkında 164 davanın görüldüğü²⁷² ancak, bu rakamın gerçek rakamın bir bölümünü yansıttığı anlaşılmaktadır. Basın yayın yoluyla işlenen suçlar ile kişisel hakların korunmasına ilişkin medeni yargılamaların büyük bölümü bu rakamın içerisinde yer almamıştır. Basın özgürlüğünün sınırlanması ile ilgili dayanaklar kişisel haklar ve devlet aklını koruyan ceza içeren maddelere doğru gerilemiştir. Kişisel haklar yargılamasında 2005 yılında en çarpıcı örnekler Başbakan R. Tayip Erdoğan'ın Günlük Evrensel ve Cumhuriyet gazetelerini karikatür nedeniyle, Gaziantep'te Zafer gazetesini ise bir yazı nedeniyle açtığı davalardan mahkûmiyet kararı çıkmıştır.²⁷³ 2007 yılı içerisinde Türk Ceza Kanunu'nun 301 nci maddesi çerçevesinde sürdürülen yargılamalar, toplumsal barışın bozulması sonucunu doğurabilecek sosyal olaylarla birlikte anılmıştır.²⁷⁴

Türkiye'de basın özgürlüğünün korunması için devlete yüklenmiş olan, birey ve kurumların kaba kuvvet karşısında korunması yükümü, tekelleşmenin önüne geçilmesi yükümü ve kanunlar ve milletlerarası sözleşmelere uygun sınırlandırma

---

²⁷² TİHV, Türkiye İnsan Hakları Raporu 2006, s.205.

²⁷³ BİA Gözlem Masası, Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/kategori/medya/60196/turkiye-basin-ozgurlugu-raporu-tam-metin> (22/06/2007).

²⁷⁴ Orhan Pamuk ve Hrant Dink aleyhine açılan davalar ve bu davalarda yaşanan gerilimin bir sonucu olarak, Hrant Dink'in silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmesi, söz ve basın hürriyetinin devlet aklı ile birlikte yurttaşlar arasında da yeterli değeri bulmadığı görülmektedir.

yükümünün gereği gibi yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. Bu yükümlerin devlet tarafından sahiplenilmesi ve daha önemlisi basın hürriyetinin herkes için bir hak olduğundan hareketle yurttaşlarca benimsenip talep edilmesi gerekmektedir.

Yurttaşların basın özgürlüğünü benimseyip talep etmeleri ile idarenin bu talep karşısında hareketsiz kalamayacağını öngörmekteyiz. Bununla birlikte yargı yerleri ve yasamanın da bu talebi karşılamakta idareden daha hızlı bir reaksiyon göstereceği kanaatindeyiz.

ÖZET

Demokratik toplumun ve demokratik bir toplumda siyasi tartışmanın merkezinde yer alan basın, hak öznesi olarak kendi özgürlüğünden yararlanır. Fakat ifade hürriyetinin anlaşılmasında, ifadenin tek taraflı değil de varması gereken alımlayıcıların da içinde bulunduğu etkileşimli bir hak olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bunun karşılığında, basının bilgi ve haber vermesi yalnızca bir hak değil, alımlayıcılara ve tüm kamuoyuna karşı da demokratik bir görevdir.

Türkiye’de, Cumhuriyet öncesi dönem ve cumhuriyet döneminde yaşanan, sıkıyönetim, askeri müdahaleler ve tek parti iktidarlarında basın çıkarılan kanunlarla, tebliğ veya kararnamelerle bir propaganda aracı yapılmak istenmiştir. Bu dönemlerde eleştiri hakkı, fikirleri yayma hakkı ve özgürce haber vermek ile, kamuoyunun özgür basından bilgilenme hakkı büyük zarar görmüştür. Kanunların ve Anayasaların incelenmesinden sansür hükümlerinin Cumhuriyet döneminde hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen, olağanüstü dönemler ve olağanüstü kanunlarla basın kanunları ve Anayasaların tersine, sansür anlamına gelebilecek düzenlemeler ve düzenleme yerine geçebilen uygulamalar yapılmıştır.

Türkiye’de basın özgürlüğüne ilişkin kanunların ve diğer düzenlemelerin temelini aldığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Yargılamasının ortaya koyduğu ilkelerden yerel mahkemelerde içtihat olarak veya kanunlarda kaynak olarak söz edilmiş değildir. Ancak, bu ilkelerin ortaya koyduğu ve asıl kavramını demokratik bir toplumda tartışma özgürlüğü olarak bulan özgürlükçü düşüncenin mahkemelerce

uygulanmasında kanuni bir engel de bulunmamaktadır. Basın özgürlüğünün, sansür, yasak ve ruhsat-izin yöntemleriyle sınırlanıyor olduğu söylenemese de, olağanüstü durumlarda ve muğlak ifadelerle bu tehlikeler her zaman geçerliliğini korumaktadır.

ABSTRACT

The press, which is at the center of a democratic society and its political debates, makes use of its freedom as its the subject of right. Yet, for the interpretation of freedom of expression, the press makes it possible for ‘expression’ not as a one-sided way but as an interactional right including the targeted receivers. In return for this, it is not only a right that the press provides information and news but also it is a democratic duty of the press towards the receivers and the whole public.

In Turkey, the press has been purposed to be a tool for propoganda during the pre-Republic period and Republic period’s martial law, military interventions and through the laws, notifications or decrees. Throughout this period, the the right for criticism, the right to disseminate ideas and to air news independently, as well the public’s right to get informed has been massively damaged. Although after the analysis of Laws and Constitutions the rules of censorship were never enacted during the Republic, through emergency laws and during the state of emergency some arragements which might stand for censorship and implications which might substitute for arrangements were conducted as opposed to the press laws and the Constitution.

The principles of the European Convention on Human Rights and Trials, which constitutes the base of Turkish laws and other arragements related to the freedom of the Press, have neither been stated in the local courts as caselaw nor used as a source in the laws. Yet, there is no legal barrier for the implication of this liberal thinking which has been laid down by the above mentioned principles and whose

meaning is fully realized as freedom of debate in a democratic society. Although it cannot be stated that the freedom of the Press is restricted by censorship, bans and authorization-permission, these dangers always sustain its existence through obscure statements and the states of emergencies.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin, *Basın ve Haberleşme Hürriyeti, Türkiye’de İnsan Hakları Semineri* 9-11 Aralık 1968 içinde.

Akıllıoğlu, Tekin, **İnsan Haklarının Korunması Alanında Temel Belgeler**, Bilgi Yay. Ve SBF-İHM Yay., 3. Baskı, Ankara, 1995.

Akın, İlhan, **Kamu Hukuku**, İÜHF yay, 2. Bası, İstanbul, 1979.

Akman, Şefik Taylan, **Şiddet Tekeli ve Devletin Şiddet Araçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Aksoyak, Tayfun, **Basın Hürriyeti**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1991.

Akşin, Sina ve diğerleri, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Yay. İstanbul, 2003.

Aleksander, Larry, **İfade Özgürlüğü Hakkı Var mı?**, (Çev. H. Çetinkaya-A. Çakıroğlu), Ara-lık Yay. İzmir, 2006.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Y. Alp-M. Özışık), İletişim Yay. 4. Baskı, İstanbul, 1994.

Arsel, İlhan, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, I. Kitap, Mars Matbaası, Ankara, 1965.

Avcı, Kemal, **Türkiye’de Düşünceyi İfade Ve Basın Özgürlüğü Sorunları Üzerine Bir İnceleme : (1980-1995 dönemi) : Düşünceyi İfade Ve**

Basın Özgürlüğü Sorunları -Suçlar, Cezalar Ve Suçlular,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

Balkanlı, Remzi, **Basın Hürriyeti**, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961.

Bardakçı, İlhan, **Mukayeseli Devlet Fikir ve Basın Rejimleri**, Ankara Ticari İlimler

Akademisi, Ankara, 1977.

Barron, Jerome, **Freedom of the Pres for Whom The Right of Access to the Mass**

Media, İndiana Uni. Yay. 1973.

Barthes, Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, Kaf Yay. İstanbul, 1999.

Bekata, Kemal, **10 Devlet Otoritesi, Manevi Hürriyet ve Basın Hürriyeti**,

İstiklâl Matbaası, 1958.

Beydoğan, Turgut Ayhan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk**

Hukukunda Siyasi İfade Hürriyeti, Yayımlanmamış Doktora

Tezi, Konya, 2002.

Bıçak, Vahit, **AİHM Kararlarında İfade Hürriyeti**, LDT. Ankara, 2002.

Cemal, Hasan, **Tank Sesiyle Uyanmak**, Bilgi Yay. Ankara, 1986.

Çankaya, Özden ve Melike Batur Yamaner, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Turhan

Kitabevi, Ankara, 2006.

Çınar, Özgür Heval, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk**

Hukukuna Etkisi, İHD İstanbul Şubesi, İstanbul, 2005.

Çiftçi, Ahmet, **Basın Hürriyetinin Sınırlanması ve Basın Suçlarında Ceza**

Sorumluluğu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

Dağlar, Ali, **Türkiye'de Asker İktidarı ve Basın**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

Danışman, Ahmet, **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu)**, AÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1982.

Dost, Süleyman, **Avrupa İnsan Hakları Denetim Organlarının İçtihatlarına Göre İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Isparta, 2001.

Dönmezer, Sulhi, **Yeni Anayasamızda Basın Hürriyeti**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1963.

_____ **Basın ve Hukuku**, İstanbul, 1976.

_____ **Basın Hukuku Cilt I**, Sulhi Garan Matbaası ve Varisleri Koll. Şti. İstanbul, 1964.

Dursun, Davut, **Ertesi Gün, Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül)**, İşaret Yay., İstanbul, 2000.

Emre, Ayşe Elif, **Demokrat Parti ve Basın Rejimi (1950-1954)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

Eren, Abdurrahman, **Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere**, Beta Yay. İstanbul, 2004.

Evsal, Vedii, **Gazete Nedir Ne Değildir Ve Basın Özgürlüğü**, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1987.

Feder, Gottfried, Nazi Partisi Programı, Çev. Cengiz Koçal, Milli Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.

Galtung, Johan, **İnsan Hakları**, (Çev. M. Sözen), Metis Yay. İstanbul, 1999.

Gemalmaz, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yay., 3. Bası, İstanbul, 2001.

_____ www.antenna-tr.org kaynağındaki **İfade Hürriyeti**.

_____ **Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı : Yasalar Ve KHK'ler**, Basın Konseyi, 1990.

Göçer, Mahmut, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

Gölcüklü, Feyyaz.-Gözübüyük, A.Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, 3. Bası, Ankara, 2002.

Habermas, Jürgen, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Mithat Sancar-Tanlı Bora, İletişim Yayınları, 3 ncü baskı, İstanbul, 2000.

Ilıcak, Nazlı (Der.), **27 Mayıs Yargılanıyor**, Kervan Yay. İstanbul, 1977.

İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay. Beşinci Basım, İstanbul, 2002.

Kaboğlu, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yay., İstanbul, 1993.

_____ *Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü*, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 22.

Kapani, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yay. 7.Baskı, Ankara, 1993.

Kayaçağlayan, Metin, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi**

Çerçevesinde İfade Hürriyeti ve 1982 Anayasası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

Kayhanlı, Gül, **Türkiye`de ve Avrupa Birliği`nde Basın Özgürlüğü**,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

Keane, John, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, 3 ncü baskı, İstanbul, 1999.

Kılıçoğlu, Ahmet, **Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırlardan Hukusal Sorumluluk**, AÜHF Yayını, II. Baskı, Ankara,1982.

Koloğlu, Orhan, **1908 Basın Patlaması**, Bas-Haş, İstanbul, 2005.

Köker, Eser, **Politikann İletişimi İletişimin Politikası**, İmge Yayınları, Ankara, 2007.

Köymen, Attilâ, **Basın Özgürlüğü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Kudret, Cevdet, **Abdülhamit Devrinde Sansür**, Milliyet Yay. Ankara, 1977.

Macovei, Monica, **İfade Özgürlüğü**, www.adalet.gov.tr kaynağından.

Mill, J.S., **Hürriyet(On Liberty)**, MEB Yay. çev: M.O.Dostel, İstanbul, 1997.

Müderrişoğlu, Feridun, **Anayasal Hak Ve Özgürlüklerin Ve Özellikle Basın Özgürlüğünün Kamu Düzeni İle Sınırlanması Ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Düzeni**, Onar Armağanı İçinde,s.485-506.
İstanbul, 1977.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004

Özek, Çetin, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, 1978.

_____ **Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına**, Alfa Yay. İstanbul, 1999.

- Öztürk, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Cilt II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966.
- Öztuna, Yılmaz ve Ayvaz Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Yay. İstanbul, 1987.
- Pain, Thomas, **İnsan Hakları**, MEB Yay. (çev: M.O.Dostel), İstanbul, 1998.
- Perin, Cevdet, **Tarih Boyunca Düşünce Ve Basın Özgürlüğü**, Remzi kitapevi, İstanbul, 1974.
- Reisoğlu, Safa, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yay. İstanbul, 2001.
- Richard, Lionel, **Nazizm ve Kültür**, (Çev. Nesrin Güner), Kalem Yay. Ankara, 1985.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar, **Türkiye’de Basın Özgürlüğü**, Seçkin Yay., Ankara, 2007.
- Saltık, Zeycan, **Düşünce ve Basın Özgürlüğünün Gelişimi ve Türk Anayasaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.
- Sancar, Mithat, **“Devlet Aklı” Kıskaçında Hukuk Devleti**, İletişim Yay. İstanbul, 2000.
- Schauer, Frederick, **İfade Özgürlüğü Felsefi Bir İnceleme**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002.
- Sönmez, Muazzez, **Türkiye’de ve Dünyada Haberleşme Özgürlüğünün Gelişim Süreci**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.
- Sunay, Reyhan, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti**, LDT, Ankara, 2003.
- ____ **Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, LDT, Ankara, 2001.

- Şahin, Haluk, **Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**,
Basın Konseyi, İstanbul, 1991.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim, **Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür**,
Paragraf Yay. Ankara, 2005.
- Tanör, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, YKY, İstanbul,
2004.
- Tek, Hayati, **Darbeler ve Türk Basını**, Elips Kitap, 3. Baskı, Ankara, 2007.
- Tepe, S. Sibel, **"Basın Özgürlüğü" ve Yol açtığı Etik Sorunlar**,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- TİHV, **Türkiye İnsan Hakları Raporu 2006**, Ankara, 2007.
- Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi,
İstanbul, 2003.
- _____ **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi**, Gerçek
Yay. İstanbul, 1973.
- Trager, Robert-Donna L. Dickerson, **21. Yüzyılda İfade Hürriyeti**, (Çev. A. Nuri
Yurdusev), Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003.
- Tuna, Fatih, **Türkiye Medyası ve Özgürlük**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, İstanbul, 2001.
- Tunçkanat, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, Çağdaş
Yay. 1996.
- Tural, Metin, **Basın ve Sıkıyönetim**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
İstanbul, 1991.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, AÜHF, Ankara, 1996.

- Usta, Hikmet, **Basının Haber Verme Hakkı ve Sansür**, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- Üskül, Zafer, **Siyaset ve Asker, Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Yay. Ankara, 1997.
- Yazıcı, Reşat, **Anayasalarımızda Basın Hukuku**, Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1986.
- Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Beşinci Basım, Ankara, 1996.
- Yılmaz, Veli, **Eylül Hukuku ve Basın Özgürlüğü**, Belge-Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Yüce, Ersoy, **Basın Özgürlüğü ve Olağanüstü Hal Rejimi**, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- Yüzbaşıoğlu, Nemci, **Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku**, İÜHF yayını, İstanbul, 1993.
- Zola, Emile, **Dreyfus Olayı (Adalet İçin Bir Savaşın Öyküsü)**, Çev. Muammer Tuncer, Yalçın Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1984.

Yararlanılan İnternet Kaynakları:

- ___ www.adalet.gov.tr
- ___ www.pau.edu.tr
- ___ www.ihm.politics.ankara.edu.tr
- ___ [www.echr.coe.int\(hudoc\)](http://www.echr.coe.int(hudoc))

___ www.antenna-tr.org

___ www.tihv.org

___ www.ihd.org

___ www.un.org

___ www.anayasa.gov.tr

Programlar

Uyap Mevzuat Sürüm 7.2